Toni Piispanen

Erityisliikunnan kehittäminen kunnissa

Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09 -kehittämis- ja konsultointiprojekti

Liikuntatieteellinen Seura

Toni Piispanen

Erityisliikunnan kehittäminen kunnissa

– Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09
-kehittämis- ja konsultointiprojekti

LOPPURAPORTTI

Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 164
Helsinki 2010

Erityisliikunnan kehittäminen kunnissa
– Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09 -kehittämis- ja konsultointiprojekti

Julkaisija • Liikuntatieteellinen Seura ry
Teksti • Toni Piispanen
Toimitus • Teijo Pyykkönen
Ulkoasu • Mainostoimisto Soihtu
Kannen kuvat • Antero Aaltonen ja Osku Kuutamo/SOLIA
Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 164 © Toni Piispanen ja Liikuntatieteellinen Seura ry

Kirjapaino T-Print, Hyvinkää, 2010
ISBN 978-951-8982-78-7 • ISSN 0356-746X

Projektia ovat rahoittaneet opetusministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö.

Toni Piispanen on valmistunut liikuntatieteiden maisteriksi vuonna 2003 Jyväskylän yliopistossa. Piispanen on toiminut erityisliikunnan projektipäällikkönä Liikuntatieteellisessä Seurassa vuodesta 2003.

Tiivistelmä

Toni Piispanen: ***Erityisliikunnan kehittäminen kunnissa. Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09 -kehittämis- ja konsultointiprojekti.*** *Loppuraportti. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 164, 2010.*

Liikunnalla on merkitystä sekä sivistyksellisenä perusoikeutena että terveyden ja hyvinvoinnin osatekijänä. Vammaisille, pitkäaikaissairaille ja ikääntyneille henkilöille liikunnalla on aivan erityistä merkitystä. Kohdennetut liikuntapalvelut ovat heille välttämättömiä.

Opetusministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö vastaavat liikunnan ja terveyden edistämisen yleisistä linjauksista. Kunnilla on päävastuu erityisliikunnan palvelujen ja tukitoimien järjestämisestä. Erityisliikunnanohjaajia on noin 90 kunnassa. Kuntien liikuntatoimen, sosiaali- ja terveystoimen sekä vammaisjärjestöjen järjestämän ohjatun erityisliikunnan piirissä liikkuu noin 230 000 henkilöä.

Erityisliikuntaa kuntiin -projekteilla (1997–99; 2004–2006; 2007–2009) on onnistuttu kasvattamaan erityisliikuntaan osallistuvien joukkoa sekä erityisliikuntaryhmien ja -tapahtumien määrää. Projektien avulla on saatu lisättyä myös kuntien erityisliikunnanohjaajien määrää, uusia toimintatapoja ja alan koulutusta. Erityisliikunnan asema kuntien liikuntatoimen osana on vahvistunut ja yhteistyö muiden hallinnonalojen kanssa lisääntynyt.

Hyvästä kehityksestä huolimatta erityisliikunnan kehittämisessä on vielä paljon tehtävää. Raportissa esitetään projektitulosten perusteella suositukset eri hallintotasoille. Opetusministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön yhteistyö on välttämätöntä. Yhteistyön avulla voidaan ottaa huomioon liikunnan mahdollisuudet laaja-alaisesti. Ministeriöiden tulee yhdessä jatkaa paikallistason erityisliikuntatoiminnan kehittämistä ja tukemista sekä arviointia ja seurantaa.

Uudistuneen aluehallinnon ja kuntien tulee yhdessä jatkaa alueellisen erityisliikuntakoulutuksen järjestämistä. Erityisliikunnan toimintaverkostoja on syytä rakentaa suurten kaupunkien ympärille. Alueverkostojen toimintaa on tarpeen lisätä, monipuolistaa ja tiivistää sekä tehostaa niiden seurantaa.

Paikallistasolla yli 10 000 asukkaan kuntien tulee laatia erityisliikunnan kehittämissuunnitelmat kuntien strategiatyön käyttöön. Pienten kuntien on syytä yhdistää voimansa erityisliikunnan kehittämisessä mm. palkkaamalla yhteisiä erityisliikunnanohjaajia. Erityisliikuntaa ja siihen liittyvää koulutusta järjestävät useat tahot. Kuntien tulee tukea niitä samoin periaattein kuin urheilu- ja liikuntaseuroja.

Raportti sisältää projektikuvausten ja suositusten lisäksi katsaukset erityisliikuntaa ohjaavista säädöksistä ja erityisliikunnan kehittymisestä kunnissa.

Erityisliikuntaa kuntiin -projekteista on vastannut Liikuntatieteellinen Seura yhteistyössä opetusministeriön, sosiaali- ja terveysministeriön, Kuntaliiton ja projektikuntien kanssa.

Avainsanat: *erityisliikunta, kunnat, liikuntapalvelut, sosiaali- ja terveyspalvelut, kehittäminen*

Sammanfattning

Toni Piispanen: ***Utvecklandet av idrott och motion för specialgrupper i kommunerna.*** *Idrott och motion för specialgrupper i kommunerna 2007–09 -utvecklings- och konsultationsprojekt. Slutrapport. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 164, 2010.*

Motion är av betydelse både som en kulturell grundläggande rättighet och som en bidragande faktor i hälsa och välbefinnande. För handikappade, långtidssjuka och äldre personer är motionen av alldeles särskild betydelse. Särinriktade motionstjänster är nödvändiga för dem.

Undervisningsministeriet och social- och hälsovårdsministeriet svarar för de allmänna riktlinjerna i främjandet av motion och hälsa. Kommunerna bär huvudansvaret för att ordna tjänster och stödåtgärder inom idrott och motion för specialgrupper. Specialidrottsinstruktörer finns i ca 90 kommuner. Ca 230 000 personer ägnar sig åt ledd specialmotion som ordnas av kommunernas idrottsväsen, social- och hälsovårdsväsendet samt handikapporganisationerna.

Med projekten Idrott och motion för specialgrupper i kommunerna (1997–1999; 2004–2006; 2007–2009) har man lyckats öka antalet människor som deltar i specialmotion samt antalet specialmotionsgrupper och -evenemang. Med hjälp av projekten har man också kunnat öka antalet specialidrottsinstruktörer i kommunerna och införa nya verksamhetssätt och utbildning på området. Specialmotionens ställning som en del av kommunernas idrottsväsen har stärkts och samarbetet med övriga förvaltningsområden har breddats.

Trots den gynnsamma utvecklingen finns det ännu mycket att göra i utvecklandet av specialmotionen. I rapporten framläggs på basis av projektresultaten rekommendationer till olika nivåer av förvaltningen. Samarbete mellan undervisningsministeriet och social- och hälsovårdsministeriet är en nödvändighet. Med hjälp av samarbetet kan de möjligheter som motionen ger beaktas ur ett övergripande perspektiv. Ministerierna bör tillsammans fortsätta med att utveckla och stöda specialmotionsverksamheten på det lokala planet samt sörja för utvärdering och uppföljning.

Den förnyade regionalförvaltningen och kommunerna bör tillsammans fortsätta med att ordna regional utbildning i specialmotion. Det är skäl att bygga upp aktivitetsnätverk inom specialmotion kring de stora städerna. Verksamheten i de regionala nätverken bör utökas, diversifieras och intensifieras och uppföljningen av dem bör effektiveras.

På det lokala planet bör kommuner med över 10 000 invånare göra upp utvecklingsplaner för utvecklande av specialmotionen för att användas i kommunernas strategiska arbete. De små kommunerna har skäl att sammanslå sina resurser i utvecklandet av specialmotionen bl.a. genom att anställa gemensamma specialidrottsinstruktörer. Specialmotion och till den anknuten utbildning ordnas av flera olika aktörer. Kommunerna bör stöda dem enligt samma principer som idrottsföreningarna.

Rapporten innehåller förutom projektbeskrivningar och rekommendationer också översikter av de författningar som styr specialmotionen och av specialmotionens utveckling.

För projektet Idrott och motion för specialgrupper i kommunerna har svarat Idrottsvetenskapliga Sällskapet i Finland (Liikuntatieteellinen Seura) i samarbete med undervisningsministeriet, social- och hälsovårdsministeriet, Kommunförbundet och projektkommunerna.

Nyckelord: specialmotion, kommunerna, motionstjänster, social- och hälsovårdstjänster, utvecklande

Abstract

Toni Piispanen: ***Development of Adapted Physical Activity in Municipalities.***
Promotion of Adapted Physical Activity in Municipalities -2007–09 development and consulting project. Final report. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 164, 2010.

Physical activity is important as both a fundamental cultural right and a factor in health and well-being. For ageing and chronically ill persons, and for persons with disabilities, physical activity is of very special significance. To them, enhanced physical-activity services are essential.

The Ministry of Education and the Ministry of Social Affairs and Health are responsible for general policy delineations regarding the promotion of physical activity and health. The municipalities bear primary responsibility for organizing adapted-physical-activity (APA) services and support functions. About 90 municipalities have APA instructors. Approximately 230 000 persons are involved in directed APA organized by municipal sports services, social and health services, and organizations for persons with disabilities.

Promotion of Adapted Physical Activity in Municipalities projects (1997–99, 2004–06, 2007–09) have succeeded in increasing the number of people participating in APA as well as the number of APA groups and events. Through the projects, it has been possible to increase the number of APA instructors, training in the field, and new ways of operating. The status of APA as a part of the municipalities' sports services has been strengthened, and cooperation with other administrative sectors has grown.

In spite of the progress, much remains to be done in APA development. On the basis of the project outcomes, the report presents recommendations for various levels of administration. Cooperation between the Ministry of Education and the Ministry of Social Affairs and Health is essential. The collaboration also makes it possible to take opportunities for physical activity into consideration broadly. Together, the ministries must continue to develop, support, assess and monitor local APA operations.

The reformed regional administration and the municipalities must continue, together, to provide regional training in APA. Reason exists to construct APA operating networks around the big cities. The activity of regional networks needs to be augmented, diversified and made more concerted, and monitoring of those networks needs to be made more efficient.

At the local level, APA development plans need to be drafted for municipalities of more than 10 000, for use in the municipalities' strategic work. There is reason for small municipalities to combine their forces in developing APA, among other things by engaging joint APA instructors. Numerous parties organize APA and the related training. The municipalities must support them on the same principles as sports clubs.

In addition to project descriptions and recommendations, the report includes surveys of both statutes that govern APA and APA's evolution.

The Finnish Society of Sport Sciences (Liikuntatieteellinen Seura) has been responsible for the Promotion of Adapted Physical Activity in Municipalities projects, in cooperation with the Ministry of Education, the Ministry of Social Affairs and Health, the Association of Finnish Local and Regional Authorities and the project municipalities.

Key words: adapted physical activity, municipalities, sports and exercise services, social and health services, development

Esipuhe

Liikunnalla on vahvat perinteet suomalaisten harrastuksena, kasvatuksen välineenä ja terveyden edistäjänä sekä kansalaisten osallisuuden ja yhteisöllisyyden edistäjänä. Siitä huolimatta liikuntakulttuuri ei ole saavuttanut kaikkia kansalaisia. Vammaiset, pitkäaikaissairaat ja iäkkäät ovat edelleen osin liikuntakulttuurin marginaalissa. Kuntien erityisliikuntapalvelujen taso saattaa vaihdella paljonkin, mikä on tuottanut alueellista eriarvoisuutta.

Erityisryhmien ohjattu liikuntatoiminta käynnistyi kuntatasolla laajamittaisemmin 1980-luvulla, jolloin kunnat alkoivat palkata valtion tuella erityisliikunnanohjaajia. Hallintokäytännöissä tapahtuneet muutokset ovat 1990-luvulta alkaen antaneet kunnille aiempaa vapaammat toimintamahdollisuudet. Samalla kuntien vastuu kuntalaisten liikunnasta sekä terveydestä ja hyvinvoinnista on lisääntynyt. Kunnilla on keskeinen asema erityisliikunnan kehittämisessä.

Valtion ohjauksessa on siirrytty kaikille yhteisestä resurssi- ja normiohjauksesta kohti yhteistyötä ja paikallisuutta korostavaa ohjelma- ja projektityötä sekä informaatio-ohjausta. Erityisliikuntaa on paikallistasolla edistetty mm. Liikuntatieteellisen Seuran, opetusministeriön, sosiaali- ja terveysministeriön, Kuntaliiton yhteisillä Erityisliikuntaa kuntiin -projekteilla, joista ensimmäinen toteutettiin vuosina 1997–99 ja toinen vuosina 2004–06. Projekteihin osallistui yhteensä 34 eri kuntaa.

Näiden projektikokemusten ja -tulosten kannustamana käynnistettiin vuonna 2006 kolmas Erityisliikuntaa kuntiin -kehittämis- ja konsultointiprojekti 2007–09. Tämä raportti on projektin loppuraportti. Siihen on koottu myös yhteenvedot edellisten projektien tuloksista sekä katsaukset erityisliikuntaa ohjaavista säädöksistä ja viranomaisohjelmista sekä kuntien erityisliikunnan kehittämisen historiasta. Lisäksi raportti sisältää suositukset erityisliikunnan edistämiseksi hallinnon eri tasoilla. Raportin tavoitteena on lisätä tietoa erityisliikunnan nykytilasta ja etenkin paikallistason kehittämismahdollisuuksista.

Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09 -kehittämis- ja konsultointiprojektia ovat rahoittaneet opetusministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö. Projekti on osoittanut erityisesti näiden hallinnonalojen yhteistyön välttämättömyyden erityisliikunnan (soveltavan liikunnan) edistämisessä. Yhteistyön avulla on voitu ottaa huomioon liikunnan mahdollisuudet laaja-alaisesti: liikunnalla on merkitystä sekä sivistyksellisenä perusoikeutena että terveyden ja hyvinvoinnin osatekijänä. Terveyserojen kaventaminen on terveyden edistämisen keskeinen tavoite.

Projektin ohjausryhmässä ovat työn tuloksiin vaikuttaneet liikunta-asiainneuvos *Timo Haukilahti* (pj., opetusministeriö), suunnittelija *Kari Koivumäki* (opetusministeriö), ylitarkastaja *Mari Miettinen* (sosiaali- ja terveysministeriö), erityisasiantuntija *Kari Sjöholm* (Kuntaliitto), projektipäällikkö *Riikka Juntunen* (SLU) ja pääsihteeri *Kari Keskinen* (Liikuntatieteellinen Seura). Projektipäällikkö *Toni Piispanen* (Liikuntatieteellinen Seura) on toiminut ohjausryhmän sihteerinä.

Projekti tarvitsee onnistuakseen – paitsi asiantuntevan ohjausryhmän – myös sitoutuneet käytännön toimijat. Paikallisesta työstä ovat vastanneet projektikuntien kehittämistyöryhmät. Keskeinen merkitys projektin arjen toteutuksessa on ollut projektikuntien yhteyshenkilöillä: liikuntasihteeri *Timo Toivonen* (Akaa), vs. liikuntasihteeri *Tiia Lyytikäinen*

ja liikuntasihteeri *Pauliina Jolanki-Nurminen* (Forssa), vapaa-aikatoimenjohtaja *Hannu Hietala* ja virkistysuimalan vastaava *Kristiina Hänninen* (Kempele), liikuntasihteeri *Kari Näppä* (Kiiminki), vapaa-aikasihteeri *Raimo Piiroinen* (Liperi), liikuntaneuvoja *Elisabeth Wiklund* ja liikuntaneuvoja *Alf Wiklund* (Mustasaari), liikuntaneuvoja *Ari Ohtamaa* (Nivala), vs. liikuntatoimen johtaja *Mikko Latva-Kiskola* ja liikuntatoimen johtaja *Tanja Särkipaju* (Nurmo).

Helsingissä 4.1.2010

Toni Piispanen
Projektipäällikkö
Liikuntatieteellinen Seura ry

SISÄLLYS

Tiivistelmä ... 3

Sammanfattning ... 4

Abstract ... 5

Esipuhe ... 6

1. Yhteenveto – suositukset ... 9

2. Johdanto ... 12

3. Erityisliikuntaa ohjaavat säädökset ja linjaukset ... 14
3.1. Lainsäädäntö ... 14
3.2. Hallitusohjelma ja politiikkaohjelmat ... 15
3.3. Valtioneuvoston periaatepäätökset ... 16
3.4. Opetusministeriön linjaukset ... 17
3.5. Sosiaali- ja terveysministeriön linjaukset ... 18
3.6. Alue- ja paikallistasojen hallinnon muutokset ... 19
3.7. Kansalaistoiminta hallinnon yhteistyötahoina ... 20
3.8. Yhteenveto ... 21

4. Erityisliikuntaa kuntiin -projektit ... 23
4.1. Erityisliikuntaa kuntiin 1997–99 ... 23
4.2. Erityisliikuntaa kuntiin 2004–06 ... 24
4.3. Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09 ... 24
4.3.1. Kuntien lähtötilanne ... 24
4.3.2. Prosessin kuvaus ... 26
4.3.3. Toimintatapajärjestelmät ... 28
4.3.4. Tulokset ... 28
4.4. Projektien vaikutus ... 39

5. Erityisliikunnan kuusi kuntahanketta ... 41
5.1. Kuuden hankkeen vaikutukset – yhteenveto ja pohdinta ... 42

6. Erityisliikunnan edistäminen – historiakatsaus ... 46
6.1. Liikuntatieteellisen Seuran seminaarit nostavat erityisliikuntaa esiin ... 46
6.2. Opetusministeriö ja kunnat ottavat päävastuun erityisliikunnasta 1980-luvulla ... 48
6.3. Kuntaprojekteilla ja tiedon levittämisellä eteenpäin 1990- ja 2000-luvuilla ... 49
6.4. Yhdessä ja erikseen 2010-luvulle ... 50

Kirjallisuus ... 52

Liitteet
- Erityisliikuntaa kuntiin -projektien kunnat (liite 1) ... 53
- Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09 -projektikuntien toimenpide-ehdotukset (liite 2) ... 54
- Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09 -projektin taulukot (liite 3) ... 62
- Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09 -projektin raportointi (liite 4) ... 67

1. Yhteenveto – suositukset

Erityisliikunnalla (soveltavalla liikunnalla) tarkoitetaan sellaisten henkilöiden liikuntaa, joilla on vamman, sairauden tai muun toimintakyvyn heikentymisen tai sosiaalisen tilanteen vuoksi vaikea osallistua yleisesti tarjolla olevaan liikuntaan ja joiden liikunta vaatii soveltamista ja erityisosaamista.

Kolmen ***Erityisliikuntaa kuntiin*** -projektin ja viiden muun erityisliikuntaan keskittyneen kehittämisprojektin tuloksena on onnistuttu lisäämään merkittävästi sekä erityisliikuntaan osallistuvien että liikuntaryhmien ja -tapahtumien määrää viimeisen kymmenen vuoden aikana. Projektien avulla on saatu lisättyä myös kuntien erityisliikunnanohjaajien määrää, uusia toimintatapoja ja alan koulutusta. Myös erityisliikunnan asema kuntien liikuntatoimen osana on vahvistunut ja yhteistyö muiden hallinnonalojen kanssa lisääntynyt.

Saavutetuista tuloksista huolimatta erityisliikunnan asemaa kuntien strategioissa, hallinnonalojen ja kuntien välisessä yhteistyössä sekä liikuntatoimen sisällä on syytä edelleen kehittää. Ikärakenteen kehitys, joidenkin kansansairauksien yleistyminen ja kansalaisten yhdenvertaisuuden korostuminen asettavat uusia erityisliikuntahaasteita etenkin julkiselle hallinnolle. Projektikokemusten myötä suosituksia voidaan antaa niin valtakunnan, alueiden kuin kuntatasolle:

Valtakunnan tason suositukset

Opetusministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö jatkavat kuntien erityisliikuntatoiminnan kehittämistä, tukemista ja seurantaa seuraavin toimenpitein:

1. Erityisliikunnan kehittämisprojektit kootaan jatkossa yhdeksi ohjelmakokonaisuudeksi. Suomessa toteutetaan useita kuntien erityis- ja terveysliikuntaan liittyviä projekteja. Yhteisellä ohjelmatyöllä voidaan tehostaa toimintaa (mm. johtamista keskittämällä ja resursseja säästämällä).

2. Kuntien erityisliikunnanohjaajien työn tuloksista kootaan määräajoin tiedot ja yhteenvedot välitetään kuntien käyttöön. Erityisliikunnan valtakunnallista arviointia ja vertailun mahdollistavaa tilastointia tulee kehittää.

3. Kuntien informaatio-ohjauksessa tuodaan esiin, että liikuntatoimen valtionosuuksia voidaan käyttää erityisliikunnan organisointiin ja ohjaukseen.

4. Kuntien erityisliikunnan kehittämishankkeita tuetaan jatkossa mm. terveyttä edistävän liikunnan hankemäärärahoista (STM ja OPM) sekä opetusministeriön soveltuvista avustuskokonaisuuksista.

5. Erityistä huomiota kiinnitetään asukasmäärältään pienien kuntien mahdollisuuksiin kehittää erityisliikuntatoimintaansa kahden tai useamman kunnan yhteistyönä.

Aluetason suositukset

1. Liikunnan uusi aluehallinto jatkaa yhteistyössä kuntien kanssa erityisliikunnan alueellisten koulutustilaisuuksien järjestämistä.

2. Erityisliikunnan toimintaverkostoja kehitetään suurten kaupunkien ympärille siten, että kaupunkien ympäristökunnat voivat käyttää hyödykseen suurten kaupunkien tarjoamia koulutus- ja muita palveluita sekä päin vastoin. Liikuntatieteellinen Seura organisoi yhteistyössä opetusministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön kanssa suurten kaupunkien erityisliikuntaverkoston tapaamisia.

3. Kehitetään erityisliikunnan alueverkoston toimintaa seuraavilla tehtäväalueilla:

- Vammais- ja erityisliikunnan rekrytointityö ts. uusien harrastajien, ohjaajien ja avustajien aktivointi mahdollisimman tehokkaan aluetiedotuksen kautta.

- Moni- ja vaikeavammaisten liikunnan systemaattinen kehittämistyö. Etenkin pienissä kunnissa on vaikea yksin muodostaa toimivia ryhmiä, jolloin alueellista yhteistyötä tarvitaan.

- Vammaisliikunnan apuvälineiden hankinta ja välitys. Soveltavan liikunnan apuväline SOLIA -toiminnalla on nykyisin neljä aluekeskusta (Helsinki, Turku, Kuopio ja Rovaniemi). Verkostoa on syytä laajentaa ja apuvälineiden saatavuutta parantaa. Samalla MALIKE (Matkalla, liikkeelle, keskelle elämää) -toiminnan keskukset tulee ottaa kehityskohteeksi.

- Konsultoivien- ja ohjaavien erityisliikunnanopettajien saaminen suurten kaupunkien koulutoimen piiriin.

- Erityisliikunnan seudullisten/alueellisten kehittämishankkeiden organisointi. Hankkeiden toiminta-ajatuksena tulee olla suuren kaupungin toimintakokemusten hyödyntäminen vammais- ja erityisliikunnan alueella lähikunnissa ja päinvastoin. Paikallistason erityisliikuntaa tulee kehittää hyödyntäen muiden hankkeiden toimintakokemuksia.

- Opetusministeriö ja Liikuntatieteellinen Seura tukevat ja seuraavat kuntaverkostojen kehittämistä sekä välittävät tätä koskevaa aineistoa kuntien käyttöön.

Paikallistason suositukset

Kuntien suositellaan kehittävän erityisliikuntatoimintaansa seuraavasti:

1. Erityisliikunnanohjaajan palkanneissa kunnissa tehdään ja uusitaan erityisliikunnan alueen kehittämissuunnitelmia säännöllisin aikavälein. Kehittämissuunnitelmat käsitellään ja hyväksytään liikunnasta ja terveydestä vastaavissa lautakunnissa. Soveltuvat osiot suunnitelmista sisällytetään kuntien yleisiin strategioihin ja asiakirjoihin, kuten maankäytön suunnitteluun ja koulujen liikunnanopetukseen.

2. Asukasmäärältään pienissä kunnissa toteutetaan erityisliikunnan kehittämishankkeita, jotka ovat useamman kunnan yhteisiä tai yhdessä kunnan terveysliikunnan kokonaisuutta käsittelevien hankkeiden kanssa.

3. Osoitetaan vastuuhenkilö erityisliikunnan toimintakokonaisuuden koordinoimisessa kunnan sisällä.

4. Yli 10 000 asukkaan kunta / seutu (monta pientä kuntaa yhdessä) palkkaa päätoimisen (yhteisen) erityisliikunnanohjaajan.

5. Kunnat tukevat erityisliikuntaa järjestäviä paikallistahoja samojen periaatteiden mukaan kuin urheilu- ja liikuntaseuroja.

6. Kunnat tukevat eri toimijatahojen erityisliikunnan koulutusta.

2. Johdanto

Liikunnalla on merkitystä sekä sivistyksellisenä perusoikeutena että hyvinvoinnin osatekijänä (Valtioneuvoston periaatepäätös liikunnan edistämisen linjoista, 2008). Myös erityisliikunnalla (soveltavalla liikunnalla) on nämä molemmat ulottuvuudet.

Vammaisille, pitkäaikaissairaille ja ikääntyneille henkilöille kohdennetut palvelut ovat välttämättömyys ja mahdollistaja: niitä tarvitaan, jotta erityisryhmiin kuuluvat ihmiset voivat elää itsenäistä elämää ja osallistua yhdenvertaisesti. Vastuu erityisliikuntapalvelujen ja tukitoimien järjestämisestä jakautuu useammalle taholle. Tämä tekee palvelujärjestelmästä hajanaisen ja vaikeasti hallittavan palvelun käyttäjälle.

Kunnan vastuu palvelujen ja tukitoimien järjestäjänä on keskeinen. Yksityiset palveluntuottajat ja kansalaisjärjestöt täydentävät julkisia palveluja ja kunnat hankkivat näiltä osan erityisliikunnan piiriin kuuluvien henkilöiden tarvitsemista palveluista. Palvelujen järjestämisen ohella kunnan tehtävänä on myös ehkäistä ja poistaa vammaisten, pitkäaikaissairaiden ja ikääntyneiden toimintamahdollisuuksia rajoittavia esteitä ja haittoja siten, että he voivat toimia yhteiskunnan tasavertaisina jäseninä. Sosiaali-, terveys-, opetus-, kulttuuri-, liikunta- ja yhdyskuntatoimen palvelut ovat keskeisiä vammaisen, pitkäaikaissairaan ja ikääntyneen omatoimisuuden ja arjesta selviytymisen kannalta. Näillä palveluilla lisätään tasavertaisia osallistumisen mahdollisuuksia.

Erityisryhmille suunnatun vapaa-ajan toiminnan järjestämisessä on kuntien liikuntatoimella keskeinen tehtävä ja liikuntalakiin perustuva velvollisuus. Kuntien liikuntatoimen piirissä järjestetyllä erityisliikunnalla on jo yli 20 vuoden kokemus. Suuret kunnat ovat palkanneet erityisliikunnanohjaajia tehtävää varten. Heitä on noin 90 kunnassa (2009). Kuntien liikuntatoimen, sosiaali- ja terveystoimen sekä vammaisjärjestöjen järjestämän ohjatun liikunnan piirissä on noin 230 000 eri tavoin vammaista, pitkäaikaissairasta tai iäkästä henkilöä (2009). Vammaisia henkilöitä on tästä noin puolet. Hyvästä kehityksestä huolimatta erityisliikunnan kehittämisessä on vielä paljon tehtävää.

Opetusministeriö on julkaissut kuntien erityisliikunnan tilasta tilanneyhteenvedot neljän vuoden välein (viimeisin 2006). Kehittämishankkeita on kuntatasolla menossa useita. Liikuntatieteellisen Seura on toteuttanut yhteistyössä opetusministeriön, sosiaali- ja terveysministeriön, Suomen Kuntaliiton ja valikoitujen projektikuntien kanssa kolme kuntien erityisliikunnan kehittämishanketta vuosina 1997–99, 2004–06 ja 2007–09. Hankkeet suunnattiin kuntiin, joissa ei siihen mennessä ollut palkattuna erityisliikunnanohjaajaa. Kunnat olivat pääasiassa kuntia, joiden asukasmäärä oli noin 10 000–20 000 asukasta. Hankkeen rahoittajia olivat opetusministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö. Myös projektikuntien taloudellinen satsaus erityisliikunnan kehittämiseen on ollut merkittävä. Kaksi ensimmäistä projektia on raportoitu Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu -sarjassa vuosina 2000 ja 2007. Käsillä oleva raportti on samanaikaisesti kolmannen projektin loppuraportti ja kolmen peräkkäisen projektin yhteisraportti.

Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09 -projektin tarkoituksena oli lisätä koulutuksen, konsultoinnin ja tiedonvälityksen keinoin vammaisten, pitkäaikaissairaiden ja iäkkäiden liikuntatoimintaa luomalla tätä varten toimiva toimintatapajärjestelmä projektikuntiin. Projektissa ovat olleet seuraavat kunnat: Akaa, Forssa, Kempele, Kiiminki, Liperi, Mustasaari, Nivala, Nurmo ja Parainen.

Raportti rakentuu siten, että lukuun yksi on tiivistetty säädösten ja kehittämisprojektien pohjalta laaditut suositukset hallinnon eri tasoille. Luvussa kolme luodaan katsaus erityisliikuntaa ohjaaviin säädöksiin ja valtakunnallisiin ohjelmiin. Luvuissa neljä ja viisi esitellään ja arvioidaan Erityisliikuntaa kuntiin -projektien ja muiden paikallistasolle suuntautuneiden erityisliikuntaprojektien tuloksia. Raportin päättää katsaus kuntien erityisliikunnan edistämisen historiaan. Loppuraportin elementit on kuvattu kuviossa 1.

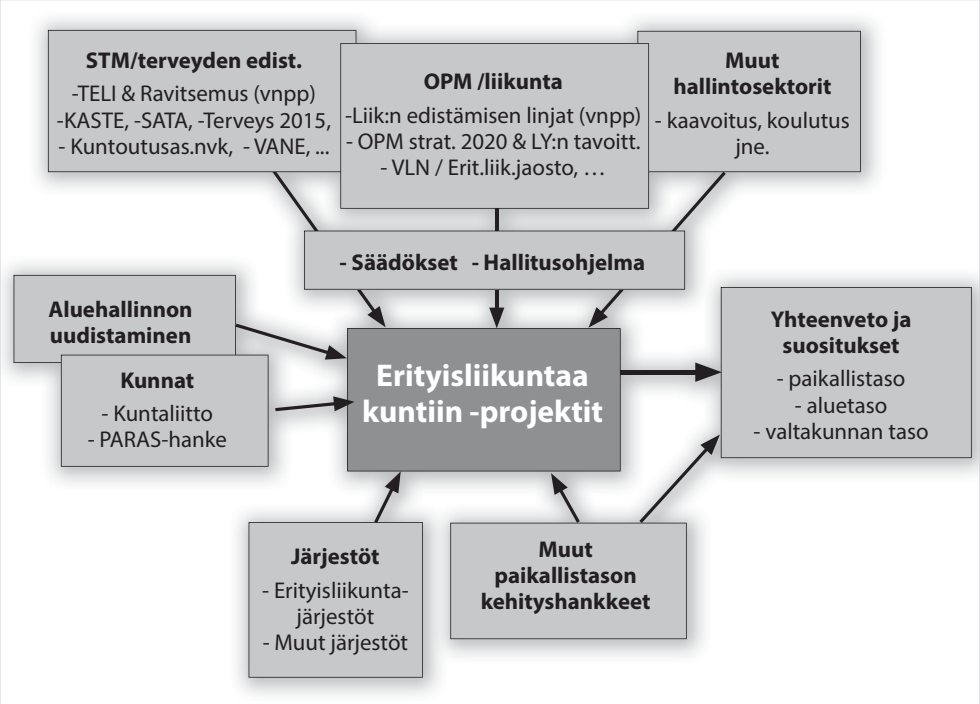

Kuvio 1. Raportin keskeiset elementit

3. Erityisliikuntaa ohjaavat säädökset ja linjaukset

Liikunnan myönteisistä terveys- ja talousvaikutuksista kertovat tutkimustulokset ja julkinen keskustelu ovat vaikuttaneet myös lainsäädännön kehitykseen Suomessa. Terveyttä edistävä liikunta ja hyvinvointipolitiikka korostuvat sekä valtioneuvoston ohjauksessa että kuntien tavoitteissa. Kuntien toimintaa ohjataan yleisellä tasolla säädösten sekä kansallisten ohjelmien ja suositusten avulla. Kunnat kuitenkin vastaavat verraten itsenäisesti säädösten soveltamisesta paikallisiin oloihin.

Liikuntapolitiikan tavoitteena on liikuntaharrastuksen lisääminen kaikissa väestöryhmissä – myös liikunnallisesti passiivisissa väestöryhmissä. Valtionhallinnossa on erityisesti opetusministeriön sekä sosiaali- ja terveysministeriön toimialueilla otettu huomioon erityistukea tarvitsevat liikunnan harrastajat. Seuraavassa tarkastellaan kuntien erityisliikuntaan keskeisesti vaikuttavia lakeja ja muita säädöksiä sekä valtakunnallisia linjauksia.

3. 1. Lainsäädäntö

Suomen perustuslaki (2000). Uusi Suomen perustuslaki tuli voimaan vuonna 2000. Lailla turvataan myös sivistykselliset oikeudet: ”Julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykyjensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä”(16 §). Kuntien erityisliikuntaa käsitellään valtioneuvoston periaatepäätöksen mukaan sivistyksellisenä perusoikeutena, ja näin ollen liikunnan tulee tavoittaa kaikki kansalaiset, myös erityisryhmiin kuuluvat.

Kuntalaki (1995). Kuntalain ensimmäisen pykälän mukaan kunnan tehtävänä on edistää asukkaidensa hyvinvointia ja kestävää kehitystä. Erityisryhmille suunnattu liikunta parantaa liikkujan terveyttä, omatoimisuutta ja mielenvirkeyttä ja asettuu siten hyvinvointitermin sisään. Kunnan tehtävänä on järjestää hyvinvointipalvelut erityisliikuntapalvelut mukaan lukien.

Liikuntalaki (1998). Liikuntalain tarkoituksena on muun muassa edistää väestön hyvinvointia ja terveyttä sekä tukea lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä liikunnan avulla. Lain tarkoituksena on liikunnan avulla edistää myös mm. tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta. Opetusministeriö vastaa liikuntatoimen yleisestä johdosta, kehittämisestä ja yhteensovittamisesta yhteistyössä valtioneuvoston kanssa.

Lain mukaan ”kunnan tulee luoda edellytyksiä kuntalaisten liikunnalle kehittämällä paikallista ja alueellista yhteistyötä sekä terveyttä edistävää liikuntaa, tukemalla kansalaistoimintaa, tarjoamalla liikuntapaikkoja sekä järjestämällä liikuntaa ottaen huomioon myös erityisryhmät.” Liikuntalain perusteluissa todetaan, että oikeus liikuntaan on nähtävä osana kansalaisten peruspalveluja. Laki sisältää myös yhteistyövelvoitteen: ”vastuu liikuntatoimen yleisestä johdosta, kehittämisestä ja yhteensovittamisesta on paikallistasolla kunnilla.”

Liikuntalaki tuli alun perin voimaan vuonna 1980. Lakiin tehtiin vuonna 1983 muu-

tos, jossa kunnille tehtiin mahdolliseksi myös erityisliikunnanohjaajien palkkaaminen valtionosuuksien turvin. Liikuntalakia muutettiin vuonna 1993 liittyen kuntien valtionosuusuudistukseen, ja tällöin liikuntalaista poistettiin pykäliä, joissa säädeltiin kuntien liikuntatoimen valtionosuuksien käytön yksityiskohtia.

Nykyinen liikuntalaki on tullut voimaan 1999 vuoden alusta ja sen viimeisimmät muutokset ovat vuodelta 2002. Liikuntalaki on muutosvaiheessa (2009).

Kansanterveyslaki (1972). Lain mukaan kunnan tulee ”seurata kunnan asukkaiden terveydentilan ja siihen vaikuttavien tekijöiden kehitystä väestöryhmittäin, huolehtia terveysnäkökohtien huomioon ottamisesta kunnan kaikissa toiminnoissa sekä tehdä yhteistyötä terveyden edistämiseksi muiden kunnassa toimivien julkisten ja yksityisten tahojen kanssa.” Erityisliikunnalla on todettu olevan positiivisia terveysvaikutuksia ja sitä on pidetty yhtenä merkittävänä ennaltaehkäisevänä terveyttä edistävänä toimintana kunnissa.

Kansanterveyslain muutoksessa (2006) sana ”terveydenhuolto” korvattiin ”terveyden edistämisellä”, joka korostaa hallinnonalojen yhteistyötä. Vastuu terveyden edistämisestä asetettiin koko kunnalle – ei vain sen terveyssektorille. Lain hengen mukaisesti kuntien suunnitelmissa ja kertomuksissa tulee kiinnittää huomiota terveyden edistämisen tavoitteiden toteuttamiseen. Tämä puolestaan edellyttää konkreettisten terveyden edistämisen tavoitteiden laatimista kunnissa.

Vammaispalvelulain muutos (2009). Muutokset tulivat voimaan syyskuun alusta 2009. Se oikeuttaa **henkilökohtaiseen apuun vaikeavammaiset henkilöt**, jotka tarvitsevat pitkäaikaisen vamman tai sairauden vuoksi välttämättä ja toistuvasti toisen henkilön apua suoriutuakseen päivittäisen elämänsä toiminnoista. Henkilökohtainen apu kohdistuu niihin toimiin, jotka henkilö tekisi itse, mutta ei niistä vamman tai sairauden vuoksi selviä. Henkilökohtaisen avun tarkoitus on auttaa vaikeavammaista henkilöä omien valintojensa toteuttamisessa niin kotona kuin kodin ulkopuolella harrastustoiminta mukaan lukien. Harrastusten osalta apua on järjestettävä vähintään 10 tuntia kuukaudessa vuosina 2009–2010. Vuodesta 2011 eteenpäin vähimmäistuntimäärä on 30 tuntia kuukaudessa, ellei vähäisempi määrä turvaa välttämätöntä avun tarvetta näissä toiminnoissa.

Valmisteilla oleva ***Terveydenhuoltolaki*** on tarkoitus antaa eduskunnan käsiteltäväksi keväällä 2010. Lakiehdotuksen mukaan kunnan tulisi mm. laatia yksin tai yhdessä useamman kunnan kanssa suunnitelma kunnan asukkaiden terveyttä ja hyvinvointia edistävistä sekä terveysongelmia ehkäisevistä toimista ja palveluista sekä niihin varattavista voimavaroista. Lakiluonnoksen linjauksia on otettu huomioon osassa kuntia, kun niissä on päivitetty tai uusittu kuntastrategioita.

3.2. Hallitusohjelma ja politiikkaohjelmat

Matti Vanhasen II hallituksen ohjelmassa (2007) suunnataan liikuntapolitiikkaa mm. seuraavasti: ”Vahvistetaan liikunnan paikallisen tason toimintaedellytyksiä sekä liikunnan laaja-alaista tasa-arvoa kansallisessa liikuntaohjelmassa määriteltävien suuntaviivojen mukaisesti. Liikunnan asemaa kunnallisena peruspalveluna vahvistetaan.” Ohjelmassa linjataan myös kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikkaa yhteisesti: ”Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikkaa kehitetään koko maassa tavoitteena alueellinen ja sukupuolten välinen tasa-arvoisuus ja hyvä saavutettavuus. Tuetaan kansalaisten osallisuutta ja yhteisöllisyyttä vahvistavaa toimintaa etenkin erityisryhmien osalta.”

Hallituksen tavoitteiden saavuttamiseksi hallitusohjelmaan on sisällytetty kolme hallinnonalat ylittävää politiikkaohjelmaa. Politiikkaohjelmista kahdella on suora yhteys myös erityisliikunnan kehittämiseen. ***Terveyden edistämisen politiikkaohjelman*** (STM) tavoitteena on väestön terveydentilan parantaminen ja terveyserojen kaventaminen. Erityisliikunta osana terveyden edistämistyötä sisältyy ohjelmaan. Ohjelman yksi tavoite liittyy kansanterveyslain ja erikoissairaanhoitolain yhdistämiseen, mikä osaltaan vahvistaisi erityisliikuntapalvelujen yhdenvertaista saatavuutta ja alueellista yhteistyötä. ***Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelman*** (OPM) tavoitteena on lapsilähtöinen yhteiskunta, hyvinvoiva lapsiperhe ja syrjäytymisen ehkäiseminen. Ohjelmaan sisältyy huomion kiinnittäminen myös erityisryhmiin ja kansalaisjärjestöjen toimintaedellytyksiin.

3.3. Valtioneuvoston periaatepäätökset

Valtioneuvoston periaatepäätös Terveys 2015 -kansanterveysohjelmasta (2001) on yhteistyöohjelma, joka toimii laajana kehyksenä yhteiskunnan eri osa-alueilla kehitettävälle terveyden edistämiselle. Strategiassa esitetään kahdeksan kansanterveyttä koskevaa tavoitetta. Erityisryhmiin kirkkaimmin koskeva tavoite on eriarvoisuuden väheneminen ja heikoimmassa asemassa olevien väestöryhmien hyvinvoinnin ja suhteellisen aseman paraneminen.

Valtioneuvoston periaatepäätös terveyttä edistävän liikunnan ja ravinnon kehittämislinjoista (2008) linjaa valtakunnallisia kehittämistoimia kaikkien ikäryhmien fyysisen aktiivisuuden ja terveellisen ravinnon edistämiseksi. Periaatepäätöksen yhtenä päätavoitteena on terveytensä kannalta riittävästi liikkuvien määrän kasvattaminen ja liikunnasta syrjäytyneiden määrän vähentäminen. Tähän tavoitteeseen tulee pyrkiä mm. ”kannustamalla, tukemalla ja ohjaamalla yksilöitä ja yhteisöjä, erityisesti heikoimmassa asemassa olevia.” Periaatepäätöksen mukaan ”terveys tulee huomioida kaikessa päätöksenteossa ja eri areenoilla niin, että elinympäristö muuttuu terveellisemmäksi ja että terveelliset valinnat ovat mahdollisia, helppoja ja houkuttelevia.”

Periaatepäätöksen linjaukset tulee ottaa huomioon myös kunnallisessa päätöksenteossa. Terveyttä edistävä liikunta ja ravitsemus on nähtävä keskeisenä osana kunnan hyvinvointipolitiikkaa. Periaatepäätöksen mukaan kuntien tulisi arvioida päätöksentekonsa terveysvaikutuksia.

Periaatepäätöksen toteutumista koordinoivat ja seuraavat sosiaali- ja terveysministeriö, opetusministeriö ja maa- ja metsätalousministeriö toimialoillaan sekä terveyttä edistävän liikunnan neuvottelukunta ja valtion ravitsemusneuvottelukunta neuvoa-antavina eliminä.

Valtioneuvoston periaatepäätöksessä liikunnan edistämisen linjoista (2008) korostetaan sekä yhteiskunnan hyvinvointipolitiikan toteuttamista liikunnan avulla että liikuntakulttuurin itseisarvoista kehittämistä. Hyvinvointipolitiikan kannalta keskeinen tavoite on riittämättömästi liikkuvien aktivointi. Liikuntakulttuurin sisäisessä kehittämisessä korostuu liikunnan kansalaistoiminnan edellytysten parantaminen. Julkisen sektorin painopisteet ovat periaatepäätöksen mukaan liikkumattomuuden taustalla oleviin syihin vaikuttaminen, kansalaisten liikunnallisten valintojen tukeminen sekä yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon tukeminen. Liikuntatarjonnan marginaaliin jäävien väestöryhmien liikunnan edistäminen kuuluu erityisesti valtion ja kuntien tehtäviin.

Valtioneuvoston tavoitteena on mm. erityistoimia vaativien väestöryhmien liikunnan lisääminen. Tämä edellyttää periaatepäätöksen mukaan kohdennettuja toimia mm. liikkumisesteisille. Toimenpiteissä tulee pyrkiä mahdollisuuksien mukaan yhteisen ja kaikille avoimen liikuntakulttuurin edistämiseen.

Periaatepäätös edellyttää kunnilta nykyistä laaja-alaisempaa ja monipuolisempaa käsitystä liikunnasta, liikunnan sisällyttämistä kuntien hyvinvointistrategioihin ja osaksi eri hallintokuntien tehtäviä, hallinnonalojen välistä yhteistoimintaa sekä kuntarajat ylittävän yhteistyön lisäämistä. Palvelutarjontaa tulee kehittää myös kumppanuudessa kolmannen sektorin kanssa.

Periaatepäätökseen liittyy 43-kohtainen toimenpideohjelma. Periaatepäätös pohjautuu Kansallista liikuntaohjelmaa valmistelleen toimikunnan raporttiin ”Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi 2010-luvulla” (2008) ja siitä saatuihin lausuntoihin. Opetusministeriö koordinoi periaatepäätöksen toteutumista yhdessä eri ministeriöiden ja kunta- ja järjestösektorin edustajista koostuvan neuvottelukunnan kanssa.

3.4. Opetusministeriön linjaukset

Opetusministeriö on ***strategiassaan vuoteen 2020*** asettanut yhdeksi päämääräksi sen, että ”kansalaisilla on tasa-arvoiset mahdollisuudet yksilölliseen kehittymiseen ja aktiiviseen kansalaisuuteen”. Tavoitteeseen sisältyy syrjäytymisen ja syrjäytymisen periytymisen ehkäiseminen.

Liikuntahallinnon asiantuntijaelimenä toimii valtion liikuntaneuvosto jaostoineen. ***Erityisliikunnan jaoston strategiassa vuosille 2007–11*** korostetaan kaikille avoimen liikunnan kehittämistä, paikallistason yhteistyön kehittämistä sekä laajaa tiedonvälitystä. Neuvoston keskeinen tehtävä on toteutetun liikuntapolitiikan arviointi.

Kuntien erityisliikuntaa on arvioitu Erityisliikunnan jaoston johdolla neljän vuoden välein toteutetulla arviolla. Viimeisin arvio julkaistiin vuonna 2006 (Ala-Vähälä). Sen perusteella erityisliikunnan asema kuntien hallinnossa oli heikentynyt 2000-luvulla. Erityisliikunnan asiantuntijoiden määrä sen asioita käsittelevissä lautakunnissa oli vähentynyt, samoin voimassa olevien erityisliikunnan kehittämissuunnitelmien määrä. Arvioinnin mukaan erityisliikunnan palveluille löytyy piilevää kysyntää. Sijoitukset erityisliikuntaan ovat kunnalle kannattavia, koska ne todennäköisesti vähentävät kuluja muilla hallinnonaloilla, kuten vanhustenhuollossa ja terveydenhuollossa.

Opetusministeriön ***Liikuntapaikkarakentamisen suunta 2011*** -asiakirjassa on erityisryhmien liikuntamahdollisuudet nostettu tärkeäksi kehittämiskohteeksi. Liikkumis- ja toimimisesteisten liikkumismahdollisuuksista niin sisä- kuin ulkoliikuntapaikoissakin on asiakirjan mukaan huolehdittava, sillä eri tavalla liikkumis- ja toimimisesteisten määrä tulee väestön ikääntyessä lisääntymään olennaisesti. Asiakirjassa on selkeästi otettu huomioon se, että säännöllisesti liikuntaa harrastavien liikkumis- ja toimintaesteisten yhdeksi suurimmista ongelmista koetaan liikuntatilojen toimimattomuus sekä puuttuvat esteettömät tilat.

Liikuntatieteen suunta-asiakirjassa ***Uusi suunta liikuntatutkimukseen*** (2009) on linjattu valtion liikuntaneuvoston tiedejaoston kautta tuettavaa liikuntatutkimusta. Strategialla

tuetaan tiedolla johtamisen prosessia valtion liikuntahallinnossa ja siten edesautetaan mm. kuntien erityisliikunnasta saatavan tietovarannon kehittämistä.

3.5. Sosiaali- ja terveysministeriön linjaukset

Liikunta on mukana yhtenä tärkeänä osana sosiaali- ja terveysministeriön ohjelmissa. Suomalaisten suuret sosioekonomiset terveyserot ovat haaste terveys- ja yhteiskuntapolitiikalle. Sosiaali- ja terveysministeriön ***TEROKA-hankkeessa*** kehitetään toimintatapoja ja kootaan tietopohjaa ***Terveys 2015 -ohjelman*** terveyserojen kaventamistavoitteen saavuttamiseksi. Teroka-hankkeen mukaan parhaimpia tapoja nostaa suomalaisten terveyden tasoa on supistaa väestöryhmien välisiä terveyseroja siten, että huonoimmassa asemassa olevien terveys paranee kaikkein nopeimmin ja lähenee paremmassa asemassa olevien terveyttä.

Valtioneuvoston vahvistamassa ***Sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämisohjelmassa*** (KASTE, 2008–11) halutaan vähentää syrjäytymistä ja parantaa kuntalaisen osallisuutta sekä hyvinvointia ja terveyttä. Lisäksi tavoitteena on palveluiden laadun, vaikuttavuuden ja saatavuuden parantaminen sekä terveyserojen ja alueellisten erojen kaventaminen.
Sosiaaliturvauudistuksen (SATA) (2009) tavoitteena on selkeyttää ja yksinkertaistaa suomalaista sosiaaliturvajärjestelmää. Sen tavoitteena on tehdä työn vastaanottaminen aina kannattavaksi, vähentää köyhyyttä ja turvata riittävä perustoimeentulo kaikissa elämäntilanteissa. Vanhuus, sairaus ja vammaisuus voivat johtaa toimintakyvyn pitkäaikaiseen tai pysyvään vajaukseen. Sosiaaliturvan tehtävänä on vähentää osaltaan haittoja siten, että ihmisen mahdollisuus itsenäiseen elämään, liikkuminen ja harrastukset mukaan lukien, mahdollistuvat.

Vammaispoliittinen ohjelma **(1995)** perustuu YK:n vammaisten henkilöiden mahdollisuuksien yhdenvertaistamista koskeviin yleisohjeisiin, jotka hyväksyttiin vuonna 1993. Myös Suomi on sitoutunut näiden ohjeiden toteuttamiseen. Sitoutumisen perusteella vammaisilla henkilöillä on oikeus edellyttää, että maan hallitus ryhtyy aktiivisiin ja konkreettisiin toimiin yleisohjeissa määriteltyjen suuntaviivojen toteuttamiseksi. Ohjelmassa korostetaan, että vammaispoliittinen vastuu kuuluu kaikille hallinnonaloille ja kaikille yhteiskunnallisille toimijoille.

Sosiaali- ja terveysministeriössä on valmisteilla eri hallinnonalojen toiminnan käsittävä ***vammaispoliittinen ohjelma*** (VAMPO), jossa linjataan seuraavien vuosien vammaispolitiikan keskeiset toimenpiteet. Ohjelma tähtää vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuteen ja syrjimättömyyteen ja se on tarkoitus saada valmiiksi alkuvuonna 2010. Ohjelma pohjautuu ***vammaispoliittisen selonteon*** (2006) periaatteisiin ja linjauksiin. Selonteossa tuodaan esille kulttuuristen oikeuksien turvaaminen ja kulttuurin saavutettavuuden edistäminen, liikunta mukaan lukien. Politiikalla halutaan tukea vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia kehittää omia taitojaan sekä taiteen, että liikunnan alueilla. Ohjelmaan sisällytetään myös YK:n ***vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen*** tavoitteiden toimeenpanoon liittyviä tehtäviä.

Valtakunnallinen vammaisneuvosto VANE on viranomaisten sekä vammaisten henkilöiden, heidän omaistensa ja vammaisjärjestöjen yhteistoimintaelin yhteiskuntapolitiikan suunnittelua, kehittämistä ja toteuttamista koskevissa, vammaisten henkilöiden elinoloihin ja hyvinvointiin vaikuttavissa asioissa. Vammaisneuvosto toimii sosiaali- ja terveysminis-

teriön yhteydessä. Neuvosto korostaa, että ”vammaisten henkilöiden osallistumista tulee tukea sekä kansallisen tason että kansainvälisiin liikunta-, urheilu- ja muihin vastaaviin tapahtumiin. Myös vammaisjärjestöjen, liikuntajärjestöjen sekä kuntien tulee kehittää yhteistyötä ja lisätä keskinäistä koordinaatiota vammaisten integroitumiseksi tavanomaisen liikunta- ja urheilutoiminnan piiriin. Liikunta- ja urheilutoimintaan osallistuvilla vammaisilla on oltava mahdollisuus päästä osallisiksi yhtä laadukkaasta ohjauksesta ja valmennuksesta kuin muillakin osallistujilla on.”

Virkistys-, liikunta-, urheilu- ja vapaa-ajantoimintaan on VANE:n mukaan ”saatava lisää moninaisuutta. Perinteisistä urheilu- ja liikuntamuodoista on kehitettävä vammaisille soveltuvia variaatioita. Tämän lisäksi kunnissa on turvattava asiantuntemuksen säilyminen palkkaamalla täydentäviin liikunta- ja virkistyspalveluihin perehtyneitä ammattiohjaajia.”

Kuntoutusasiain neuvottelukunta on kuntoutuksen valtakunnallista ohjausta ja kehittämistä sekä kuntoutusta koskevan eri hallinnonalojen toiminnan yhteensovittamista varten koottu sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimiva elin**.** Neuvottelukunnan tehtävänä on mm. seurata kuntoutusta koskevan lainsäädännön täytäntöönpanoa ja vaikutuksia sekä edistää ja arvioida valtakunnallisesti kuntoutukseen liittyviä palveluja. Neuvottelukunta pyrkii sovittamaan yhteen viranomaisten, yhteisöjen ja laitosten yhteistyötä kuntoutukseen liittyvien palvelujen järjestämisessä. Siten neuvottelukunnalla on oma tehtävänsä liikunnallisen kuntoutuksen kokonaisuudessa erityisliikunnan alueella.

3.6. Alue- ja paikallistasojen hallinnon muutokset

Alueiden merkitys on kasvanut 1990-luvulta lähtien alueellistamisen ja EU-kehityksen seurauksena, vaikka ministeriöillä on edelleen päävastuu toimialojensa kehittämisestä. Lääneillä on ollut merkittävä rooli mm. alueellisesti tasa-arvoisen liikuntapaikkapolitiikan toteuttamisessa ja peruspalveluiden (mm. erityisliikunnan) alueellisessa arvioinnissa.

Aluehallinnon uudistamishanke (ALKU) käynnistettiin kesällä 2007 selkeyttämään valtion aluehallinnon viranomaisten rooleja, tehtäviä, ohjausta ja aluejakoja. Uudistuksen tavoitteena on parantaa aluehallinnon kansalais- ja asiakaslähtöisyyttä, tuloksellisuutta ja tehokkuutta. Eduskunta hyväksyi aluehallinnon uudistamisen lakipaketin hallintovaliokunnan mietinnön mukaisena 11.11.2009. Tasavallan presidentti vahvisti valtion uutta aluehallintoa koskevan lainsäädännön 20.11.2009. Lait tulivat voimaan 1.1.2010. Valtioneuvosto antoi samana päivänä uusia ***aluehallintovirastoja*** sekä ***elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksia*** koskevat asetukset. Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset hoitavat valtionhallinnon toimeenpano- ja kehittämistehtäviä alueilla. Keskusten tehtäviä ovat muun muassa liikuntatoimen tehtävät. Uudistuvan aluehallinnon vaikutukset liikunnan toimialalle eivät ole vielä (12/2009) tiedossa.

Valtioneuvosto käynnisti keväällä 2005 ***Paras-hankkeen*** kunta- ja palvelurakenteen uudistamiseksi. Paras-hanke uudistaa kuntasektoria liikuntatointa myöten. Uudistuksessa liikuntaa pyritään tarkastelemaan aiempaa suurempana kokonaisuutena. Kuntien liikuntapalvelut eivät ole vain harrastusmahdollisuuksien tarjoamista vaan osa kunnan hyvinvointipolitiikkaa. Liikuntapalveluiden tiivis yhteistyö etenkin sosiaali- ja terveyspalveluiden kanssa luo parhaan pohjan liikuntapalveluiden kehittämiselle kaikille kuntalaisille, erityisryhmät mukaan lukien.

Suomen Kuntaliitossa aloitettiin helmikuussa 2008 Kirjasto-, kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopalvelut Paras-uudistuksessa -hanke (KULTI-hanke). Hankkeen tavoitteena on selvittää meneillään olevan kuntauudistuksen ensi vaiheen vaikutuksia kirjasto-, kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopalveluiden järjestämiseen. Keskeisenä tavoitteena on ollut selvittää, mitä vaikutuksia monikuntaliitoksilla ja uusilla yhteistoiminta-alueilla on ollut voimavaroiltaan pienten, mutta kuntalaisten hyvinvoinnin ja kunnan elinvoimaisuuden kannalta tärkeiden sektoreiden palvelujen järjestämiseen, henkilöstövoimavaroihin ja resursointiin.

Hankkeessa on arvioitu erityisliikuntapalvelujen toimintaa Kouvolan ja Salon seuduilla, uudessa Äänekosken kaupungissa sekä Järvi-Pohjanmaalla Soinin kunnassa. Tulokset olivat näissä kunnissa varsin positiiviset. Paras-uudistuksen keskeisin anti kuntien erityisryhmien liikuntatoiminnalle oli liikuntapalveluiden henkilöstövoimavarojen kokoaminen yhteen tarkoituksenmukaisemman ja tehokkaamman palvelutuotannon järjestämiseksi. Esimerkiksi erityisryhmien liikunnanohjaajien joukko saatiin kuntaliitosten ja yhteistoiminta-alueen perustamisen myötä laajemman alueen asukkaiden hyödynnettäväksi ja erityisliikuntaryhmiä vietyä sellaisille alueille, joissa vastaavia palveluita ei ennen ole ollut tarjolla. Toisaalta tämä lisää ohjaajien työtä entisestään. Tätä tuki se seikka, että liikuntatoimen henkilöstövoimavarojen yhdistäminen mahdollisti työntekijöiden erikoistumisen ja keskittymisen palvelutuotannon laajentamiseen. Yhdistetyt voimavarat myös tekivät osaltaan myös erityisryhmien liikuntatoiminnan kehittämiseen tähtäävien hankkeiden ja ulkopuolisen hankerahoituksen hakemisen helpommaksi.

Erityisliikuntaa kuntiin -projekteissa (3 kpl) mukana olleista kunnista 12:ssa on tehty ***kuntaliitos.*** Viiden kuntaliitoskunnan arvion mukaan liitos oli parantanut erityisliikunnan asemaa. Nämä kunnat katsoivat, että resurssit lisääntyivät liitosten myötä ja toiminta tehostui entisestään. Seitsemän kuntaa piti liitosta erityisliikuntaa heikentäneenä tekijänä. Heikentävinä asioina pidettiin erityisliikuntaan kohdennettujen resurssien riittämättömyyttä uudessa kuntatilanteessa. Osin kuntien tilanteen koettiin heikentyneen liitoskuntien huonon taloustilanteen, liikuntapaikkojen heikentyneen saavutettavuuden ja kasvaneiden etäisyyksien vuoksi.

3.7. Kansalaistoiminta hallinnon yhteistyötahona

Vammaisurheilujärjestöjen kaksi vuotta kestänyt yhdistymisprosessi sai päätöksen syyskuussa 2009, kun Elinsiirtoväen Liikuntaliitto ELLI ry, Näkövammaisten Keskusliitto ry (NKL), Suomen Invalidien Urheiluliitto ry (SIU) sekä Kehitysvammaisten Liikunta ja Urheilu ry (SKLU) perustivat uuden yhteisen järjestön ***Suomen Vammaisurheilu ja -liikunta VAU ry.*** Järjestön ensimmäiseen toimintaohjelmaan kirjattiin missioksi: ”Monipuolisen vammaisliikunnan ja -urheilun toimintaedellytysten vahvistaminen yhdessä ja erikseen”. Järjestön tavoitteena on mm. edistää liikunnan ja urheilun integraatio- ja inkluusiokehitystä kohti kaikille avointa liikuntaa, jolloin yhteistyö kuntien erityisliikunnan alueen toimijoiden, kuten koulujen, liikuntatoimien tms. kanssa nousee erityisen tärkeäksi.

Soveltava liikunta SoveLi ry on 18 liikuntaa organisoivan kansanterveysjärjestön yhteistyöjärjestö**.** Järjestön strategia 2009–2012 on kiteytetty sanoihin: ”Liikunta yhteistyönä jäsenjärjestöjen kanssa”. Liikunnan tasa-arvoinen saavutettavuus edellyttää SoveLi ry:n mukaan eri hallintoalojen ja toimijoiden säännöllistä yhteistyötä ja toimenpiteitä. SoveLi ry:n tehtäväksi strategiassa asetetaan vaikuttaminen valtakunnallisesti paikallistason liikunnan edellytysten kehittymiseen yhteistyössä jäsenjärjestöjen kanssa. Soveltavan liikunnan

edistämiseksi SoveLi ry kehittää koulutusta ja tekee paikallista hankeyhteistyötä kuntien alan toimijakentän kanssa.

Suomen Liikunta ja Urheilu (SLU) ry on liikuntajärjestöjen katto- ja palvelujärjestö. SLU:n tehtävä on parantaa liikuntajärjestöjen ja -seurojen sekä niissä toimivien ihmisten toimintaedellytyksiä. SLU:n yhteydet erityisliikuntaan rakentuvat laaja-alaisen tasa-arvon edistämisen sekä Reilu Peli -arvojen toteuttamisen pohjalta. SLU:n olosuhdetyössä käsitellään liikuntapaikkarakentamisen yhteydessä esteettömyyttä ja saavutettavuutta.

Erityisryhmien liikuntaa edistävä Kaikille Avoin -ohjelma aloitti toimintansa vammaisurheilujärjestöjen ja Paralympiakomitean hankkeena. Vuoden 2009 alussa se siirrettiin SLU:n toiminnaksi ja osaksi Reilun Pelin toteuttamista suomalaisessa liikuntakulttuurissa. SLU:n alueilla ja lajiliitoissa sekä paikallistasolla seuroissa on visio toteuttaa kaikille avointa toimintaa. Alueelliset ja paikalliset erot ovat suuret. SLU alueilla on asiaa edistäviä hankkeita, ja joissakin urheiluseuroissa on mahdollistettu myös vammaisten osallistuminen seuran toimintaan.

3.8. Yhteenveto

Liikuntaan liittyviä säädöksiä ja ohjelmia on vähitellen laajennettu koskettamaan entistä laajempia väestönosia. Liikunnan edistäminen ei enää rajoitu aktiiviseen väestönosaan ja järjestäytyneeseen liikuntatoimintaan. Julkisen hallinnon huomio kohdistuu korostuneesti koko väestöön toisin kuin liikunnan kansalaistoiminnan, jossa päähuomio on omassa jäsenistössä.

Yhdenvertaisuuden vaatimus liikunnan mahdollisuuksissa korostuu niin lainsäädännössä kuin julkishallinnon ohjelmissa. Liikuntatarjonnan kehittämisessä painopistettä halutaan siirtää kohti liikuntatarjonnan marginaaliin jäävien liikunnan edistämistä. Liikuntapalveluiden suhteen heikoimmassa asemassa olevien liikuntamahdollisuuksia tulee erityisesti parantaa, jotta liikunnasta ja yhteiskunnasta syrjäytyminen vähenisi. Yhdenvertaisuuden jouduttamiseksi ja saavuttamiseksi on tarvittaessa syytä toteuttaa ”positiivista erityiskohtelua”.

Hallitusohjelmassa painotetaan erityisliikunnan merkitystä myös osallisuuden ja yhteisöllisyyden edistäjänä. Liikunnalla on erityisryhmille usein laaja-alaisempaa merkitystä kuin muille väestönosille.

Erityisliikuntaa tulee kehittää samanaikaisesti kahdella suunnalla: sovellettujen palveluiden ja kaikille yhteisen liikunnan suuntiin. Taustalla on ajatus, että jokaisella tulee olla samanlainen mahdollisuus itse päättää minkälaisissa puitteissa liikuntaa harrastaa.

Terveys- ja hyvinvointierojen kaventaminen on noussut sosiaali- ja terveyspolitiikan ehkä keskeisimmäksi tavoitteeksi. Erityisryhmien integroiminen yhteiskuntaan on heidän itsensä ja koko yhteiskunnan kannalta erityisen tärkeä kehittämiskohde. Soveltava liikunta on usein luonteva keino edistää erityisryhmien terveyttä ja laaja-alaista hyvinvointia. Liikunnasta on tullut tunnustettu osa terveys- ja hyvinvointipolitiikkaa.

Kansalaisten liikunnasta, terveydestä ja hyvinvoinnista kantavat päävastuun kansalaisten itsensä lisäksi kunnat. Kunnilla on suuri vastuu, mutta myös suuri vapaus. Kunnilla on mahdollisuus itse valita keinot, joilla se huolehtii kuntalaisten hyvinvoinnista ja pal-

veluista valtakunnallisten linjausten suunnassa. Liikunnan edistämisen päähuomio on kiinnitettävä paikallisiin ratkaisuihin. Valtaosa kuntalaisista pystyy itse huolehtimaan liikuntapalveluistaan. Siksi erityistä huomiota kunnissa tulee kiinnittää erityistoimenpiteitä tarvitsevien liikunnan tukemiseen.

Erityisliikunnan järjestäminen on jäänyt suurelta osin kuntien tehtäväksi. Liikunnan kansalaistoiminnan kiinnostus ei toistaiseksi ole merkittävästi yltänyt vanhusten, pitkäaikaissairaiden ja vammaisten liikuttamiseen. Soveltavan liikunnan järjestäminen edellyttää omaa erityisosaamista, minkä johdosta erityisliikunta säilynee lähitulevaisuudessakin ensisijaisesti osana kuntien omaa toimintaa siitä huolimatta, että erityisliikunnan toimijoilla on omat järjestönsä.

4. Erityisliikuntaa kuntiin -projektit

Liikuntatieteellinen Seura käynnisti opetusministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön tuella *Erityisliikuntaa kuntiin -projektit* tukemaan kuntien erityisliikunnan kehittämistyötä. Kolme projektia on toteutettu vuosina 1997–99, 2004–06 ja 2007–2009. Projekteihin on osallistunut yhteensä 39 kuntaa. Näistä 13 kuntaa oli mukana kahdessa projektissa.

Erityisliikuntaa kuntiin -projektien tarkoituksena on ollut lisätä koulutuksen, konsultoinnin ja tiedon välityksen keinoin vammaisten, pitkäaikaissairaiden ja iäkkäiden liikuntatoimintaa luomalla tätä varten toimiva toimintatapajärjestelmä projektikuntiin.

Erityisliikunnan kokonaisuus kunnissa koostuu yleensä neljästä osasta:

1. Kuntien liikuntatoimen ohjattu erityisliikuntatoiminta
2. Erityisliikuntajärjestöjen järjestämä toiminta
3. Sosiaali- ja terveydenhuollon piirissä järjestettävä kuntouttava liikunta
4. Koulujen soveltava liikunnanopetus

Kaikissa projekteissa käytettiin samankaltaista projektikehittämisen mallia. Kehittäminen pohjautui kunnissa tehtyihin erityisliikunnan peruskartoituksiin ja sen pohjalta tehtyihin kehittämissuunnitelmiin. Projektin prosessia on kuvattu tarkemmin vuosien 2004-06 –projektin loppuraportissa (LTS:n julkaisu nro 160, 2007; kirjoittaja Toni Piispanen).

4.1. Erityisliikuntaa kuntiin 1997–99

Projektissa oli mukana 30 sellaista yli 10.000 asukkaan kuntaa, joilla ei ollut erityisliikunnanohjaajaa eikä tämän alueen systemaattista toimintaa. Mukana olivat Hanko, Haukipudas, Hollola, Ilmajoki, Joutseno, Jämsä, Kemijärvi, Kempele, Keuruu, Kontiolahti, Kurikka, Leppävirta, Liperi, Lohja, Mikkeli, Mustasaari, Nivala, Nurmes, Orimattila, Paimio, Pirkkala, Rauma, Rovaniemen mlk, Savonlinna, Siilinjärvi, Sipoo, Tammisaari, Ulvila, Vammala ja Vihti.

Projektin tuella ja myötävaikutuksella saatiin tuloksia useilla alueilla:

- Erityisryhmien liikunnan kehittämissuunnitelma valmistui 25 kuntaan.
- Erityisryhmien liikunnasta vastaavia henkilöitä palkattiin 12 kuntaan.
- Liikuntaryhmien määrä kasvoi 372:sta 529:ään (42 %).
- Liikuntaan osallistuvien määrä kasvoi 4561:stä 6431:een (41 %).
- Erityisliikunnan toimintatapajärjestelmä luotiin 16 kuntaan.
- Projektin vaikutuksesta syntyi laajaa yhteistyötä yli toimiala-, kunta- ja järjestörajojen.
- Useassa projektikunnassa kehittämistyöryhmien toiminta jatkui projektin päätyttyä.

Yksityiskohtaisemmin projektin tulokset on julkaistu Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu -sarjassa (nro 148; 2000; kirjoittaja Vuokko Ponsi).

4.2. Erityisliikuntaa kuntiin 2004–06

Projekti kohdennettiin edellisen projektin tavoin sellaisiin 10 000–20 000 asukkaan kuntiin, joissa ei ollut palkattua erityisliikunnanohjaajaa. Mukana oli 13 kuntaa: Hamina, Hanko, Haukipudas, Ilmajoki, Joutseno, Kurikka, Lieto, Loimaa, Nurmes, Närpiö, Orimattila, Siilinjärvi ja Tammisaari.

Projektin tuella projektikuntiin tehtiin:

- Erityisliikunnan peruskartoitukset ja kehittämissuunnitelmat.
- Uusia erityisliikunnasta vastaavia työntekijöitä palkattiin seitsemään kuntaan.
- Liikuntaryhmien määrä kasvoi 300:sta 469:ään (56 %).
- Liikuntaan osallistuvien määrä kasvoi 2898:stä 5098:aan (76 %).
- Projektikuntiin luotiin neljä erilaista toimintatapamallia erityisryhmien liikunnan järjestämiseksi.
- Kunnissa ideoitiin uusia, pysyviä toimintakäytäntöjä.

Yksityiskohtaisemmin projektin tulokset on julkaistu Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu -sarjassa (nro 160, 2007; kirjoittaja Toni Piispanen).

4.3. Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09

Nyt raportoitavassa projektissa oli mukana alkujaan yhdeksän 10 000–20 000 asukkaan kuntaa. Alun jälkeen Paraisten kunta vetäytyi henkilöresurssien vähäisyyteen vedoten. Hankekunnat olivat Akaa, Forssa, Kempele, Kiiminki, Liperi, Mustasaari, Nivala, Nurmo.

Projektia hallinnoitiin edellisten projektien tavoin Liikuntatieteellisessä Seurassa ja se toteutettiin yhteisyössä opetusministeriön, sosiaali- ja terveysministeriön, Suomen Kuntaliiton ja projektiin osallistuneiden kuntien kanssa.

4.3.1. Kuntien lähtötilanne

Akaan kaupunki syntyi 1.1.2007, kun Toijalasta ja Viialasta muodostettiin uusi, noin 13 800 asukkaan kaupunki. Akaan liikuntatoimen järjestämä ohjattu liikuntatoiminta oli määrällisesti katsottuna jo hyvällä tasolla, mutta erityisryhmiksi luettavat ryhmät olivat pääsääntöisesti vain hyväkuntoisten ikääntyneiden ryhmiä. Akaan kaupungissa oli vuonna 2006 yhteensä 3 554 eläkkeensaajaa, mikä on 25,4 % koko kaupungin väestöstä. Eri hallinnonalojen ja yhdistysten kanssa tehtävää yhteistyötä tehtiin, mutta siitä puuttui pitkäjänteisyys ja suunnitelmallisuus. Syitä toiminnan hajanaisuuteen löytyi järjestelmästä, jossa ryhmien ohjaus toteutettiin ostopalveluperiaatteella. Lisäksi erityisliikuntaa koordinoiva työntekijä puuttui. Koordinointi ja kokonaisvastuu olivat liikuntasihteerillä, joka hoiti tehtävää muun työn ohella. Akaan paikallistyöryhmän erityisliikuntatoiminnan yhtenä tärkeimmistä tavoitteista olikin vakinaisen erityisliikunnanohjaajan toimen perustaminen.

Forssan kaupungissa oli projektin alkaessa väestöä 17 894, joista erityisryhmiin kuului 3 355 henkilöä (18,7 %). Forssassa paikallisprojektin tärkeimmäksi tavoitteeksi asetettiin luonnollisen toimintatapajärjestelmän luominen kunnan ja yhdistysten välille. Lisäksi tavoitteeksi asetettiin vertaisohjaajien kouluttaminen ja uusien vertaisohjaajien rekrytointi.

Peruskartoituksessa havaitut ongelmat olivat 1. ohjaajapula, 2. uusien liikuntaryhmien perustamistarve, 3. kuljetusongelmat sekä 4. avustajien vähäinen määrä. Forssassa liikuntatoimi oli keskeisessä osassa erityisliikuntatoiminnan organisoijana ja järjestäjänä. Järjestöt ja yhdistykset antoivat arvokkaan panoksensa erityisliikuntatyöhön Forssassa järjestämällä joitakin omia erityisliikuntaryhmiä.

Nurmon kunnassa asui projektin alussa noin 12 700 asukasta. Syyskuussa 2007 tilastoitu ikääntyneiden määrä Nurmossa oli 1 362 henkilöä. Erityiskorvattuihin lääkkeisiin oikeutettuja kunnassa oli 2 295 henkilöä. Nurmon kunta, Ylistaron kunta ja Seinäjoen kaupunki perustivat uuden Seinäjoen kaupungin 1.1.2009. Kuntainliitos toi painetta varsinkin erityisliikunnan ohjaustoiminnan puolelle, vaikka toiminta oli jo kohtuullisella lähtötasolla. Nurmon kunnan organisaatiossa ei ollut liikunnanohjaajaa, eikä erityisliikunnanohjaajaa. Nurmon osalta ohjaustoiminta toteutettiin yhteistyössä perusturvapalveluiden kanssa. Yhden kuntohoitajan työajasta oli käytössä 10 % liikuntatoimen ohjauspalveluihin. Liikuntatoimen liikunnanohjauksen piiristä puuttui kokonaan lapsiryhmät ja liikuntarajoitteisten ryhmät. Nurmolaisilla ei ollut mahdollisuuksia päästä Seinäjoen erityisliikuntapalveluiden piiriin aiemmin. Projektin myötä pyrittiin turvaamaan Nurmon kunnan erityisliikuntapalvelut yhdistymisen jälkeen.

Mustasaaren noin 18 000 asukkaan kunnassa erityisryhmiin laskettiin kuuluvan lähes 5 000 asukasta, joista 4 100 oli eläkeläisiä. Mustasaaressa vapaa-aikaosastolle kuuluva toiminta toteutettiin pääsääntöisesti terveyskeskuksessa, aikuisopistossa ja yhdistysten voimin. Ongelmaksi olivat koituneet pätevien ohjaajien sekä tilojen puute. Yhdistykset peräänkuuluttivat myös alennusta vuokriin ja osanottomaksuihin.

Nivalan 10 800 asukkaan kaupungissa oli arviolta noin 2 000 erityisliikuntaa tarvitsevaa kuntalaista. Kokonaisuutena liikuntatoiminta oli satunnaista ja suurin osa oli jäänyt kokonaan järjestetyn liikuntatoiminnan ulkopuolelle. Nivalassa perustettiin v. 2005 alussa Nivalan Liikuntakeskus Oy. Kyseessä on Nivalan kaupungin omistama yhtiö, jonka toimiala on liikuntapalvelujen tuottamisessa ja omistamiensa kiinteistöjen ylläpidossa sekä vuokraamisessa.

Kiimingin kunnassa oli asukkaita yli 12 000, joista erityisryhmiin kuului noin 3 000. Erityisryhmien liikuntaa, liikuntapalveluiden omana tuotteena, ei Kiimingissä ole järjestetty. Suurin ongelma oli henkilöstön puute. Liikuntapalveluilla oli yksi vakituinen työntekijä, liikuntasihteeri. Terveyskeskuksen fysioterapeuttien työpanos kohdistui olemassa olevan toiminnan hoitamiseen. Uusien toimintojen (ryhmien) aloittaminen ei ollut mahdollista, ellei jotain olemassa olevaa lopetettaisi. Yhteistyötä eri järjestöjen kanssa tehtiin jossakin määrin esim. avustamalla järjestöjen tapahtumia ja olemalla mukana omalla työpanoksella. Tärkein tavoite oli erityisryhmien liikunnanohjaajan toimen perustaminen yhteistyössä sosiaali- ja terveystoimen kanssa.

Kempeleen kunnassa asukkaita oli noin 15 300, joista noin 2 000 kuului liikunnallisiin erityisryhmiin. Tärkeimmäksi tavoitteeksi paikallistyöryhmä asetti luonnollisen erityisliikunnan toimintatapajärjestelmän luomisen kunnan ja urheiluseurojen sekä yhdistysten välille sekä yhteistyön lisäämisen. Sivistyslautakuntaa koskeva tavoite oli muuttaa seurojen ja yhdistysten vuosittaisen yleistuen myöntämisperusteita niin, että huomioon otettaisi myös erityisryhmät. Projektin tausta-ajatuksena oli vähentää kuntalaisten eriarvoisuutta liikuntatoiminnassa luomalla nykyistä tasa-arvoisemmat liikuntaedellytykset erityisryhmille. Lisäksi tavoitteeksi asetettiin uusien vertaisohjaajien kouluttaminen ohjauksen laadun takaamiseksi. Pitkän tähtäimen tavoitteena oli perustaa uusi erityisryhmien liikunnan-

ohjaajan työsuhde Kempeleen kuntaan. Kempeleen kunnan liikuntatoimi suunnitteli myös kattavaa koulutusjärjestelmää erityisliikuntaa ohjaaville yhteistyössä eri koulutusta toteuttavien organisaatioiden kanssa.

Liperin kunnan väestö oli noin 11 800, joista KELA: n rekisterin mukaan erityisryhmien piiriin kuului projektin aikana 3 485 henkilöä (29,5 %), joista 60 vuotta täyttäneitä oli 2 742 henkilöä. Liperissä oli toiminut erityisliikunnanohjaaja jo ennen projektia. Ongelmaksi nähtiin kuitenkin se, että kunnan terveyskeskuksessa oli selkeä tarve lisätä fysioterapian henkilökuntaa. Terveyskeskuksessa työskenteli kaksi fysioterapeuttia, joista toinen oli osa-aikaeläkkeellä. Toisen fysioterapeutin työaika meni vuodeosastopotilaiden kanssa ja toisen fysioterapeutin työ sisälsi leikkauspotilaiden postoperatiivisen fysioterapian, avofysioterapian ja koululaisten ryhtitarkastukset. Tällä henkilömäärällä ei ollut mahdollista järjestää ryhmämuotoista liikunnallista fysioterapiaa.

4.3.2. Prosessin kuvaus

Projektin ***johtoryhmään*** nimettiin henkilöt opetusministeriön liikuntayksiköstä, valtion liikuntaneuvoston erityisliikunnan jaostosta, sosiaali- ja terveysministeriöstä, Suomen Kuntaliitosta ja Liikuntatieteellisestä Seurasta. Lisäksi mukaan pyydettiin edustaja vammaisurheilujärjestöistä.

Projektin valmistelutyö tehtiin vuoden 2006 vuoden lopussa. Varsinaisesti projekti aloitettiin ***käynnistysseminaarilla*** 14. huhtikuuta 2007. Seminaariin kutsuttiin projektikuntien yhdyshenkilöt. Seminaarissa sovittiin yhdessä lähikuukausien kuntatason toimenpiteet, jotka olivat:

1. Kuntakohtaisten poikkihallinnollisten kehittämistyöryhmien perustaminen
2. Yhteistyökanavien kartoitus ja etsintä
3. Tiedottaminen projektin alkamisesta ja tavoitteista
4. Tuen hankkiminen erityisliikuntatoiminnan kehittämiselle kunnassa

Kuntien työryhmät kartoittivat tai kartoituttivat ulkopuolisella taholla erityisryhmien liikuntatoimintaan tarvittavat ***edellytykset, voimavarat ja kehittämistarpeet.*** Projektipäällikkö tuki kehittämistyöryhmien työskentelyä konsultoinnilla, koulutuksella ja kuntakäynneillä. Kartoituksessa käytettiin soveltuvin osin esimerkkeinä edellisen projektin (2004–06) tuotoksena syntyneitä kuntakohtaisia kartoituksia.

Kuntakohtaisten kehittämistyöryhmien perustamisen ja alkukartoitusten jälkeen työryhmien jäsenille järjestettiin ***projektiseminaari*** Vaasassa 15.11.07. Tämän lisäksi järjestettiin jokaiseen kuntaan ***kuntakohtaisia koulutustilaisuuksia*** kunnan tarpeen mukaisesti. Koulutuksien suunnittelussa otettiin huomioon peruskartoituksissa esiin tulleet kehittämistarpeet ja kehittämisen painopistealueet, kuten ikäihmisten liikunta, lasten liikunnan tai vesiliikunnan koulutus.

Peruskartoitusten jälkeen kunnissa tehtiin erityisryhmien liikunnan ***kehittämissuunnitelmat,*** jotka ohjasivat jatkotyöskentelyä. Tavoitteena oli, että projektin aikana kehittämissuunnitelmien toimenpiteet priorisoitiin ja aloitettiin niiden mukainen suunnitelmallinen toteuttaminen ja toimintojen vakiinnuttaminen tehtyjen toimenpide-ehdotusten pohjalta (liite 2). Ala-Vähälän (2006) arviointiraportin mukaan yleisenä kuntien erityisliikunnan ongelma on se, ettei kunnissa ollut voimassa olevaa suunnitelmaa erityisliikunnan kehittämiseksi.

Valtakunnallisen projektin johto suunnitteli ja järjesti koulutusta yhteistyössä kuntien ja eri koulutusorganisaatioiden kanssa mahdollistaakseen ammattitaitoisesti, turvallisesti ja luotettavasti toteutetun erityisryhmien liikuntatoiminnan kunnissa. Kuntia kannustettiin luomaan oma ***koulutusverkostonsa***, jotta koulutukset jatkuisivat myös projektin jälkeen.

Kuntatasolla kehittämistyö eteni vaiheittain seuraavasti:

1. Kehittämistyöryhmän perustaminen.
2. Kunnan erityisryhmien liikunnan peruskartoituksen tekeminen. Siinä selvitettiin karkealla tasolla erityisryhmiin kuuluvien määrä, erityisryhmille soveltuvat liikuntatilat, olemassa olevat ohjaajaresurssit, erityisryhmien liikunnan nykyiset ryhmät, tiedotus- ja yhteistyökanavat, koulutustarpeet ja liikuntatoimen sisäinen kehittämisanalyysi.
3. Peruskartoituksen esittely kunnan luottamushenkilöille ja kuntalaisille, heidän mielipiteidensä kuuleminen ongelmien priorisoinnissa ja toteuttamiskelpoisten ratkaisuvaihtoehtojen etsimisessä.
4. Tarvittavien lisäselvitysten teko ja yksityiskohtaisen erityisryhmien liikunnan kehittämissuunnitelman laadinta.
5. Tehdyn kehittämissuunnitelman arviointi ja käsittely lautakunnan tai kunnanhallituksen tasolla.
6. Suunnitelman toteutus ja mahdolliset muutokset arvioinnin seurauksena.

Kehittämisprosessi eteni kaikissa kahdeksassa projektikunnassa kehittämissuunnitelman laadintaan saakka. ***Suunnitelmat arvioitiin lautakunnan tai kunnanhallituksen tasolla***. Projektin tärkeänä toimintaperiaatteena oli suunnitelmallinen eteneminen siten, että uutta toimintaa järjestettiin läpi projektin aina kun uuden toiminnan käynnistäminen nähtiin mahdolliseksi. Näin ollen esimerkiksi uusia erityisliikunnan ryhmiä ja uusia erityisliikunnan virkoja saatiin lisää jo projektin ensimmäisinä vuosina. Projektin toteutusprosessi paikallistasolla on esitetty taulukossa 1.

Taulukko 1. Projektin toteutusaikataulu paikallistasolla

	2007		2008		2009	
	kevät	syksy	kevät	syksy	kevät	syksy
Hankkeen suunnittelu ja järjestäytyminen						
Kuntatyöryhmien perustaminen						
Kuntakohtaiset erityisliikunnan peruskartoitukset						
Kuntakonsultaatiot						
Tiedotus						
Paikalliskoulutukset						
Uudet kokeiluryhmät						
Väliraportti, arviointi ja tiedotus						
Alueelliset/kuntakohtaiset koulutustapahtumat						
Kuntakohtaiset erityisliikunnan kehittämisohjelmat						
Toiminnan vakiinnuttaminen						
Loppuraportoinnin valmistelu						
Toimintamallin rakentaminen						
Päätösseminaari						
Arviointi ja tiedotus						
Loppuraportti ja valtakunnallinen tiedotus						

4.3.3. Toimintatapajärjestelmät

Erityisliikunnan kehittämisen kokonaisuuden kannalta oli tärkeää luoda projektikuntiin selkeä toimintatapajärjestelmä eli raamit, joihin erityisliikuntatoiminta jatkossa nojautui. Kuntiin muodostettiin edellisen projektin tapaan neljä erilaista toimintatapaa:

- ***Erityisliikunnanohjaaja-mallissa*** erityisliikunnan koordinoinnista kokonaan vastasi kokopäiväinen erityisliikunnanohjaaja. Mallia toteutettiin Liperissä, jossa erityisliikunnanohjaaja oli ollut jo vuosituhannen alusta. Suunnitelmat mallista tehtiin myös Kiiminkiin, jossa kunnanhallitus hyväksyi erityisliikunnanohjaajan viran perustamisen mutta taloustaantuma siirsi perustamista vuoteen 2011.

- ***Puolipäiväohjaajakoordinointi-mallissa*** erityisliikunnasta vastasi puolipäiväi nen erityisliikunnanohjaaja. Mallia toteutettiin Nurmossa, jossa kuntohoitajan työnkuvaan sisällytettiin puolipäiväisesti erityisliikunnan ohjaus. Nurmon kunnan yhdistyessä Seinäjokeen pyrittiin Nurmon alueen erityisliikuntaa hoitamaan edelleen em. järjestelyin. Kempeleessä valtuusto lisäsi talousarvioon erityisliikunnan kordinaattorin 50% työsuhteen vuoden 2010 elokuun alusta.

- ***Yhdistys- ja tuntiohjaajapainotteisessa mallissa*** kunnalla ei ollut palkattua erityisliikunnanohjaajaa. Mallia toteutettiin Mustasaaressa, Nivalassa ja Akaassa. Mallissa liikuntatoimi oli tiiviissä yhteistyössä yhdistysten ja tuntiohjaajien kanssa.

- ***Kolmen kunnan yhteistä erityisliikunnanohjaaja-mallia*** toteutetaan keväästä 2010 lähtien Forssassa ja sen ympäristökunnissa Tammelassa ja Jokioisissa.

Jokaisessa projektikunnassa tehtiin lisäksi suunnitelmat erityisliikunnanohjaajakeskeiseen toimintatapaan ja suunnitelmista käydään keskustelua kunnan päätöksentekijöiden kanssa myöhemmin tulevaisuudessa.

Kuvaukset ja yleisarviot toimintatapamalleista on esitetty tarkemmin Erityisliikuntaa kuntiin 2004–06 -loppuraportissa (Piispanen 2007).

4.3.4. Tulokset

Projektia arvioitiin vuosittain seurantakyselyillä, haastatteluilla, kuntakäyntiraporteilla ja arviointiseminaareilla. Projektin lopputulosten arvioinnissa käytettiin loppuarviointikyselyä ja sen pohjalta tehtyjä haastatteluja ja lisäselvityksiä. Kymmensivuisessa loppuarviointilomakkeessa kysyttiin kuntatyöryhmien mielipiteitä erityisliikunnan kehittymisestä kunnissa viisiportaisella asteikolla (5 = täysin samaa mieltä, 4 = jokseenkin samaa mieltä, 3 = ei samaa eikä eri mieltä, 2 = jokseenkin eri mieltä, 1 = täysin eri mieltä). Lisäksi vastaajalla oli, arvioinnin ollessa hankalaa, mahdollisuus vastata ”ei voi arvioida” (eva). Näiden vastausten merkitys poistettiin lukujen yhteydessä ja ne käsiteltiin erikseen. Tämä tehtiin tilastoinnin helpottamiseksi ja vastaajien todellisten erityisliikunnan kehitystä kuvaavien asioiden löytämiseksi. Loppuarviointilomake jaettiin kahdeksaan projektikuntaan projektin yhdyshenkilöseminaarissa Helsingissä syyskuussa 2009. Lomakkeen palautti vastattuna ajallaan (15.11.2009) kaikki mukana olleet kahdeksan kuntaa.

Lomakkeen esitestauksen ja lomakkeen palautusten jälkeisten puhelinhaastatteluiden tuoman tiedon perusteella todettiin joitakin vastaamista haittaavia tekijöitä, jotka kuitenkaan eivät vaikuttaneet ratkaisevassa määrin vastausten tulkintoihin. Haittaavia tekijöitä

olivat mm. tilastotietojen puutteellisuus, vastaamiseen käytetty riittämätön aika ja huono vastausajankohta.

Kuntien (vastaajien) määrän ollessa vähäinen (8 kuntaa), saattaa tilastollinen tulkinta antaa suurten vastausten vaihtelujen vuoksi harhaanjohtavan kuvan. Tämän vuoksi liitteen taulukoihin on keskiarvojen lisäksi ilmoitettu keskihajonta ja variaatiokerroin. Taulukot kokonaisuudessaan löytyvät kirjan liiteaineistosta. Vastausten keskeiset tulokset olivat seuraavat:

Projektikuntien kokemuksia siitä, miten projekti koettiin toimintatavaltaan kunnissa

a) Projektikunnat pitivät valtakunnalliseen projektiin osallistumista välttämättömänä erityisliikunnan kehittämiseksi kunnassa.
Projektia pidettiin yleisesti hyödyllisenä. Suurin osa vastaajista ilmoitti projektin toimivan hyvänä mahdollisuutena mm. tuottaa kehittämiselle tarpeellisia lisäselvityksiä ja lisätoimenpiteitä.

Liperi: ”Liperin kunnan erityisliikunta kaipasi kokonaisselvitystä. Kunnan erityisliikunnan kehittämissuunnitelma toimii ”ohjenuorana” kunnassa tehtävälle pitkäjänteiselle erityisliikunnan kehittämistyölle. ”

b) Keskimääräisesti arvioiden kolme vuotta kestävä projekti on sopivan mittainen,
ottaen huomioon kehitystyön jatkumisen kunnissa myös projektin jälkeen. Osa projektikunnista sai tehtävänä olleet toimenpiteet valmiiksi lyhyemmässä ajassa, toiset myöhemmin riippuen mm. siitä oliko projektiin kohdennettu jonkun henkilön työaikaa kunnassa vai oliko työ pelkästään työryhmän aktiivisuuden varassa. Myös työmäärältään ja vaativuudeltaan projekti koettiin keskimäärin jokseenkin sopivaksi, riippuen em. tekijöistä.

c) Projekti lisäsi mukana olevien kuntien ymmärtämystä erityisliikunnasta ja kunnissa löydettiin melko hyvin erityisliikunnan kehittämistarpeet.
Erityisliikunnan kuntakohtaisia tarpeita selvitettiin projektin ensimmäisenä vuonna 2007 kyselylomakkein, haastatteluin ja tilastoja hyväksi käyttäen tehdyissä erityisliikunnan peruskartoituksissa. Peruskartoitukset koettiin kunnissa silmiä aukaisevina:

Akaa: ”Kokopäiväisen erityisliikunnanohjaajan tarve on tullut voimakkaasti esille. Kunnassamme on ymmärretty liikunnan merkitys erityisryhmille”

Kiiminki: ”Projektin myötä lautakunnan tietoisuus lisääntyi ja päätöksenteossa huomioidaan entistä paremmin erityisryhmien tarpeet. Erityisliikunnan peruskartoituksen perusteella kävi selväksi, että mm. nuorille ei ole tarjolla erityisryhmien liikuntaa Kiimingissä.”

Nivala: ”Tehtiin toimenpide-ehdotukset. Lisätään erityisliikuntaryhmien määrää elämänkaariajattelun mukaisesti ´vauvasta vaariin´”.

(liite 3, taulukko1)

Projektikuntien kokemuksia siitä, miten projektin aikaansaamat muutokset näkyvät arkipäivässä

a) Projektin aikana jokaisessa projektikunnassa asuvien vammaisten, pitkäaikaissairaiden ja iäkkäiden liikuntatoiminta lisääntyi. Liikuntatoiminnan lisääntyminen näkyi erityisliikuntaryhmien määrän ja osallistujien lisääntymisessä. Jokaisessa projektikunnassa saatiin lisättyä erityisliikunnan ryhmätoimintaa ja tätä kautta myös osallistujamäärät lisääntyivät.

> *Akaa: "Akaassa saatiin lisättyä ryhmätoimintaa. Myös yhteistyö eri tahojen kanssa lisääntyi."*

b) Projektikunnissa koettiin erityisliikunnan saaneen melko hyvin julkisuutta. Julkisuutta saatiin lähinnä paikallislehtien ja tapahtumien välityksellä. Myös tiedotuksen lisääntymisen ja parantamisen suhteen projekti onnistui melko hyvin. Kunnissa julkaistiin mm. erityisliikunnan kausikalenteria ja tehostettiin internet-viestintää.

> *Kiiminki: "Tiedotustoiminnassa käytettiin hyväksi vapaa-aikapalveluiden omaa tiedotuslehteä ja kuntatiedotetta."*

c) Koulutuksia projektissa järjestettiin aiempia vuosia enemmän. Ainoastaan yhdessä kunnassa koulutusten määrä pysyi samalla tasolla kuin aiemmin. Koulutukset järjestettiin pääasiassa kouluttajakoulutuksena, jolloin paikkakunnalle jäi koulutuksen jälkeen henkilö jatkokoulutuksia vetämään.

> *Kiiminki: "Urheiluseurojen kanssa pohdittiin heidän mahdollisuuksiaan kouluttaa ohjaajia erityisryhmien tarpeeseen."*
>
> *Forssa: "Paikallisyhdistykset ovat aktivoituneet koulutusten myötä."*
>
> *Liperi: "Lasten soveltavan liikunnan koulutukset ovat luoneet uutta pohjaa."*
>
> *Mustasaari: "Ikäihmisten liikunnan koulutukset ovat olleet merkittäviä ikäihmisten liikunnan kehittämiseksi."*

d) Projektikunnat kokosivat paikkakuntaansa koskevan erityisliikunnan verkoston yhteistyön tekemistä varten. Osa kunnista sai verkoston toimimaan erinomaisesti, osassa kunnista yhteistyö jäi vaillinaiseksi mm. siksi, ettei yhteistyön toteuttamiseen toivottuja taloudellisia resursseja saatu käyttöön.

> *Forssa: "Eläkeläisyhdistykset ovat nimenneet yhdistyksiinsä liikuntavastaavia, mikä omalta osaltaan on helpottanut yhteydenpitoa liikuntatoimen ja yhdistysten välillä. Keskustelu asiasta on lisääntynyt ja erilaisia tarpeita on tullut esille."*

e) Erityisliikunnasta tuli projektin alussa liikuntatoimen painoalue. Osassa kuntia erityisliikunta säilytti painopisteenä olonsa. Osassa kuntia erityisliikuntaa ei painoteta projektin jälkeen sen enempää kuin aiempina vuosina. Painotus todettiin olevan riippuvainen erityisliikuntaan kohdennettavista määrärahoista.

f) Projektikuntien erityisliikunnan henkilöresurssit lisääntyivät melko hyvin. Taloustaantuman myötä kaikkia suunniteltuja erityisliikunnanohjaajien virkoja ei pystytty perustamaan, vaan siirrettiin tulevaisuuteen. Projektikunnista viisi ilmoitti erityis-

liikunnan henkilöresurssien lisääntyneen projektin aikana. Henkilöresurssien lisäys kosketti lähinnä liikunnanohjaajien tai liikuntasihteerien työajan kohdentamista erityisliikuntaan. Kiimingissä projektin tuloksena synnytetty uusi kokopäiväinen erityisliikunnanohjaajan virka siirrettiin säästösyistä alkamaan vuonna 2011. Nurmon alueen erityisliikuntaan kohdennettiin puolipäiväinen ohjausresurssi. Forssaan lisättiin liikuntasihteerin työaikaa erityisliikuntaan sekä neuvoteltiin yhdessä naapurikuntien Tammelan ja Jokioisten kanssa yhteisen erityisliikunnanohjaajan palkkaamisesta vuodesta 2010 lähtien. Liperissä toimii erityisliikunnanohjaaja. Ohjaajan apuna mm. ikäihmisten liikunnan koulutuksissa ja käytännönohjauksessa toimii Viinijärven Urheilijoiden palkkaama ohjaaja kolmen vuoden projektina. Kempeleen kunnanvaltuusto päätti joulukuussa 2009 lisätä vuoden 2010 talousarvioon erityisliikunnan koordinaattorin puolipäivätoimisen työsuhteen vuoden 2010 elokuusta alkaen.

Forssa: "Ohjaajapulaan suunniteltiin palkattavan kolmen kunnan yhteinen erityisliikunnanohjaaja."

Kiiminki: Vapaa-aikalautakunta päätti kokouksessaan 04.06.2008 / §21 perustaa erityisliikunnanohjaajan toimen 01.09.2008 alkaen. Erityisliikunnanohjaajan toimi tullaan kuitenkin talouslaman iskiessä täyttämään vasta vuonna 2011.

g) Erityisliikunnan järjestämiseen sitoutumista tapahtui kunnan hallituksissa, valtuustoissa, eri hallintokunnissa ja käytännön toimijoiden joukossa. Yhteistyötä lisättiin ja parannettiin eri hallintokuntien välillä ja erityisliikuntaa järjestävien järjestöjen välillä. Kuitenkin ***taloudellisen tuen saaminen erityisliikuntaan koettiin vähäiseksi.*** Luottamushenkilöt ymmärsivät erityisliikunnan merkittävyyden, mutta eivät sitoutuneet ajamaan talousmäärärahoihin korotuksia. Työryhmissä toimineet luottamushenkilöt tekivät tarvittavat toimenpiteet asian eteenpäin viemiseksi.

h) Lautakunnissa käytiin liikuntapoliittista arvokeskustelua. Neljä kuntaa ilmoitti kuntansa liikunnasta vastaavassa lautakunnassa käydyn lähes tarpeellisessa määrin liikuntapoliittista arvokeskustelua projektin aikana. Kaksi kuntaa ilmoitti, ettei arvokeskustelua käyty juuri lainkaan. Kaksi kuntaa raportoi kunnanhallituksessa tai -valtuustossa käydyn riittävästi liikuntapoliittista arvokeskustelua projektin aikana.

i) Erityisliikunta nivottiin kahdessa kunnassa osaksi laajempia kunnan strategioita ja suunnitelmia. Nämä olivat kuntia, joissa erityisliikuntaan kohdennettiin henkilöstöresursseja. Muissa kunnissa liikunta koettiin niin pieneksi hallinnonalaksi, ettei laajemmissa kunnan strategioissa siitä ollut kuin korkeintaan lauseen parin merkintä.

Nivala: "Erityisliikunnan kehittämistyö nivoutuu Nivalassa luontevasti kaupunginhallituksen vuoden 2009 nimeämän hyvinvoinnin ja terveydenedistämisen työryhmän työhön, sillä erityisryhmien liikunnan tavoitteena on ennen kaikkea edistää yksilöiden terveyttä, toimintakykyä ja hyvinvointia."

j) Projektin aikana ei liikuntapaikkojen esteettömyyteen merkittävästi vaikutettu. Kolmessa projektikunnassa työryhmät vaikuttivat asiantuntijoina tuleviin peruskorjaushankkeisiin ja niiden suunnitteluun. Kattavia tilakartoituksia tehtiin kolmessa projektikunnassa.

(liite 3, taulukko2)

Erityisliikuntaryhmien-, osallistujien-, koulutusten- ja tapahtumien määrän muutos projektin aikana

a) Projektin aikana perustettiin yhteensä 74 uutta erityisliikuntaryhmää (lisäystä 30 %). Uusia ryhmiä perustettiin keskimäärin yhdeksän kuntaa kohden.

Projektin aloittamisvuoden 2007 alussa kunnissa toimi yhteensä 249 erityisliikuntaryhmää. Keskimäärin projektikunnissa toimi tällöin 31 ryhmää kuntaa kohden. Projektin päättämisvuoden 2009 lopussa kunnissa toimi yhteensä 323 ryhmää, keskimäärin ryhmiä toimi 40 kuntaa kohden. Ryhmiin on laskettu kaikki erityisryhmien liikuntaa järjestävien tahojen ryhmät. (Kuvio 2)

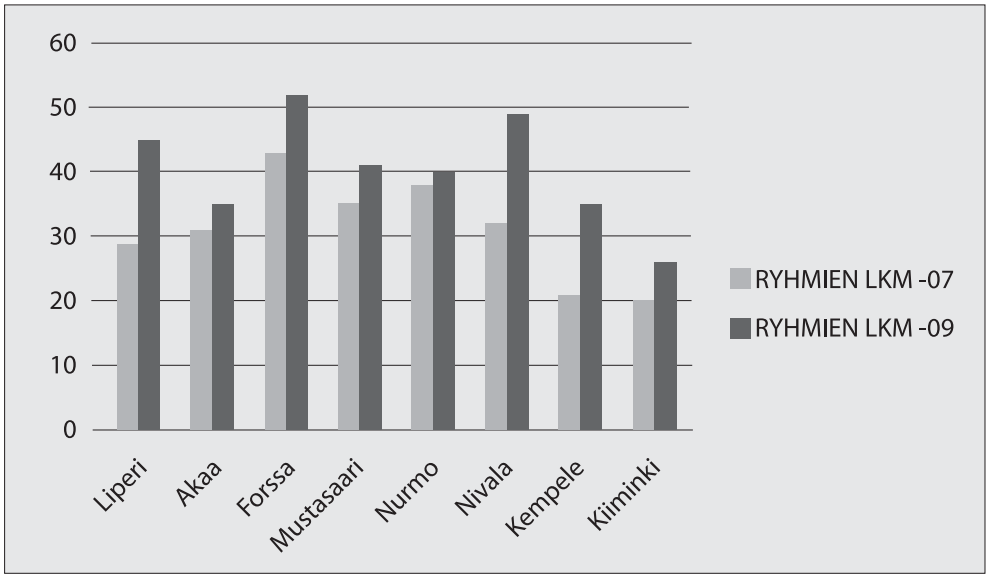

Kuvio 2. Erityisliikuntaryhmien määrä projektikunnissa ennen ja jälkeen projektin

b) Projektin aikana liikkujien määrä kasvoi yhteensä 1061 liikkujalla (lisäystä 40 %).

Projektin alussa projektikuntien erityisliikuntaan osallistui yhteensä 2625 liikkujaa. Projektin lopussa erityisliikuntaan osallistui 3686 liikkujaa. (Kuvio 3)

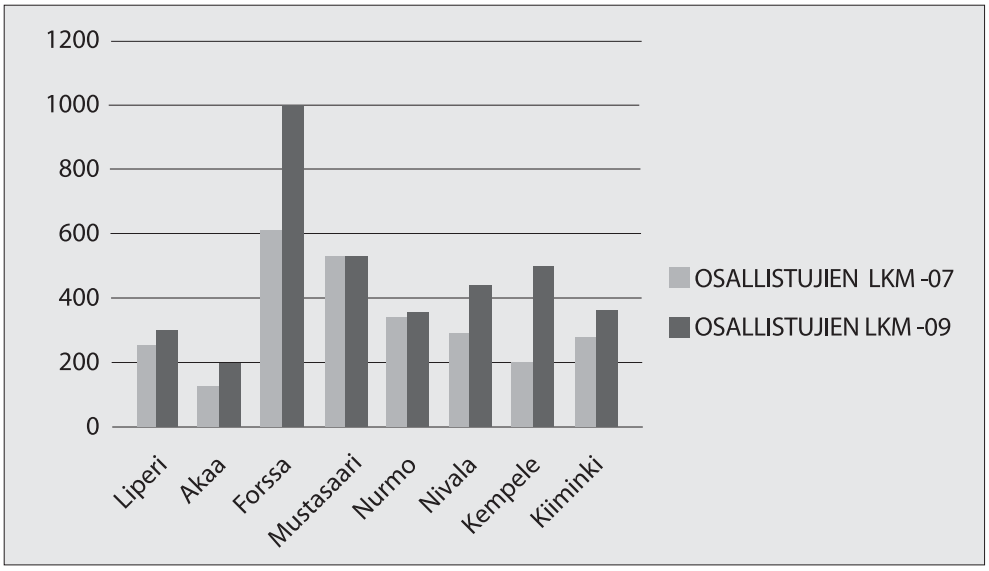

Kuvio 3. Erityisliikuntaryhmiin osallistuvien määrä ennen ja jälkeen projektin

c) Projektikunnissa järjestettiin huomattavasti enemmän koulutuksia aiempaan verrattuna. Erityisliikunnan koulutuksia raportoitiin järjestetyn projektin alussa kolmessa kunnassa yhden kerran vuodessa. Projektin viimeisenä vuonna 2009 järjestettiin projektikunnissa yhteensä 20 erityisliikunnan koulutusta. (Taulukko 2)

d) Projektikunnissa järjestettiin huomattavasti enemmän tapahtumia aiempaan verrattuna. Erityisliikunnan tapahtumia raportoitiin järjestetyn projektin alussa kaikissa kunnissa yhteensä 4. Projektin viimeisenä vuotena 2009 tapahtumia järjestettiin yhteensä 29. (Taulukko 2)

Taulukko 2. Erityisliikuntaryhmien, osallistujien, koulutuksen ja tapahtumien määrän lisääntyminen kunnittain projektin aikana 2007–2009.

	Liperi	Akaa	Forssa	Mustasaari	Nurmo	Nivala	Kempele	Kiiminki
RYHMIEN LKM -07	29	31	43	35	38	32	21	20
RYHMIEN LKM -09	45	35	52	41	40	49	35	26
Erotus 07-09	**16**	**4**	**9**	**6**	**2**	**17**	**14**	**6**
OSALLISTUJIEN LKM -07	250	125	610	530	338	292	200	280
OSALLISTUJIEN LKM -09	300	195	1000	532	355	440	500	364
Erotus 07-09	**50**	**70**	**390**	**2**	**17**	**148**	**300**	**84**
KOULUTUSTEN LKM-07	1	0	1	1	0	0	0	0
KOULUTUSTEN LKM-09	3	1	3	1	2	2	5	3
Erotus 07-09	**2**	**1**	**2**	**0**	**2**	**2**	**5**	**3**
TAPAHTUMIEN LKM-07	1	0	2	0	1	0	0	0
TAPAHTUMIEN LKM-09	2	1	3	3	3	10	3	4
Erotus 07-09	**1**	**1**	**1**	**3**	**2**	**10**	**3**	**4**

Erityisryhmien liikuntatoiminnan järjestäjät kunnissa

a) Projektikunnissa eri järjestäjätahojen osuus erityisliikunnan järjestämisessä kasvoi. Seitsemän projektikuntaa ilmoitti erityisliikunnan lisääntyneen liikuntatoimen järjestämänä. Yksi kunta ilmoitti taloustaantuman vaikuttaneen liikuntatoimen ryhmiin niin, ettei ryhmätoiminta liikuntatoimen järjestämänä lisääntynyt. Toisaalta kaksi kuntaa kertoi liikuntatoimen järjestämän erityisliikunnan lisääntyneen merkittävästi. Terveystoimen, kansalais- tai työväenopiston, vammais- ja kansanterveysjärjestöjen sekä eläkeläisjärjestöjen järjestämänä erityisliikunta lisääntyi jossakin määrin. Vastaajissa oli mukana kuntia, joissa näiden tahojen erityisliikunta lisääntyi huomattavasti tai hyvin vähän. Pääasiassa kuitenkin toiminnan lisäys ilmoitettiin jokseenkin merkittäväksi.

> *Nivala: ”Vuoden 2009 alusta Nivalan Liikuntakeskus Oy tuottaa kaikki Nivalan kaupungin liikuntapalvelut.”*

> *Liperi: ”Ikäihmisten liikuntamahdollisuuksia lisätään koulutettuja vertaisohjaajia hyödyntämällä. Tavoitteeksi asetettiin 10 vertaisohjattua liikuntaryhmää.”*

(liite 3, taulukko3)

Liikuntatoimen avustukset erityisliikuntaan

a) Projektikuntien liikuntatoimet avustavat urheilu- ja liikuntaseuroja sopivien ohjaajien kouluttamisessa. Neljässä projektikunnassa (Kempele, Liperi, Nivala, Nurmo) avustusta toteutetaan, kolmessa kunnassa (Forssa, Akaa, Mustasaari) käytäntöä ei ole saatu juurrutettua, sillä urheilu- ja liikuntaseurat eivät mm. ole hakeneet mahdollisuudesta huolimatta avustusta ohjaajakoulutukseen.

b) Projektikunnista kaikilla on valmiudet avustaa liikuntatoimen vuosibudjetista vammais- tai kansanterveysjärjestöjä. Ongelmaksi koettiin mm. se, että vammais- tai kansanterveysjärjestöt eivät ole mahdollisuudesta huolimatta hakeneet avustusta. Kolme projektikuntaa (Liperi, Nivala, Nurmo) avustavat eläkeläisjärjestöjensä liikuntaan kohdistuvaa toimintaa.

Projektikunnissa tapahtuneet muutokset sitoutumisessa erityisryhmien liikunnan järjestämisessä

a) Liikuntatoimen, sosiaali- ja terveystoimen, järjestöjen ja kansalais- ja työväenopistojen sitoutuminen erityisliikunnan järjestämisessä lisääntyi. Sitoutuminen oli hyvin kuntakohtaista. Tätä osaltaan selittää se, että mm. kansalais- ja työväenopiston roolissa erityisliikunnan järjestäjänä löytyy huomattavia kuntakohtaisia eroja. Koulutoimessa ja teknisessä toimessa ei sitoutumista saatu parannettua muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Projektikunnat kokivat nämä edellä mainitut toimet erityisliikunnan käynnistämis- ja kehittämisvaiheessa etäisiksi.

> *Mustasaari: ”Toiminnan tehostamiseksi työryhmä aloitti tiedottamisen ja kerää erityisyhdistysten liikuntavastaavat kerran vuodessa palaute- ja ideakeskusteluun.”*

> *Kiiminki: ”Kiiminkijoen Opiston kanssa yhteistyötä ns. päiväryhmien osalta kehitettiin ja tiivistettiin.”*

> *Akaa: ”Vähiten ongelmallisiksi asioiksi muodostui harrastamisen hinta ja ryhmistä tiedottaminen eri kanavien välityksellä. Muina mahdollisina esteinä koettiin yhteistyön puute esim. kaupungin, muiden liikuntaseurojen ja alan järjestöjen välillä. Runsas liikunnan tarjonta, seurojen motivaatio ja harrastajien korkea ikä tuovat lisävaikeuksia toimintaa suunniteltaessa.”*

b) Eläkeläisjärjestöjen sitoutuminen lisääntyi. Projektikunnat ilmoittivat eläkeläisjärjestöjen sitoutumisen parantuneen jokseenkin hyvin kuudessa kunnassa. Urheiluseurojen ja laitosten, kuten palvelutalojen sitoutuminen parantui jokseenkin hyvin neljässä projektikunnassa.

> *Forssa: ”Yhdistysten ja kaupungin toimijoiden keskuudesta löytyi paljon potentiaalisia ideoita erityisliikunnan kehittämiseen.”*

(liite 3, taulukko 4)

Erityisryhmien liikunnan järjestämiseksi tarvittavan yhteistyön kehittyminen

a) Liikunnasta vastaavan toimen ja terveystoimen välinen yhteistyö lisääntyi. Myös liikunnasta vastaavan toimen ja sosiaalitoimen välinen yhteistyö lisääntyi. Projektin aikana yhteistyö lisääntyi vammais- ja kansanterveysjärjestöjen ja eläkeläisjärjestöjen välillä. Vastaajat raportoivat myös muiden toimijoiden välisen yhteistyön lisääntyneen. Suurehko keskihajonta kaikissa yhteistyömuodoissa selittää sen, että osassa kuntia yhteistyö lisääntyi ja osassa yhteistyötä ei saatu lisättyä.

> *Liperi: "Työryhmän toimesta fysioterapian henkilöresurssit lisääntyvät tulevaisuudessa."*

b) Liikunnasta vastaavan toimen ja teknisen toimen, koulutoimen ja oppilaitosten välillä yhteistyötä ei saatu merkittävästi lisättyä. Suuri keskihajonta kertoo kuitenkin sen, että joissakin kunnissa näiden toimialojen välinen yhteistyö lisääntyi.

> *Kiiminki: "Kiimingin kunta on tehnyt yhteistyötä Oulun Sosiaalialan oppilaitoksen fysioterapia- ja lähihoitajaopiskelijoiden kanssa."*

> *Liperi: "Liperin kunnan erityisliikunnan kehittämistyöryhmän laatimasta Liperin kunnan erityisliikunnan kehittämissuunnitelman ja fysioterapeuttiopiskelijoiden aiheen ympärille järjestämän ideapalaverin pohjalta työryhmä kokosi esille tulleet toimenpide- ja kehittämisehdotukset."*

> *Mustasaari: "Lisäksi Mustasaari tekee yhteistyötä Vaasan kaupungin kanssa, kun siellä jo on erityisliikunnanohjaaja ja monipuolista tarjontaa. Työryhmän mukaan toimintojen ja yhteistyön lisäämistä ja kontaktien vahvistamista koskevat tavoitteet ovat toteutuneet erityisen hyvin."*

(liite 3, taulukko 5)

Kuntakohtaisten tavoitteiden toteutumiseen tai toteuttamattomuuteen vaikuttavat tekijät

Projektikuntien kuntakohtaisesti asetettujen tavoitteiden toteutumiseen vaikuttavia tekijöitä arvioitaessa todettiin ***valtakunnallisen projektin tuen*** olleen jokseenkin tärkeä osa tavoitteiden toteutumista. ***Koulutuksella*** oli tärkeä rooli tavoitteiden toteutumiselle. Lähes kaikki projektikunnat ilmoittivat järjestäneensä koulutusta tavallista enemmän ja sillä olleen merkittävä rooli tavoitteiden toteuttamisessa. Kaksi kuntaa ilmoitti koulutusten määrän pysyneen samassa. Kaikki projektikunnat ilmoittivat erityisliikunnan saaneen ***julkisuutta*** kunnissaan ja kokivat julkisuuden auttaneen tavoitteiden toteuttamista.

Tärkeäksi nähtiin myös eri toimijoiden välisen ***yhteistyön lisääntyminen.*** Kolmessa kunnassa 1–2 kertaa vuodessa säännöllisesti järjestetyt erityisliikunnan ***yhteistyöfoorumit*** koettiin hyväksi tavaksi tavoitteiden saavuttamiseksi. Vain kahdessa kunnassa foorumeita ei järjestetty lainkaan. Projektikunnat raportoivat voineensa edetä jokseenkin suunnitelmallisesti, vaikka osassa kunnista taloustaantuma, päätöksenteon viivästyminen ja kehittämistyötä koskeva ajanpuute vaikeutti etenemistä.

Kunnissa julkaistut ***erityisliikunnan kausikalenterit*** koettiin tavoitteiden toteutumista edistäväksi. Kuudessa kunnassa alettiin julkaista erityisliikunnan kausikalenteria. Tärkeää kehittämistyölle oli löytää oikeat ***avainhenkilöt.*** Neljä kuntaa koki, etteivät ne löytäneet kehittämiselleen tarpeellisia avainhenkilöitä. Neljä kuntaa ilmoitti löytäneensä joko työryhmästä tai sen ulkopuolelta sopivat avainhenkilöt. ***Ohjaajaresurssien lisääntymisellä*** oli keskeinen vaikutus tavoitteiden toteutumiselle. Viisi kuntaa ilmoitti saaneensa ohjaajaresursseja lisää ja kolme kuntaa eivät yrityksistä huolimatta saaneet lisättyä ohjaajaresursseja. ***Järjestöjen aktiivisuus*** koettiin seitsemässä kunnassa hyvänä apuna tavoitteiden toteutumiselle.

Paikallistyöryhmän oikealla kokoonpanolla oli merkitystä tavoitteiden toteutumiseen. Kuudessa kunnassa työryhmä oli oikein koottu. Työryhmän toiminta erityisliikunnan kehittämiseksi vaati aikaa. Projektikunnat olivat pääosin sitä mieltä, ettei kehittämistyölle löytynyt hyvin aikaa. Ainoastaan yksi kunta ilmoitti löytäneensä jokseenkin hyvin kehittämiselle aikaa.

Esteettömyydessä on edelleen parannettavaa. Projektikunnissa liikuntatilat olivat kahdessa kunnassa valmiiksi melko esteettömiä. Kunnista kuusi ilmoitti liikuntatiloissaan olevan puutteita. Projektikunnat raportoivat ***yhteistyön päätöstentekijöiden kanssa*** sujuneen kohtalaisesti. Vastauksissa esiintyi suuri vaihteluväli. Tätä selittää se, että yhdessä kunnassa yhteistyö sujui hyvin ja yksi kunta ilmoitti yhteistyön olleen vaikeaa. Kuudessa kunnassa yhteistyö koettiin kohtalaiseksi mutta ei merkittäväksi.

(liite 3, taulukko 6)

Taloudellinen ja henkinen tuki projektissa

Kuntakohtaiset työryhmät tarvitsivat toimintansa menestykselliseen toteutukseen taloudellista ja henkistä tukea kuntansa luottamusmiehiltä ja kunnan hallitukselta ja valtuustolta. Valtakunnallinen projekti ei jakanut erillistä taloustukea työryhmille. Suunnitelman mukaisia paikkakuntakohtaisia koulutuksia voitiin kuitenkin tukea valtakunnallisen projektin kautta. Valtakunnallisen projektin henkinen tuki muodostui johtoryhmän ja projektipäällikön toiminnasta projektin hyväksi. Valtakunnallisen projektin ***taloudelliseen tukeen koulutusten osalta*** sekä ***henkiseen tukeen*** oltiin projektikunnissa tyytyväisiä.

Kuntien taloudellinen tilanne erityisliikunnan kehittämisen kannalta projektin alkaessa

Erityisliikunnan kehittämiseen vaikutti merkittävästi kunnan taloudellinen tilanne. Kunnan taloudellisen tilanteen ollessa hyvä, on helpompi saada läpi uusia toimia ja virkoja sekä lisämäärärahoja toimintaan ja avustuksiin. Vastaavasti taloudellisen tilanteen ollessa heikko, on uusien toimien ja virkojen sekä lisämäärärahojen saaminen hankalaa ja vaatii hyviä perusteluja.

a) Projektikuntien heikko taloustilanne heijastui kehittämiseen. Projektikuntien mielipidettä kunnan taloudellisesta tilasta erityisliikunnan kehittämisen kannalta kysyttiin

viisiportaisella asteikolla. Kolme vastaajaa ilmoitti kuntansa taloudellisen tilanteen olevan kohtuullinen, neljä kuntaa ilmoitti taloutensa olevan jokseenkin heikko ja yksi kunta ilmoitti taloutensa olevan heikko. Uusia toimintakokeiluja ei pystytty projektikunnissa toteuttamaan toivotulla tavalla.

b) Taloudellisen tuen kohdistaminen erityisryhmien liikunnan järjestämiseksi tulevina vuosina nähtiin heikkona. Taloudellisen tilanteen kehitys ennustettiin jokseenkin heikoksi. Kaksi kuntaa ilmoitti tilanteen näyttävän jokseenkin hyvältä kun taas viiden kunnan näkemys tulevaisuudesta on heikko. Projektikunnat arvioivat luottamushenkilöidensä kohdistavan taloudellista tukea liikuntatoimelle niukasti tulevien vuosien aikana.

(liite 3, taulukko 7)

Kunnan luottamusjohdon ja valtakunnallisen projektin henkinen ja taloudellinen tuki projektin toteuttamiseksi kunnissa

a) Projektikunnat ilmoittivat saaneensa niukasti kunnanjohdoltaan kehittämiselle tarpeellisia lisäresursseja sekä henkistä tukea. Kolme kuntaa ilmoitti saaneensa kohtalaisesti tukea erityisliikunnan kehittämiselle, kun taas viisi ilmoitti jääneensä vaille tukea. Projektikunnat olivat tyytyväisiä valtakunnalliselta projektilta saamaansa henkiseen ja taloudelliseen tukeen. Suoraa taloudellista tukea kunnille ei annettu, mutta projekti järjesti mm. koulutuksia ja tilaisuuksia projektikunnissa.

> *Akaa: ”Monissa kunnissa asia tiedostetaan, mutta resurssit ovat riittämättömät. Akaan kaupungissa erityisliikuntaa halutaan lisätä ja siitä halutaan tehdä tehokkaampaa ja organisoidumpaa. Kaupunki haluaa monipuolista toimintaa kaikkien erityisliikkujien tarpeiden mukaan ammattitaitoisten ohjaajien johdolla.”*

(liite 3, taulukko 8)

Erityisliikunnan kehitystyön jatkuminen projektin jälkeen sekä valtakunnallisen projektin vaikutus kehitystyöhön

a) Kehitetty toiminta sisällytetään kunnan omiin toimiin. Projektikunnilta kysyttiin tulevaisuuteen liittyviä kysymyksiä. Tärkeä ja yksi projektin pääperiaate oli, että projektin aikana syntynyt toimintatapamalli ja uudet toiminnat eivät lakkaa projektin päätyttyä, vaan jatkavat ja kehittyvät sisällytettynä kunnan omiin toimiin. Tätä tukee kuntien halu jatkaa erityisliikunnan kehittämistyöryhmien toimintaa.

> *Nurmo: ”Kuntaliitos kuitenkin sotki hieman Nurmon kunnan edistymistä projektissa jolloin työryhmä kokosi ns. uuden suunnitelman projektin etenemiseksi. Uuden kaupungin synnyttyä erityisliikunnan koordinaattori aloitti kehityssuunnitelman päivittämisen uuden kaupungin osalta, joka oli jäänyt vajaaksi. Projektin loppupuolella perustettiin uusi kehittämistyöryhmä Seinä-*

joen kaupungissa ja laadittiin uudet toimenpide-ehdotukset erityisliikunnan kehittämiseksi tukeutuen projektin aikana tehtyihin julkaisuihin Nurmon kunnan alueesta."

b) Projektikunnissa erityisliikunnan kehittämistyö jatkuu vielä projektin päätyttyäkin. Jokaisessa kunnassa kehittämistyö jatkuu jollakin tapaa. Osa kunnista jatkaa kehittämistä samalla työryhmällä, osassa taas vaihtuu kokoonpano. Yleisesti ottaen työryhmät jatkavat toimintaansa siten, että edunvalvontaa ja kehittämistä toteutetaan hallinnonalojen sisällä ja yhteisiä kokoontumisia pidetään harvemmin kuin projektin aikana.

Akaa: "Työ jatkuu kaupungissamme. Kaikkien erityisliikunnan piirissä toimivien kesken olisi hyvä pitää ideointitilaisuus ja muutenkin yhteistyötä voisi kehittää parhaiden tulosten saavuttamiseksi. Lähikuntien kesken olisi mahdollista käyttää omasta kunnasta puuttuvia liikuntamahdollisuuksia ja laajentaa kenttää. Vastuualueita voisi jakaa kaikkien liikuntaa järjestävien kesken, että saataisiin mahdollisimman toimiva ja kattava systeemi. Kaupungin osalta tärkeää olisi myös lisätä erityisliikunnan resursseja ja tehdä toiminnasta entistä tavoitteellisempaa. Palvelujen ostaminen ulkopuolisilta ja päteviltä tahoilta on myös mahdollista ja täten näiden palveluntarjoajien kilpailuttaminen olisi myös tarpeen."

(liite 3, taulukko 9)

Kuntien tarvitsema tuki projektin päätyttyä

a) Projektikunnat olivat yksimielisiä siitä, että erityisliikuntaan liittyvää tukea tarvitaan myös projektin päätyttyä. Projektikunnissa tarvitaan taloudellista tukea, koulutusta, tiedottamista, tukea kunnallisten päättäjien vakuuttamiseksi, kuntien välisiä yhteistyötapaamisia, erityisliikunnan materiaalia ja keskitettyä erityisliikunnan www-sivustoa. Vaikka kehittämisprojektin avulla kunnat ovat päässeet uudelle tasolle, tarvitaan tietojen päivittämistä ja edunvalvonnan turvaamista myös jatkossa.

(liite 3, taulukko 10)

Kehittämisehdotuksia

Kolme kuntaa ilmoitti avoimessa kysymyksessä kehittämisehdotuksia erityisliikunnan kehittämistä varten. Kunnat toivoivat valtakunnallisen ***konsultaation*** jatkumista sekä ***informaation*** välittämistä mm. internetsivuston kautta. Lisäksi vastauksissa toivottiin valtiolta tiukempia ***ohjeita*** erityisliikunnan määrärahojen kohdentamiseen.

4.4. Projektien vaikutus

Projektien vaikutusta selvitettiin kyselyllä niille 34 kunnalle, jotka osallistuivat vuosien 1997–99 projektiin ja/tai vuosien 2004–06 projektiin. Vuosien 97–99 projektista mukana oli 30 kuntaa ja vuosien 2004–06 projektista neljä kuntaa. Vastausten luotettavuuden takia kyselystä (4 sivua) jätettiin pois ne neljä kuntaa, jotka vuoden 1997–99 projektin lisäksi osallistuivat vuosien 2007–09 projektiin. Kyselyn kohteena olevia oli yhteensä 30 kuntaa. Kyselyyn vastasi 26 kuntaa. Vastausprosentiksi muodostui 87 %.

Kyselyn tulosten mukaan Erityisliikuntaa kuntiin 1997–99 ja 2004–06 projektien ***tulokset olivat pääsääntöisesti asetettujen tavoitteiden mukaiset ja tulokset olivat juurtuneet käytäntöön osaksi pysyvää toimintaa.*** Kymmenen kuntaa ilmoitti, että projektin tavoitteet saavutettiin kokonaisuudessaan.

Suurin osa (85 %) vastanneista kunnista ilmoitti kunnissa tehtyjen erityisliikunnan ***peruskartoitusten*** tuoneen kehittämistarpeet esille. Saman verran kuntia ilmoitti kokeilleensa ***uusia toimintatapoja*** (kuljetuspalveluja, seurafoorumeja, seniorikortteja jne.) projektien aikana.

Olennainen tekijä tulosten juurtumiseen oli kehittämissuunnitelmien onnistunut nidonta osaksi kunnan muita strategioita. Kunnissa tehtyjä ***erityisliikunnan kehittämissuunnitelmia*** tehtiin vuosien 1997–99-projektissa 25 kunnassa 30:sta ja vuosien 2004–06 projektissa kaikissa eli 13 kunnassa.

Kehittämistyön keskeiseksi tavoitteeksi nähtiin erityisliikunnanohjaajan toimen perustaminen, millä turvattaisiin laadukas ja pitkäjänteinen erityisryhmien liikunnan ohjaaminen, koordinointi ja suunnittelu. ***Yli puolet projekteihin osallistuneista kunnista palkkasivat projektin aikana tai sen jälkeen erityisliikunnanohjaajan***. Kokopäiväisiä erityisliikunnanohjaajia oli kyselyyn mennessä palkattu 14 projektikunnassa. Lisäksi kuudessa kunnassa toimi osa-aikainen ohjaaja. Projektikunnissa ei ollut ennen projektia palkattuna erityisliikunnanohjaajaa. Palkattujen erityisliikunnanohjaajien määrä on pysynyt jokseenkin projektissa saavutetulla tasolla. Tämä kertoo siitä, että palkattu työntekijä on pystynyt toiminnallaan osoittamaan tarpeellisuutensa.

Erityisliikuntatoiminnasta tuli Erityisliikuntaa kuntiin -projektien myötävaikutuksesta ***pysyvä osa liikuntatoimea***. Yhteistyö kuntien eri hallintojen välillä parani merkittävästi. Lähes kaikki (96 %) vastaajat ilmoittivat kuntansa liikuntatoimen tekevän projektin jälkeen aiempaa enemmän yhteistyötä muiden hallinnonalojen kanssa.

Projektin perimmäisessä tavoitteessa – liikunnan lisäämisessä – onnistuttiin hyvin. Projektien aikana käynnistyi ***326 uutta ryhmää*** 23 kyselyyn vastanneessa kunnassa. Keskimäärin projekteissa juurtuneiden uusien ryhmien määrä oli 14 kuntaa kohden. Keskimääräinen pysyvän ryhmätoiminnan lisäys oli noin 75 %. Ryhmät keräsivät projektien aikana **4070 uutta liikkujaa**, joten pysyvään toimintaan saatiin mukaan keskimäärin noin 200 uutta osallistujaa kuntaa kohden.

Lähes puolet (48 %) kunnista ilmoitti liikuntatilojen ***esteettömyyden*** parantuneen kunnassaan projektin aikana.

Erityisliikunnasta ***tiedottaminen*** parani projektien aikana lähes kaikissa kunnissa (96 %). Suurin osa (88 %) kunnista arvioi erityisliikunnan saaneen lisää ***paikallistason julkisuutta***

projektin aikana ja sen jälkeen. Vajaa kaksi kolmasosaa (61 %) vastaajista oli tutustunut alan internet-sivustoon ***(www.erityisliikunta.fi).*** Nettisivustolle kaivattiin ennen kaikkea alan faktatietoja, joilla erityisliikunnan tärkeyttä voisi perustella päättäjille (esim. säästyvät eurot). Lisäksi sivuille toivottiin arjessa sovellettavia suosituksia.

Kaksi kolmasosaa vastanneista kunnista arvioi, että kunnan ***luottamushenkilöiden sitoutuminen*** erityisliikunnan edistämiseen lisääntyi. Yhtä monessa kunnassa oltiin sitä mieltä, että kunnan ***taloudellinen tuki*** erityisliikuntaan oli lisääntynyt projektin aikana.

Noin puolet (52 %) vastanneista kunnista oli sitä mieltä, että erityisliikunta onnistuttiin projektin aikana saamaan ainakin osin mukaan ***kunnan muihin strategioihin*** ja suunnitelmiin. Kuitenkin vain yhdessä kunnassa erityisliikunta onnistuttiin täysin nivomaan liikuntaa laajempaan strategiaan.

Suurimmaksi haasteeksi osoittautui ***ohjaajapula*** ja siitä seurannut erityisliikuntatoiminnan satunnaisuus. Tämän vuoksi osa erityisliikuntaa haluavista jäi järjestetyn liikuntatoiminnan ulkopuolelle.

Projektikunnat joutuivat ***sopeutumaan kuntien taloustilanteen yleiseen heikentymiseen***. Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09 projektissa kuntien talous heikkeni merkittävästi vuonna 2008. Taloustaantuma näkyi merkittävästi mm. siinä, että uusien erityisliikunnanohjaajien virkojen perustamisille asetettiin kieltoja. Uusia toimintakokeiluja ei myöskään pystytty aiotulla tavalla toteuttamaan. Myös vuokratyövoimaa ja ostopalveluita käytettiin mahdollisimman tiukasti. Kuntien leikkaukset osuivat myös peruspalveluihin. Valtiovarainministeriö lisäsi kriisikuntien listalle projektikunnista Nivalan kaupungin.

Kuntatalouden kehityksen rinnalla projektityöhön heijastui myös käynnissä ollut ***kuntien rakennemuutos.*** Kuntaliitoksia tapahtui kahdeksassa projektikunnassa, mikä vaikutti erityisliikuntaan hyvin polarisoituneesti: puolet (neljä kunta) koki hyötyneensä liitoksesta merkittävästi mm. uusien työntekijöiden kautta, toinen puoli koki liitosten syöneen olemassa ollutta erityisliikuntatoimintaa.

Kolmen Erityisliikuntaa kuntiin -projektin ***yhteisvaikutusta*** tullaan seuraamaan myöhemmin tehtävällä kyselyllä.

5. Erityisliikunnan kuusi kuntahanketta

Erityisliikunnan alueella kehittämisprojekteja on viime vuosina toteutettu useita. Keväällä 2007 toimi Erityisliikuntaa kuntiin 2007–2009-kehittämis- ja konsultointiprojektin lisäksi viisi laajaa kuntien erityisliikunnan kehittämishanketta:

- ***Soveltavaa liikuntaa Pohjois-Karjalaan 2007 -hanke***
  Pohjois-Karjalan kansanterveyden keskuksen (projektikoordinaattori *Arja Pirhonen)* kahdentoista Pohjois-Karjalan kunnan alueen erityisliikunnan kehityshanke, joka oli jatkoa vuosina 2004–2006 toteutetulle ERIKA-hankkeelle. Hankkeen tavoitteena oli kehittää alueellista yhteistyötä erityisliikunnan järjestämisessä.

- ***Liikuntaa erityisesti sinulle -hanke 2006—2007 Keuruulla, Multialla ja Petäjävedellä***
  Keski-Suomen kolmen kunnan (Keuruu, Multia ja Petäjävesi) kaksivuotinen erityisliikunnan kehittämishanke (projektipäällikkö *Terhi Kallio)*, jonka tavoitteena oli saada ko. kolmelle kunnalle yhteinen erityisliikunnanohjaaja vuoden 2008 alusta lähtien. Erityisliikunnanohjaajan toimi perustettiin.

- **Seudullinen terveys- ja erityisliikunta Jyväskylän verkostokaupungin kunnissa 2006–2008**
  Jyväskylän ja sen ympäristön kahdeksan kunnan yhteishanke (projektipäällikkö *Elina Hasanen)*, jonka tavoitteena oli pilotoida ja vakiinnuttaa hankekuntiin yhteinen toimintamalli, jossa julkisen sektorin, kansalaistoimijoiden ja yksityisen sektorin yhteistyöllä toteutettaisiin yli kunta- ja hallintorajojen ennaltaehkäiseviä ja kuntouttavia liikuntapalveluita.

- ***Virtaa verkostoihin liikunnasta -hanke 2006—2009***
  Soveltava Liikunta SoveLi ry:n koordinoima Lounais-Suomen viiden kunnan alueella toteutettu kehittämishanke, jossa kehitettiin vammais- ja erityisliikunnan yhdistysten ja kuntien yhteistyötä paikallisen tason soveltavan liikunnan järjestämiseksi.

- ***Liiku mieli hyväksi -hanke 2006—2009***
  Suomen Mielenterveysseuran (projektikoordinaattori *Satu Turhala)* vetämä mielenterveyskuntoutujien liikunnan kehityshanke, jossa oli mukana 20 kuntaa eri puolilta Suomea. Hankkeessa kehitettiin mielenterveyskuntoutujien liikuntatoimintaa laajan yhteistyöverkoston avulla.

Kehittämishankkeissa oli paljon samansuuntaisia piirteitä. Opetusministeriö sekä sosiaali- ja terveysministeriö ovat olleet päärahoittajia hankkeille. Lisäksi rahoittajana on ollut Euroopan sosiaalirahasto (ESR) (Pohjois-Karjalan hanke). Kaikkien kuuden hankkeen keskeinen konkreettinen tavoite on ollut hallintokuntien välisen yhteistyön lisääminen. Kaikki kuusi hanketta nimesivät myös koulutuksen ja liikuntaryhmien lisäämisen tavoitteekseensa. Osassa hankkeita myös tiedotuksen lisääminen nimettiin keskeiseksi tavoitteeksi. Kahden hankkeen tärkeä tavoite oli erityisryhmien liikunnanohjaajien virkojen perustaminen.

5.1. Kuuden hankkeen vaikutukset – yhteenveto ja pohdinta

Kuudelle kuntaprojektille tehdyn kyselyn mukaan projekteilla saatiin aikaan erityisesti poikkihallinnollisen toiminnan lisäämistä liikuntasuunnittelussa sekä uusien erityisliikuntaryhmien ja alan toimijoiden määrän kasvua. Koska kysely toteutettiin projektien ensimmäisenä ja toisena vuonna, seuraavat tulokset ovat suuntaa antavia:

- ***Lisää ryhmiä***
  Kuntaprojektien aikana kunnissa käynnistyi näiden ensimmäisen ja toisen vuoden aikana ***177 uutta erityisliikuntaryhmää.*** Kuntaprojektien päättyessä arvioidaan uusien ryhmien lukumäärän nousevan 400–600 uuteen ryhmään. Jo päättyneissä Mielenterveyskuntoutujien liikunnan kehittämisprojektissa 2003–05 ja Erityisliikuntaa kuntiin 2004–06 projektissa käynnistettiin kolmen vuoden aikana yhteensä 235 uutta erityisliikuntaryhmää.

- ***Lisää osallistujia***
  Kuntaprojektien aikana kuntien erityisliikuntaryhmiin osallistui ensimmäisen ja toisen vuoden aikana ***1575 uutta osallistujaa.*** Kuntaprojektien päättyessä arvioidaan uusien osallistujien lukumäärän nousevan 4000–6000 uuteen osallistujaan. Jo päättyneissä Mielenterveyskuntoutujien liikunnan kehittämisprojektissa 2003–05 ja Erityisliikuntaa kuntiin 2004–06 projektissa arvioitiin kolmen vuoden aikana käynnistetyissä uusissa ryhmissä osallistuneen yhteensä noin 2400 uutta osallistujaa.

- ***Lisää koulutusta***
  Kuntaprojektien aikana projektikunnissa on järjestetty ensimmäisen ja toisen vuoden aikana ***55 alaan liittyvää koulutusta.*** Kuntaprojektien päättyessä arvioidaan järjestettyjen koulutusmäärän nousevan 150–200 koulutukseen. Jo päättyneissä Mielenterveyskuntoutujien liikunnan kehittämisprojektissa 2003–05 ja Erityisliikuntaa kuntiin 2004–06 projektissa järjestettiin kolmen vuoden aikana yhteensä 67 alan koulutusta. Keskeisimmiksi koulutusteemoiksi ilmoitettiin ikäihmisten liikunnan koulutus ja tähän liittyen erikseen vielä vertaisohjaajakoulutus, lasten liikunnan koulutus ja vesiliikunnan koulutus.

- ***Lisää erityisliikunnanohjaajia***
  Kolmessa kunnassa oli ensimmäisen ja toisen vuoden tuloksena palkattu ***uusi erityisryhmien liikunnanohjaaja.*** Liikuntaa Erityisesti Sinulle -projektin tuloksena palkattiin yhteinen erityisliikunnanohjaaja Keuruulle, Petäjävedelle ja Multialle. Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09 projektin kunnista Kiiminki perusti erityisliikunnanohjaajan viran syksystä 2008 lähtien. VirveLi hankkeen myötä edistettiin Halikon erityisliikuntaa palkkaamalla kuntaan erityisliikuntaan suuntautunut liikunnanohjaaja. Jo päättyneissä Mielenterveyskuntoutujien liikunnan kehittämisprojektissa 2003–05 (Juuka) ja Erityisliikuntaa kuntiin 2004–06 projektissa palkattiin yhteensä 9 uutta erityisryhmien liikunnanohjaajaa (Haukipudas, Kurikka, Ilmajoki, Loimaa, Lieto, Tammisaari, Hanko ja Orimattila).

- ***Lisää tapahtumia***
  Kuntaprojektien aikana kunnissa järjestettiin näiden ensimmäisen ja toisen vuoden aikana ***50 erityisliikunnan tapahtumaa.*** Kuntaprojektien päättyessä arvioitiin järjestettyjen tapahtumien lukumäärän nousevan 250–400 tapahtumaan. Jo päättyneissä Mielenterveyskuntoutujien liikunnan kehittämisprojektissa 2003–05 ja

Erityisliikuntaa kuntiin 2004–06 projektissa järjestettiin kolmen vuoden aikana yhteensä 153 tapahtumaa.

- ***Lisää peruskartoituksia ja kehittämissuunnitelmia***
  Neljässä hankkeessa projektikunnissa tehtiin erityisliikunnan peruskartoitukset, joissa selvitettiin erityisliikunnan sen hetkinen toiminta ja nykytila. Näistä kolmen hankkeen projektikunnat tekivät jatkotyötä helpottamaan erityisliikunnan kehittämissuunnitelman. Yhden hankkeen projektikunnat tekivät vain kehittämissuunnitelmat. Yhden hankkeen projektikunnat eivät tehneet peruskartoitusta, eivätkä kehittämissuunnitelmaa. ***Peruskartoituksia arvioitiin valmistuvan 43 kunnassa ja kehittämissuunnitelmia 29 kunnassa.*** Jo päättyneissä Mielenterveyskuntoutujien liikunnan kehittämisprojektissa 2003–05 ja Erityisliikuntaa kuntiin 2004–06 projektissa valmistui yhteensä 26 peruskartoitusta ja 25 kehittämissuunnitelmaa.

Kuntaprojektit vastasivat pääsääntöisesti hyvin asetettuihin tavoitteisiin. Näin siitäkin huolimatta, että konkreettiset vaikutukset ovat osin vasta selviämässä. Seuraavassa esitetty projektien vaikutusten kokonaisarviointi oli tehty sillä oletuksella, että hankkeet etenevät loppuun asti suunnitellun mukaisesti ja noudattavat suunnilleen jo päättyneiden hankkeiden tuloksellisuutta:

> Projektit synnyttänevät noin ***400–600 uutta erityisliikuntaryhmää.*** Ennen projekteja ryhmiä oli noin 3000 kappaletta. Uusien osallistujien määräksi voidaan arvioida noin ***4 000–6 000 henkilöä.*** Ennen projekteja kuntien järjestämään ryhmäliikuntaan osallistui noin 80 000 henkilöä. Myös koulutuksen ja muiden tapahtumien määrän voidaan arvioida lisääntyvän huomattavasti.

Keskeinen tulos oli valmistuneiden erityisliikunnan ***peruskartoitusten ja kehittämissuunnitelmien määrän lisääntyminen.*** Nämä paikallisten kehittämistyöryhmien koostamat asiakirjat käsiteltiin ainakin liikunnasta vastaavissa lautakunnissa. Useimmiten asiakirjat vietiin myös kunnan hallituksen ja valtuuston tietoon ja/tai käsittelyyn. Soveltuvat osiot suunnitelmista on hyvä saada sisällytetyiksi erityisliikunnan kannalta keskeisiin strategioihin: sosiaali- ja terveystoimen strategia, liikuntatoimen strategia, teknisen toimen strategia (maankäyttö jne.). Tavoitteena tulee olla, että erityisliikunta näkyy osana kunnan hyvinvointipalveluja ja että se on otettu huomioon kunnan strategiassa, talousarviossa sekä toimintasuunnitelmassa ja -kertomuksessa.

Erityisliikuntaa kuntiin -projekti on yhdessä opetusministeriön liikuntayksikön kanssa kutsunut vuosittain kuntien erityisliikunnan kehittämishankkeet yhteiseen tilaisuuteen, jonka tavoitteena on ollut vaihtaa tietoja ja kokemuksia sekä keskustella hankkeiden yhteistyöstä ja kehitysnäkymistä lähivuosiksi. Tapaamisen avulla kuntahankkeet ovat saaneet arvokasta ***vertailutietoa ja kokonaiskuvan*** erityisliikunnan kehitysprojekteista eri puolilla Suomea. Hankkeet ovat voineet hyötyä toinen toisistansa mm. järjestämällä yhteisiä koulutustilaisuuksia.

Tehdyt erityisliikunnan peruskartoitukset selvittävät asiakas- ja toimijalähtöisesti erityisliikunnan tilanteen. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen on ***poikkihallinnollista yhteistyötä***: sovitaan vastuista, työnjaosta, yhteistyökäytännöistä ja voimavarojen kohdentamisesta eri hallinnonalojen kesken. Näistä asioista sovitaan myös yhteistoiminta-alueilla, jolloin on tärkeää pitää huolta siitä, että liikuntatoimen yhteys sosiaali- ja terveystoimen ja kuntien muiden hallinnonalojen välillä toimii saumattomasti.

Projektikunnat pitivät tärkeänä ***kuntien välistä yhteydenpitoa*** ja erilaisten kuntahankkeiden

mukaan ottamista yhteydenpitoon. Hankkeiden välisellä yhteydenpidolla ja yhteisillä koulutustapahtumilla voitiin vaikuttaa hankkeiden sisältöjen kehittämiseen vertaistukipohjalta. Myös kehitysprojektien johtamisen näkökulmasta säännöllisellä yhteydenpidolla ja koordinaatiolla todettiin olevan tärkeä tehtävä.

Erityisliikuntaa kuntiin 2004–06 ja 2007–09 projektien aikana nousi esiin tarve kehittää erityisliikunnan alueelle suurimpien suomalaisten kaupunkien ja niiden lähiympäristön ***alueellisia verkostoja,*** joiden kautta voidaan koordinoidusti edistää niitä erityisliikunnan osa-alueita, joiden kehitystyö on ollut toistaiseksi hankalaa.

Aluekeskustyyppinen ajattelu on ollut esillä myös kunta- ja palvelurakenneuudistuksen yhteydessä. Hyviä kokemuksia suurten kaupunkien työstä erityisliikunnan verkostojen luonnissa on mm. SoveLi:n vuonna 2006 toteuttamassa Hyvän Tahdon Viesti-hankkeessa, TELI-rahoin rahoitetuissa kuntien erityisliikunnan kehityshankkeissa sekä VLN:n erityisliikunnan jaoston muistiossa vaikeavammaisten liikunnan organisoimiseksi.

Jokaisen suuren kaupungin ympäristössä on kuntia, joille olisi selvää hyötyä ***yhteistyöstä alueen keskuspaikkakunnan kanssa.*** Yleisesti suurten kaupunkien liikuntaryhmät ovat olleet avoimia ympäristökuntien osallistumiselle liikuntaryhmiin, mutta ulkopaikkakuntalaisille on joillakin paikkakunnilla korotetut maksut.

Myös valtion liikuntaneuvoston erityisliikunnan jaoston muistiossa ***vaikeavammaisten*** henkilöiden liikunnan kehittämiseksi on esitetty perusteluita sille, että suurten kaupunkien olisi luontevaa toimia vaikeavammaisten liikunnan järjestämisessä keskeisinä toimijoina. Vaikeavammaiset ovat erityinen ryhmä erityisliikunnassa ja toimintaan liittyy vahvasti mm. tila-, avustaja- ja kuljetuskysymyksiä, jossa alueellisella yhteistyöllä olisi suuri merkitys. Paikkakuntien fysioterapiayhdistykset ovat hyviä kumppaneita toiminnan toteuttamisessa.

Myös ***seudullisen koulutusverkon*** vahvistaminen on tärkeässä asemassa. Suuret kaupungit voivat avustaa pienempiä lähikuntiaan ohjaajakoulutuksessa. Tämä tapahtuu mm. avaamalla omia ohjaajakoulutustilaisuuksia ympäristökuntien edustajille oppilaitosyhteistyön avulla. Oulun kaupungissa vuosina 2008–09 kehitteillä ollut ohjaajapankki voisi jatkossa edesauttaa myös muiden kaupunkien toimenpiteitä alueella.

Valtakunnallisten hankkeiden tuloksellisuus on riippuvainen onnistuneesta kehittämisprosessien käynnistämisestä, kuljettamisesta ja ylläpitämisestä. Näiden onnistunut hallinta tuottaa hyvän tuloksen. Tärkeää on myös ylläpitää kehittämiselle myönteistä ilmapiiriä. Tulosten pysyvyyden kannalta kehittämishankkeiden on syytä keskittää voimavaroja paikallisten toimijoiden opettamiseen ja ongelmanratkaisukyvyn kohottamiseen asiantuntijuuden avulla. Tilanteet etenkin kuntataloudessa vaihtelevat suuresti, mikä vaatii toiminnan edistäjältä ***monipuolisia ongelmanratkaisukykyjä.*** Tärkeää on alusta pitäen pitää mielessä se, että jos uutta toimintaa ei saada sisällytettyä kunnan omaan toimintaan, on todennäköistä, ettei toiminta pitkään jatku. Projektin sisällä saavutetut käytännöt ja tulokset eivät saa jäädä vain projektin käyttöön. Voimavaroja ja suunnitteluaikaa on alusta alkaen kohdennettava myös ***tulosten ja hyvien käytäntöjen levittämiseksi*** projektin ulkopuoliseen ympäristöön.

Erityisliikuntaa kuntiin -projektit osoittivat, että ***päättäjillä tule olla tietoa erityisliikunnan laaja-alaisesta merkityksestä*** enemmän kuin vain erityisliikuntatoiminnan suorat kustannukset ja välittömästi havaittavat terveysvaikutukset. Merkittäviä terveyshyötyjä on

aikaansaatavissa jo pienin kustannuksin. Myös kustannusvaikuttavien ehkäisytoimien toteuttaminen edellyttää riittäviä voimavaroja.

Terveyden edistämistä koskevassa päätöksenteossa on otettava huomioon kustannustehokkuuden lisäksi lukuisia muita kriteerejä. Terveyserojen kaventamiseen liittyviä kriteereitä ei taloudellinen arviointi ota huomioon lainkaan. Lisäksi erityisliikuntatoiminta tai siitä luopuminen synnyttää laajempia ulkoisvaikutuksia (positiivisia tai negatiivisia) kuntalaisten terveyteen ja sosiaaliseen hyvinvointiin. Näiden huomioonottaminen talousanalyysissä ei aina ole mahdollista.

Terveyden edistäminen – erityisliikunta mukaan lukien – on investointi, jonka tulokset näkyvät hitaasti. Kunnan johdon tehtävänä on tunnistaa ja ennakoida hyvinvoinnin ja terveyden uhkatekijöitä, antaa tietoa ja tarjota palveluja, joiden avulla ehkäistään sairauksia ja hyvinvoinnin uhkia, luodaan edellytyksiä ja mahdollisuuksia terveeseen ja tasapainoiseen elämään. Mitä paremmin kunnissa tiedetään asukkaiden hyvinvoinnin ja terveyden tilanne, sitä tehokkaammin pystytään puuttumaan ongelmiin, ehkäisemään niiden syntyä ja ennen kaikkea ryhtymään toimiin, joilla kunnan asukkaiden hyvinvointia ja terveyttä sekä viihtyvyyttä kunnassa voidaan parhaiten edistää.

Erityisliikunta kuntiin -projektin ***suositukset*** on esitetty luvussa 1.

6. Erityisliikunnan edistäminen – historiakatsaus

Erityisliikunta käynnistyi sotainvalidien kuntoutuksena 1900-luvun sotien jälkeen. Yhteiskunnallinen keskustelu tasa-arvosta ja ihmisoikeuksista voimistui 1960- ja 1970-luvuilla. Liikuntatieteellinen Seura (LTS) toimi Suomessa aloitteentekijänä, keskustelijana ja toiminnan käynnistäjänä erityisryhmien liikunnassa.

Yhteiskunta ja liikuntakulttuuri sen mukana saivat uuden kehityssuunnan 1960-luvulla. Yhteiskunta muuttui mm. tuotantorakenteen nopean kehittymisen, taloudellisen vaurastumisen, väestörakenteen muutoksen ja tähän liittyneen kaupungistumisen, sosiaali- ja terveydenhuollon ja kuntoutuksen laajenemisen, automaation sekä joukkoliikenteen kehittymisen myötä. Nämä johtivat liikuntakulttuurin laajenemiseen sekä organisoidun ja omaehtoisen liikunnan lisääntymiseen.

Tasa-arvo nousi voimakkaasti yhteiskunnallisissa keskusteluissa ja sen myötä asenteet ja tiedot esimerkiksi vammaisuutta kohtaan alkoivat muuttua. Yhteiskunnan liikuntaan osoittaman tuen painopistettä alettiin laajentaa 1960-luvulla kilpaurheilusta kuntourheiluun.

6.1. Liikuntatieteellisen Seuran seminaarit nostavat erityisliikuntaa esiin

Liikuntatieteellinen Seura (LTS) järjesti vuonna 1967 opetusministeriön kanssa ensimmäiset ***liikuntapoliittiset neuvottelupäivät,*** jotka avasivat keskustelun uudesta, entistä avoimemmasta suomalaisesta liikuntakulttuurista ja liikuntapolitiikan linjoista. Neuvottelupäivien julkilausuma korosti, että liikuntakulttuurin olisi vastattava muuttuvan yhteiskunnan haasteisiin. Näin ollen liikuntakulttuurin on oltava oikeudenmukainen ja tarjottava tasavertaiset liikuntapalvelut kaikille, ottaen huomioon myös erityisryhmät. Ajan hengen mukaista keskustelua kuvasti se, että kansalaisten mahdollisuus harrastaa liikuntaa ymmärrettiin terveydenhoidon ja koulun kaltaiseksi perusoikeudeksi. Erityisryhmät muodostivat liikuntapalvelujen uuden kohderyhmän.

LTS otti tehtäväkseen vammaisten, pitkäaikaissairaiden ja ikäihmisten liikunnan edistämisen luomalla pohjaa alan organisointiin ja tutkimukseen. Seura järjesti vuonna 1969 ensimmäisen ***erityisryhmien liikunnan valtakunnallisen seminaarin,*** joka kokosi ensisijaisesti liikunta-alan ihmisiä keskustelemaan erityisryhmien liikunnasta. Seminaarissa esillä olleen Yhdistyneiden Kansakuntien ihmisoikeuksien julistuksen pohjalta keskusteltiin yhteisöjen velvoitteesta ”turvata kaikille jäsenilleen, myös sairaille, invalideille ja vanhuksille, mahdollisuudet osallistua monipuolisesti yhteiskunnan elämään ja nauttia sivistyksellisistä oikeuksista, jotka ovat ihmisarvolle ja henkilöiden kehittämiselle välttämättömiä”.

LTS järjesti ***erityisryhmien liikuntaseminaarit*** myös vuosina 1973, 1974 ja 1975. Kaksi ensimmäistä seminaaria toteutuivat yhteistyössä Kehitysvammaliiton ja Suomen Mielenterveysseuran kanssa ja kolmas Sosiaaliturvan Keskusliiton ja Terveyskasvatuksen Keskuksen kanssa. Myös kansainvälistä kehitystä seurattiin. Opetusministeriö avusti ulkomaisen asiantuntijan matkakustannuksissa ja seminaariraporttien julkaisussa. Seminaareissa

vieraili luennoitsijoita Englannista, Norjasta, Tanskasta ja Ruotsista esittelemässä kunkin maan erityisryhmien liikuntaa.

Seminaarien sisällöt kuvastivat erityisryhmien liikunnan muutosta 1970-luvulla. Vuoden 1973 seminaarin tarkoituksena oli koota yhteen psykiatria- ja kehitysvamma-alan liikuntavastaavat ja miettiä yhdessä liikuntaa kuntoutuksen lähtökohdista. Seminaarin sisältö painottui tässä vaiheessa vielä kuntoutukseen ja liikunnan teoreettisiin perusteisiin.

Vuoden 1974 seminaarissa kartoitettiin erityisryhmien liikunnan alalla toimivien ammattiryhmien yhteistyöongelmia sekä kehitettiin yhteistyötä ja selvitettiin uusia työmenetelmiä. Mukana olivat mm. Jyväskylän yliopisto ja Hesperian sairaala. Lisäksi alan asiantuntijat esittelivät ajankohtaisia tutkimustuloksia ja työyhteisön kehittämisen esimerkkejä.

Vuoden 1975 seminaari oli jo lähtökohdiltaan ja sisällöltään aikaisempia laaja-alaisempi. Nyt haluttiin paneutua erityisryhmien liikunnan tavoitteisiin ja käsitteisiin sekä selvittää erityisryhmien liikunnan tilaa. Keskustelua herättivät esimerkiksi koululiikunnan ja terveyskeskuksen vastuualueet lasten ja nuorten kohdalla sekä lääkintävoimistelun ja liikunnan ero. Liikuntaa ei enää sidottu pelkästään kuntoutuksellisiin päämääriin vaan liikunnan merkitystä pohdittiin laaja-alaisemmin.

Liikuntapaikkojen ***esteettömyys*** oli jossakin määrin esillä 1970-luvulla. Kuntien liikuntapaikat olivat julkisia tiloja ja niitä koski vuonna 1973 voimaan tullut rakennusasetus. Sen mukaan rakennusvaiheessa oli huomioitava ”myös henkilöt, joiden liikuntakyky tai kyky suunnistautua oli iän, vamman tai sairauden vuoksi rajoittunut”. Suomessa oli 1970-luvulla suunnitteilla useita liikuntahallien rakennusprojekteja. LTS järjesti ***Monikäyttöisten liikuntahallien suunnitteluseminaarin*** vuonna 1979. Yksi aihealue oli vammaisten henkilöiden huomioiminen liikuntatilojen suunnittelussa, jossa oli huomioitava sekä urheilun harrastaminen, että tilaisuuksissa yleisönä oleminen. Invalidiliitto teki puolestaan vuosien 1976–1981 aikana kartoituksen liikuntaesteistä rakennetussa ympäristössä ja julkaisi sen pohjalta vuonna 1983 ohjeet suunnittelukäytäntöjen yhtenäistämiseksi.

Keskeisiä asioita erityisryhmien liikunnassa 1970-luvulla olivat LTS:n aloitteellisuus ja sitä kautta kuntien toiminnan käynnistyminen sekä vammaisliikuntajärjestöjen aktiivisuus. Valtionhallinto alkoi rahoittaa erityisryhmien liikunnan ***kokeiluprojekteja,*** jotta löytyisi malli käytännön toiminnalle. Kokeiluprojektit eivät olleet vain valtakunnallista organisointia, sillä ne käynnistivät kuntatason toimintaa ja auttoivat eri toimijoita suhteiden luomisessa ja verkostoitumisessa. Ongelmana olivat valmiin mallin puuttuminen ja niukka rahoitus. Kysyntää ja tietoisuutta alkoi jo olla, muttei organisaatiota ja hyväksi havaittua toimintamallia.

Yhteiskunnan liikuntaan osoittaman tuen painopistettä alettiin siirtää 1960-luvulla kilpaurheilusta kuntourheiluun, jolloin vammaisten urheiluliittojen perustamiseen oli mahdollisuus saada yhteiskunnallista tukea. ***Suomen Invalidien Urheiluliitto*** perustettiin vuonna 1964.

LTS vetosi valtiovaltaan moneen otteeseen saadakseen mm. erillisen toimikunnan ajamaan erityisryhmien liikuntaan liittyviä kysymyksiä. Järjestelmällinen työ tuotti tulosta ja 1970-luvun aikana opetusministeriö alkoi ottaa huomioon myös erityisryhmien liikunnan.

Vuonna 1974 aloitti toimintansa ***liikuntalakikomitea,*** jonka kokoonpanossa ei vielä otettu

huomioon erityisryhmien liikuntaa. Tilanteen korjaamiseksi komitea ehdotti erityisen asiantuntijaryhmän perustamista, mikä selvittäisi erityisryhmien liikunnan kehittämistä. Valtionhallinnon tehtäväksi asetettiin komitean perustaminen selvittämään erityisryhmien liikuntatoiminnan kokonaisvaltaista järjestämistä sekä pysyvän toimikunnan perustaminen opetusministeriön yhteyteen. Asiantuntijatyöryhmän tärkeä tehtävä oli turvata kunnallisella liikuntalailla tasavertaiset liikuntamahdollisuudet myös erityisryhmille. Ehdotus omasta erityisryhmien liikuntatoimikunnasta oli tärkeä ja se toteutui vuonna 1980. Kokonaisuutena liikuntalakikomitean työ oli 1970-luvun merkittävä valtionhallinnon toimenpide liikuntakulttuurin alueella hyvinvointivaltion rakentamisessa.

Vuonna 1980 voimaan tulleeseen ***liikuntalakiin*** huipentui 1960- ja 1970-lukujen liikuntapoliittinen kehitys. Laissa kiteytyi kahtena vuosikymmenenä esiin nousseet suunnitteluideologia, edistysusko, valtion roolin korostaminen ja ajatus tasa-arvoisesta hyvinvointivaltiosta. Asenteellinen ja kulttuurinen muutos oli selvä. Liikuntapolitiikka kehittyi ihmisarvoa korostavaksi. Suhtautumistapa tulevaisuuteen oli tasa-arvon ja demokratian hengessä optimistinen. Valtion liikuntahallinto omaksui aiempaa näkyvämmän ohjausroolin ja lujitti yhteistyötään tutkijoiden, järjestöväen, läänien ja kuntien kanssa. Liikuntapolitiikan tasa-arvon hedelmä 1970-luvulla oli erityisryhmien liikunnan aktiivinen kehitystyö, jonka ideana oli tarjota kaikille kansalaisille ikään ja kuntoisuuteen katsomatta mahdollisuudet liikuntaan.

6.2. Opetusministeriö ja kunnat ottavat päävastuun erityisliikunnasta 1980-luvulla

Liikuntatieteellisen Seuran vahva rooli erityisliikunnassa aiheutti myös kritiikkiä, koska yleisesti ajateltiin erityisryhmien liikuntatoiminnan kokonaisvaltaisen järjestämisen kuuluvan valtionhallinnon toimenpiteisiin. Työnjaon perusteella LTS vaikutti opetusministeriön ”työrukkaselta”, jonka toiminta keskittyi enemmän käytäntöön kuin LTS:n omimpaan alueeseen eli tieteeseen ja tiedonvälitykseen. LTS teki työtä 1970-luvulla erityisryhmien liikunnan eteen esimerkiksi järjestämällä tilaisuuksia ja projekteja sekä hankkimalla ja välittämällä tietoa opetusministeriön ollessa taustalla rahoittajana. Kokonaisuus oli tässä vaiheessa taloudellisesti helpompi järjestää näin.

Liikuntatieteellinen Seura käynnisti 1970-luvun lopulla kolmelle kunnalle (Mäntsälä, Hyvinkää, Jyväskylä) ***erityisliikunnan kokeilu- ja tutkimusprojektin.*** Projektissa kartoitettiin kokeilukuntien erityisliikunnan organisaatio, rahoitus, suunnittelu, liikuntaryhmien toiminta, aloitteet ja arviointi ja laadittiin toimintasuositukset. Projekti korosti ajalleen ominaisesti julkishallinnon merkitystä.

Positiiviset kokemukset projektista herättivät valtakunnallisen mielenkiinnon ja kannustivat osaltaan opetusministeriön urheilutoimistoa (nykyinen liikuntayksikkö) asettamaan tammikuussa 1980 ***toimikunnan*** selvittämään erityisliikunnan tilaa ja laatimaan ehdotukset erityisliikunnan valtakunnalliseksi järjestämiseksi.

Projektin kokemukset tukivat myös ***ohjaajakoulutuksen*** kehittymistä, sillä suuri osa projektikuntien erityisliikuntaa ohjaavista toivoi peruskoulutuksen sisältävän enemmän tietoa erityisryhmien liikunnasta sekä mahdollisuutta täydennyskoulutukseen. Tähän liittyen LTS järjesti yhdessä Jyväskylän kaupungin silloisen urheilu- ja ulkoiluviraston sekä Jyväskylän yliopiston liikuntatieteellisen tiedekunnan kanssa erityisryhmien liikunnan ohjaajakurssin vuonna 1978. Koska erityisryhmien liikuntaa koskevaa suomenkielistä

kirjallisuutta ei juuri ollut saatavilla, julkaisi Seura luento- ja ryhmätyöaineistot kurssiraportin muodossa.

Ohjaajakurssin jälkeen projektin suosittelemana asiantuntijatyöryhmä käsitteli erityisryhmien liikunnan **koulutuksen kehittämistä**. Työryhmän tehtävä oli laatia ehdotus perus- ja jatkokoulutuksen kehittämiseksi keskeisillä ammattialoilla erityisryhmien liikunnan osalta. Liikunnanopettaja- ja ohjaajakoulutus ei tässä vaiheessa vielä palvellut erityisryhmien liikuntaa kovinkaan hyvin. Esimerkiksi 1980-luvulla liikunnanohjaajia kouluttava Pajulahden urheiluopiston koulutustarjonnassa oli vain viikon mittainen erityisryhmien liikunnan kurssi. Liikunta-alan koulutuksissa erityisryhmien liikunnan laajemmat suuntautumisopinnot alkoivat 1990-luvun alussa.

Erityisliikunnan kansallisen kehittämisen tarpeen mukaisesti LTS järjesti yhteistyössä opetusministeriön kanssa ensimmäiset ***erityisryhmien liikunnan neuvottelupäivät*** vuonna 1986. Päivien järjestämistä jouduttivat myös alan kansainväliset esimerkit. Erillisten erityisliikunnan neuvottelupäivien järjestäminen kuvasti erityisryhmien liikunnan arvostuksen nousua suomalaisessa liikuntakulttuurissa. Erityisryhmien liikuntatoimikunnan vuoden 1981 komiteamietinnön liikuntahallinnolle suunnatuista ehdotuksista oli toteutumatta enää vain kaksi, liikuntatilojen perusparannukset ja valtionhallinnon erityisryhmien liikunnan virka. Liikuntatilojen laajamittainen perusparannustoiminta oli edelleen vähäistä. Eri hallinnonaloille suunnatut ehdotukset olivat pääpiirteissään toteutuneet, joten alan asiantuntijoiden oli syytä kokoontua miettimään jatkotoimenpiteitä. Neuvottelupäivien tavoite oli arvioida liikuntakulttuurin nykytilaa erityisryhmien kannalta, etsiä vaihtoehtoja ja ratkaisumalleja käytännön kehittämistyölle sekä selvittää eri organisaatioiden yhteistyötä ja toimintamahdollisuuksia edellytysten parantamiseksi. Sittemmin alan neuvottelupäivät ovat jatkaneet perinnettä neljän vuoden välein.

LTS:n ja muiden tahojen tekemä pohjatyö tuotti tulosta 1980-luvulla. ***Valtio ja kunnat ottivat päävastuun erityisliikunnan järjestämisessä ja tukemisessa.*** Erityisryhmien liikunnan asiantuntijatoimen perustaminen opetusministeriöön toteutui vuonna 1988. Liikuntalain (1980) jälkeen valtion urheilulle ohjaama tuki kasvoi merkittävästi. Siitä pääsivät osalliseksi vammaisurheilujärjestöjen lisäksi myös kunnat, jotka saattoivat tuen turvin mm. palkata erityisliikunnan ohjaajia. Opetusministeriö hyväksyi vuosina 1984–1992 yhteensä 82 kunnan hakemukset erityisliikunnanohjaajan virkojen perustamiseksi, mutta tämän jälkeen ministeriö ei ole enää erikseen käsitellyt yksittäisten kuntien virkojen perustamisia.

Kunnat ovat voineet 1990-luvun alun lakiuudistuksenkin jälkeen käyttää liikuntatoimen valtionosuuksiaan ***erityisliikunnanohjaajien virkojen*** aiheuttamiin kustannuksiin. Muutamiin uusiin kuntiin on voitu perustaa erityisliikunnanohjaajan virkoja myös viime vuosien aikana. Pääosin tämä on tapahtunut kuntien erityisliikunnan kehittämishankkeiden seurauksena.

6.3. Kuntaprojekteilla ja tiedon levittämisellä eteenpäin 1990- ja 2000-luvuilla

Valtion liikuntahallinnon tuesta huolimatta kunnat eivät kyenneet 1990-luvulla tarjoamaan erityisryhmille riittävästi liikuntapalveluja. Tästä huolestuneena opetusministeriö käynnisti syksyllä 1997 yhdessä sosiaali- ja terveysministeriön, LTS:n ja Suomen Kuntaliiton kanssa

projektin (Erityisliikuntaa kuntiin 1997-99), jonka tarkoitus oli ***kehittää keskisuurien kuntien erityisliikuntapalveluja.*** Projektin kotipesänä toimi LTS. Erityisliikunnanohjaajien palkkaaminen toiminnan koordinoijiksi oli pysähtynyt 1990-luvun alun taloudellisen taantuman vuosina, joten tämä projekti keskittyi juuri niihin kuntiin, joissa ei vielä ollut erityisliikunnanohjaajaa. Kaksivuotisessa projektissa oli mukana 30 yli 10 000 asukkaan kuntaa eri puolilta Suomea. Tavoitteena oli luoda kuntakohtainen yhteistyö- ja toimintatapa erityisliikunnalle. Samalla huomion kohteena olivat esteettömät liikuntaympäristöt ja -tilat. Toteutus tapahtui valtakunnallisen ja alueellisen tason koulutuksena ja konsultointina sekä paikallistason suunnitteluna ja käytännön toimenpiteinä.

Erityisliikuntaa kuntiin 2004–2006 ja 2007–09 kehittämis- ja konsultointiprojektit olivat jatkoa vuosien 1997–1999 vastaavalle projektille. LTS toteutti hankkeet yhdessä opetusministeriön, sosiaali- ja terveysministeriön, Suomen Kuntaliiton ja projektiin osallistuneiden kuntien kanssa. Vuonna 2002 Suomen 42:sta yli 20 000 asukkaan kunnasta kolmessa ei ollut erityisliikunnanohjaajaa. Vastaavasti 53:sta 10 000–20 000 asukkaan kunnasta 18 oli ilman erityisliikunnanohjaajaa. Edeltäjänsä tavoin vuosien 2004–2006 projekti suuntautui kuntiin, joissa ei vielä ollut erityisliikunnanohjaajaa.

LTS:n tekemän pohjatyön ja kokeiluprojekteissa hankitun kokemuksen ansiosta erityisryhmien liikunnan järjestäminen sai toimivan mallin. LTS jatkaa edelleen työtä erityisryhmien liikunnan parissa tutkijan, kouluttajan ja tiedonkerääjän rooleissa. LTS on myös vastannut alan käsikirjan tuottamisesta 1980-, 1990- ja 2000-lukujen alussa. Uusimman käsikirjan on määrä valmistua vuoden 2010 lopussa.

6.4. Yhdessä ja erikseen 2010-luvulle

Nykyään, vaikka erityisliikunnanohjaajien korvamerkitty valtiontuki on poistunut, on Suomen kunnissa hieman yli ***90 koko päiväistä erityisliikunnanohjaajaa.*** Kuntien erityisliikuntaryhmissä liikkuu noin ***80 000 liikkujaa.*** Lisäksi järjestöt liikuttavat noin ***70 000 liikkujaa.*** Vaikka vammaisurheilu kehittyi positiiviseen suuntaan, ei vammaisurheilussa taloudellisen kasvun myötä tapahtunut suurtakaan integroitumista muuhun urheiluun.

Valtion liikuntaneuvoston Erityisliikunnan jaoston tilaamana on neljän vuoden välein laadittu kuntien erityisliikunnanohjaajien työn tuloksista ***valtakunnallinen selvitys*** alkaen vuodesta 1986. Viimeisin raportti kuvaa vuoden 2005 tilannetta (Ala-Vähälä 2006). Raportissa todetaan kuntien erityisliikunnan kehittyneen pienin askelin eteenpäin mutta kokonaiskehityksessä löytyy edelleen useita haasteita mm. erityisliikunnan ohjaajien virkojen määrässä ja hallinnonalojen yhteistyössä.

"Liikuntaa kaikille" käsite on nykyään jo kulunut ilmaisu liikuntapolitiikassa. Se otettiin esiin ensimmäisen kerran valtionhallinnon tasolla Länsi-Euroopan urheilusta vastaavien ministereiden konferenssissa Strasbourgissa vuonna 1966. Euroopan neuvoston ministerikomitean päätöslauselmassa vuoden 1975 Liikuntaa kaikille -asiakirjan ensimmäisessä artiklassa todetaan, että "jokaisella on oikeus harrastaa liikuntaa." Vaikka käsite ja sen tarkoitus on jo tunnettu kauan, ei se silti ole saavuttanut läpimurtoa ja toteutunut siten, miten ideologinen tarkoitus oli. Täydellisen integraation toteutuminen vaatisi suuria yhteiskunnallisia muutoksia.

Suomessa tarjotaan ja halutaan erityisliikuntapalveluja, ja samalla toivotaan yhteisiä palveluja, koulutusta ja tasa-arvoa ihmisenä ja päätöksentekijänä sekä resurssien jaossa. Vammais-

ten omien käsitysten mukaan integraatio ei voi toteutua vain ***ulkoisten integraatiotapojen*** kautta. Näiden lisäksi tarvitaan myös vammaisten ***sisäistä integraatiota,*** mikä tarkoittaa elämistä vammaisena yhteiskunnassa, ei sen ulkopuolella. Toisin sanoen vammaisen on hyväksyttävä käsitys itsestään vammaisena ja tunnustettava omat puutteensa ja rajoituksensa. Lähtökohtana kuitenkin on, että erityisliikunnan ***integraatio- ja inkluusiokehitys*** ei saisi olla itsetarkoitus tai ainoa olemassa oleva vaihtoehto, vaan sitä olisi pidettävä yhtenä vaihtoehtona sopivan ja tarkoituksenmukaisen toimintamallin löytymiselle.

Kirjallisuus

- *Ala-Vähälä, T. Raportti kuntien erityisliikunnan tilasta vuonna 2005. Opetusministeriön julkaisuja 2006:21.*
- *Erityisryhmien liikuntatoimikunnan mietintö. KM 1981:44.*
- *Erityisryhmien liikunta 2000 -toimikunnan mietintö. KM 1996:15.*
- *Eurooppalainen erityisryhmien liikunnan peruskirja. Euroopan Neuvoston käännösjulkaisu. Opetusministeriö, 1987.*
- *Hallituksen strategia-asiakirja. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 18/2007*
- *Kaurala, O. & Väärälä, A. Erityisestä kaikille avoimeen liikuntaan. Erityisliikunnan muutos Suomessa julkishallinnon näkökulmasta. Pro gradu tutkielma. Jyväskylän yliopisto, 2009.*
- *Kohti yhteistä liikuntaa. Soveltava liikunta ry:n strategia 2009–2012, 2009*
- *Koivumäki, K. ja Palosuo M. Erityisryhmien liikunta -kokeilu ja tutkimusprojekti 1976–1979. Loppuraportti . Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 74, 1980.*
- *Liikuntalakikomitean mietintö. KM 1976:87.*
- *Mälkiä, E. ja Palosuo M. (toim.). Erityisryhmien liikunta. Opas erityisryhmien liikuntaa ohjaaville. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 87, 1983.*
- *Piispanen, T. Eriarvoisuus kuntien erityisliikunnassa. Liikuntavammaisten aktiiviliikkujien arviointia kuntien erityisliikunnan tilasta. Jyväskylän yliopisto, Liikunnan sosiaalitieteiden laitos. Liikuntasuunnittelun ja -hallinnon pro gradu -tutkielma, 2003.*
- *Piispanen, T. Yhdessä kehittäen paikallisiin ratkaisuihin. Erityisliikuntaa kuntiin 2004–06 -kehittämis- ja konsultointiprojekti. Loppuraportti. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 160, 2007.*
- *Ponsi, V. Erityisliikuntaa kuntiin -kehittämis- ja konsultointiprojekti 1997–1999. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu 148, 2000.*
- *Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma, 2007.*
- *Sjöholm, K. Aakkoset sivistystoimeen. Suomen Kuntaliitto, 2008.*
- *Sjöholm, S. Kunnallisten liikuntapaikkojen käyttömaksupolitiikka. Länsi-Suomen lääninhallitus, 2007.*
- *Suomen Vammaisurheilu ja -liikunta VAU ry. Toimintaohjelma, kolmivuotissuunnitelma 2010–2012 ja toimintasuunnitelma 2010 (17.6.2009).*
- *Terve kunta päivät 2009 -aineisto.*
- *Valtioneuvoston selonteko vammaispolitiikasta 2006. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:9.*
- *Vasara, E. Valtion liikuntahallinnon historia. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 157, 2004.*

Liite 1. Erityisliikuntaa kuntiin -projektikunnat

• Erityisliikuntaa kuntiin 1997–99 / 30 kuntaa

HANKO
HAUKIPUDAS
HOLLOLA
ILMAJOKI
JOUTSENO
JÄMSÄ
KEMIJÄRVI
KEMPELE
KEURUU
KONTIOLAHTI
KURIKKA
LEPPÄVIRTA
LIPERI
LOHJA
MIKKELI
MUSTASAARI
NIVALA
NURMES
ORIMATTILA
PAIMIO
PIRKKALA
RAUMA
ROVANIEMEN MLK
SAVONLINNA
SIILINJÄRVI
SIPOO
TAMMISAARI
ULVILA
VAMMALA
VIHTI

• Erityisliikuntaa kuntiin 2004–06 / 13 kuntaa

HAMINA
HANKO
HAUKIPUDAS
ILMAJOKI
JOUTSENO
KURIKKA
LIETO
LOIMAA
NURMES
NÄRPIÖ
ORIMATTILA
SIILINJÄRVI
TAMMISAARI

• Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09 / kahdeksan (yhdeksän) kuntaa

AKAA
FORSSA
KEMPELE
KIIMINKI
LIPERI
MUSTASAARI
NIVALA
NURMO
(PARAINEN)

Liite 2. Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09 -projektikuntien toimenpide-ehdotukset

Akaa

• Akaan kaupunkiin tulisi palkata erityisliikunnanohjaaja käytännön ohjaustyöhän sekä erityisliikuntaan liittyvään koordinointiin
• Tunti – ja vertaisohjaajien kouluttaminen takaisi laajan ja laadukkaan ohjatun erityisliikuntatoiminnan laajemmaltikin kuin vain kaupungin liikuntatoimen järjestämien ryhmien osalta.
• Liikunta- ja muita yleisiä tiloja suunniteltaessa ja rakennettaessa tulee ottaa huomioon myös erityisryhmät kutsumalla suunnitteluun mukaan heidän edustajansa.
• Liikuntatoimen ja järjestöjen liikuntatarjontaa pitää tuoda paremmin esille mm. erityisliikuntakalenterin muodossa ja lehti-ilmoittelulla.
• Järjestöjen omaehtoista erityisliikuntatoimintaa tulee tukea tarjoamalla säännöllistä ohjaajakoulutusta.
• Terveystoimen ja liikuntatoimen välinen yhteistyö pitää saada siten toimivaksi, että liikuntatoimella on fysioterapeuttien akuutin vaiheen yksilöohjauksen jälkeen tarjota säännöllisesti toimivia ryhmiä esim. selkäongelmista kärsiville.
• Teknisen toimen kanssa tehtävä yhteistyö on järjestettävä siten, että liikuntatoimen edustaja on mukana sekä kaava- että esim. kevyenliikenteen väylien suunnittelussa.
• Asiakkaille vuosittain tehtävä asiakastyytyväisyyskysely helpottaa palveluiden suunnittelua ja edelleen kehittämistä.
• Kaupungin palkkaama erityisliikunnanohjaaja tekee yhteistyötä koulujen, päiväkotien ja eri hoitolaitosten edustajien kanssa luoden yhteistyössä Akaaseen toimivia malleja erityisliikunnan järjestämisessä.

Forssa

• Forssan kaupunkiin tulee palkata erityisliikunnanohjaaja, joka koordinoi sekä ohjaa Forssan seudun erityisliikuntaa. Erityisliikunnanohjaajan tehtävät:
- kaupungin erityisryhmien ohjaus & suunnittelu
- erityisoppilaiden liikuttaminen kouluissa
- hoitohenkilökunnan kouluttaminen (tuolijumpat yms.)

• Koulunkäyntiavustajat tulee huomioida suunniteltaessa lasten erityisliikuntaa. Kouluttamalla koulunkäyntiavustajia liikunta-avustajiksi erityislasten koululiikuntaan, jokainen lapsi voidaan huomioida paremmin ja he saavat enemmän irti liikunnasta.
• Vuosittain toteutettavalla asiakaspalautekyselyllä pystytään kartoittamaan kuntalaisten mielipiteet liikuntatoimen tarjoamista ryhmistä.
• Kaupungin teknisen sektorin tulee liikuntatilojen, kiinteistöjen ja kevyen liikenteen väylien suunnittelussa ottaa huomioon erityisryhmät ja käyttää heitä asiantuntijoina asioissa, jotka ovat heille välttämättömiä. (kuten liuskat, hissit, kynnykset, korokkeet yms.)
• Yhteistyö FSTKY:n (Forssan seudun terveyden kuntayhtymän) kanssa tulee säilyttää, koska informatiivinen tieto erityisliikuntaryhmistä palvelee molempia, jotta toimiva hoitoketju saadaan aikaan.
• Liikuntatoimen budjettiin tulee huomioida erityisliikunnan osalta n. 40 000 € lisäys talousarvioon tuleville vuosille. Tämä summa sisältää erityisliikunnanohjaajan palkat,

kilometrikorvaukset, välinehankinnat, koulutukset ja tilavuokrat.
• Liikuntatoimen tulee lisätä yhteistyötä Wahren-opiston toimijoiden kanssa, jotta tiedotus ja liikuntaryhmien tarjonta monipuolistuvat.

Kempele

• Kempeleen kunta palkkaa erityisliikunnanohjaajan vuonna 2009, joka ohjaa ja koordinoi erityisliikunnan toimintaa yhteistyössä eri toimijoiden kanssa.
• Kartoitetaan erityisliikunnanohjaajan avulla tarpeelliset liikunta- ja erityisliikuntaryhmät sekä suunnitella liikuntaryhmien toiminta ja toteutus.
• Kunnan liikuntatoimi suunnittelee kattavan koulutusjärjestelmän erityisliikuntaa ohjaaville yhteistyössä eri koulutusta toteuttavien organisaatioiden kanssa.
• Kunta tukee erityisliikuntaa toteuttavia järjestöjä, yhdistyksiä ja urheiluseuroja järjestämällä heille koulutusta ja tiloja sekä kohdentamalla jatkossakin avustuksia näille erityisliikunnan toteuttajille.
• Kunta kannustaa ja tukee opettajia sekä muita erityisliikuntaa ohjaavia hakeutumaan liikunnan täydennyskoulutuksiin ja ideapäiviin, jotka toteutetaan henkilöstön työajalla ja työnantajan kustannuksella.
• Nimetään erityisliikunnan vastuuhenkilö sekä liikuntaneuvontaan että terveyskeskukseen.
• Rekrytoidaan liikuntaryhmiin ohjaajia ja samalla saada heidät mukaan erityisliikuntaryhmien toimintaan.
• Saadaan koulunkäynninohjaajat mukaan kerhotoimintaan säännöllisesti ja innostaa heitä mukaan erityislasten liikunnanohjaukseen.
• Laaditaan Kempeleen koulujen yhteinen liikuntasuunnitelma muun muassa toimintarajoitteisille lapsille sekä tiivistää yhteistyötä liikuntaa opettavien opettajien välillä.
• Tulevaisuudessa liikuntatiloja suunniteltaessa ja kunnostettaessa tulee suunnitteluvaiheessa huomioida liikuntatilojen esteettömyys sekä kartoittaa eri toimijoiden kanssa yhteistyössä liikuntatilojen toimivuus ja käytännöllisyys sekä välineistö.
• Kehitetään, suunnitellaan ja rakennetaan monipuolisia liikuntatiloja erilaisten ikäryhmien tarpeeseen ja käyttöön yhteistyössä muiden hallintoalojen kanssa sekä palvelujen tuottajien kanssa.
• Kartoitetaan kokonaisvaltaisesti koko Kempeleen kunnan alueen liikuntapaikat ja – reitit sekä välineistö. Tämän kartoituksen avulla tehdään tavoitteellinen aikataulusuunnitelma liikuntapaikkojen ja – reittien sekä välineistön kunnossapitoon sekä uudistamiseen.
• Saadaan kattava tieto toimivista ja ohjatuista erityisliikuntaryhmistä Kempeleen kunnan www-sivuille sekä Kunta-tiedotteeseen.
• Saadaan kaikkien Kempeleen kunnan alueella toimivien järjestöjen, yhdistysten ja urheiluseurojen yhteystiedot Kempeleen kunnan www-sivuille.

Kiiminki

• Kiimingin kunta palkkaa erityisliikunnanohjaajan 1.8.2009 alkaen, joka ohjaa ja koordinoi erityisliikuntatoimintaa yhteistyössä eri toimijoiden kanssa
• Tuetaan yhdistysten toimintaa järjestämällä koulutusta ja antamalla konsultointi apua. Järjestöjen kanssa säännölliset tapaamiset 1-2 kertaa vuodessa.
• Liikuntapaikkarakentamisessa tulee ottaa huomioon esteettömyys. Suunnitelmista tulee pyytää lausunto tiloja käyttäviltä erityisryhmien edustajilta ja ohjaajilta.
• Kattava tieto toimivista ja ohjatuista erityisliikuntaryhmistä kunnan www-sivuille.

Kuntatiedotteen hyödyntäminen ja vapaa-aikapalveluiden tiedotuslehden ilmestyminen säännölliseksi.
• Kiimingin kunta tukee erityisliikuntaa toteuttavia järjestöjä, yhdistyksiä ja urheiluseuroja järjestämällä koulutusta ja tiloja. Järjestöjen omaehtoista koulutukseen kohdennetaan määrärahoja.
• Kehitetään liikuntapolku terveystoimen läheteryhmistä liikuntatoimen matalankynnyksen jatkoryhmiin erityisliikunnan alueella
• Erityistukea tarvitsevien oppilaiden koululiikuntaa kehitetään erityisliikunnanohjaajan tukemana.
• Keskeisistä erityisliikunnan toimijoista kootaan työryhmä, joka erityisliikunnanohjaajan koordinoimana suunnittelee ja organisoi erityisryhmille liikuntapalveluja eri hallinnonalojen, järjestöjen ja muiden yhteistyötahojen kanssa. Työryhmä toimii erityisliikunnanohjaajan tukena ja ohjausryhmänä.

Liperi

• Ikäihmisten liikuntamahdollisuuksia lisätään koulutettuja vertaisohjaajia hyödyntämällä- asetetaan tavoitteeksi, että Liperissä toimii 10 vertaisohjattua liikuntaryhmää.
• Kotona asuvien ikäihmisten fyysistä aktiivisuutta tuetaan kouluttamalla kotihoidon työntekijöitä säännöllisesti
- koko kotipalvelun henkilöstö osallistuu koulutukseen kevään 2008 aikana.
- ylläpitokoulutusta järjestetään säännöllisesti.
- koulutusta järjestetään tulevaisuudessa myös terveyskeskuksen henkilöstölle.
• Kuntapäättäjiä tiedotetaan aktiivisesti erityis- ja terveysliikunnasta
- erityisliikunnan kehittämissuunnitelma esitellään keskeisimpien asioiden osalta sivistyslautakunnan, sosiaali- ja terveyslautakunnan sekä kunnanhallituksen kokouksissa syksyn 2008 aikana.
• Erityisryhmille kohdennettua ryhmämuotoista fysioterapiaa lisätään perustamalla uusi fysioterapeutin toimi terveyskeskukseen
- sosiaali- ja terveystoimen talousarvioon varataan määräraha uuden fysioterapeutin toimen perustamiseksi.
• Liikuntamahdollisuuksia tuetaan järjestämällä toimivat kuljetukset
- kuljetusjärjestelmää kehitetään muiden kuntien hyvien käytäntöjen pohjalta.
• Ryhmämuotoista liikuntaa monipuolistetaan ja lisätään palkkaamalla tuntiohjaajia
- liikuntatoimen talousarviossa varataan vuosittain riittävä määräraha tuntiohjaajien palkkaamiseen.
• Hallintokuntien välillä tehdään tiivistä yhteistyötä erityisliikunnan kehittämiseksi
- eri hallintokuntien edustajista koostuva erityisliikunnan kehittämistyöryhmä kokoontuu säännöllisesti vuosittain.
• Lasten ja nuorten soveltavaa liikuntatoimintaa kehitetään
- koulujen liikuntakerhoja varten haetaan hankerahoitusta opetushallitukselta.
- opettajille järjestetään koulutusta lasten ja nuorten soveltavasta liikunnasta.
- koululiikunnassa suositaan oppilaan vahvuuksia ja kehittymisen paikkoja monipuolisesti kuvaavaa sanallista arviointia, numeraalisen arvioinnin sijaan.
• Tuetaan erityisryhmien esteetöntä ulkona liikkumista
- terveyskeskuksen, Toimelan, vanhainkodin ja palvelutalojen ympäristöön rakennetaan senioripuisto.
- kaikessa liikenne- ja ympäristösuunnittelussa on huomioitava ikäihmisten ja erityisryhmien tarpeet.

Korsholm

Fritidssektorns roll

Vem arrangerar specialmotion och hur understöds de av kommunen?
• Den verksamhet som fritidsavdelningen egentligen har ansvar för sköts nu av hälsovå rdscentralen,vuxeninstitutet och specialföreningarna – som behöver hjälp med att finna kompetenta ledare och utrymmen.
Föreningarna efterlyser också lägre avgifter för deltagare och hyror. Här behövs en specialidrottsinstruktör –som ledare, för att utbilda och sporra andra ledare, koordinera och utveckla verksamheten!
• Samla specialföreningarnas motionsansvariga en gång per år, för att utbyta information, respons och idéer. Ordna träffen tillsammans med Vasa stad, turvis i Vasa och Korsholm.

Vilka utrymmen kan användas för specialmotion?
• Allaktivitetshallen Botniahallen, Folkhälsans hus med simbassäng, gym och gymnastiksal, dagcentralens festsal, hälsovårdscentralens gymnastiksal och Solgårds gym hör till de handikappvänligaste anläggningarna för motion och idrott. Säkra att specialgrupperna kan träna i dessa – och informera om det.
• Anpassa idrotts- och motionsanläggningar som förnyas och byggs i Korsholm enligt specialgruppernas behov – även i byarna. Nu finns nio av tio handikappanpassade anläggningar i kommuncentrum Smedsby.
• Sedan sommaren 2008 får korsholmare i specialgrupper rabatt i Vasa simhall och stödpersoner har fritt inträde. Arbeta för motsvarande system i idrottsanläggningarna i den egna kommunen – börjande från Botniahallen, som Finlands Invalidförbund år 1998 utsåg till årets motionslokalitet.

Hur får specialgrupperna veta vad som ordnas?
• Planera, informera och uppdatera specialmotionsprogrammet i kommunen varje höst och vår:

1) Gör en förteckning över kurser, grupper, evenemang, lämpliga anläggningar, utrustning, rabatter, ledare.
2) Presentera denna – på fritidsavdelningens hemsidor (med nya adressen: www.korsholm.fi/specialmotion),

• i vuxeninstitutets program, • i brev till alla föreningar, • i kommunens informationstidning,

3) Delta aktivt i evenemang, som äldrerådets friskvårdsdag: informera med skriftligt material och muntligen, presentera möjligheterna med specialmotionsutrustning, pröva på-aktiviteter och instruktörer på plats.

• Uppdatera hemsidorna så snart något nytt dyker upp eller ändras. Informera om det viktigaste per brev.
• Be varje förening namnge en kontaktperson för motion- och idrottsinformation och skapa en e-postlista där
alla föreningar snabbt kan få information – och själva informera – om sådant som är öppet för alla.
• Skapa en bank med kontaktuppgifter till alla specialmotionsledare i området, redo att leda grupper.

Hur utbildas specialmotionsgruppernas instruktörer?
• Ordna informations- och inspirationssamlingar för alla som leder specialmotionsgrupper i kommunen – minst en gång om året, åtminstone innan kurserna startar på hösten. Håll regelbunden kontakt till ledarna.

• Förbättra samarbetet med de skolor i området som utbildar idrotts- och specialgruppsledare, för att locka – och säkra tillgången på – kompetenta ledare. Upprätthåll också kontakten med Äldreinstitutet.
• Utnyttja det nationella specialmotionsnätverk där Korsholm nu ingår– och informera om lämpliga
utbildningar däri. Blicka också mot Sverige, ifall det som erbjuds på svenska i Finland inte räcker till.

Social- och hälsovårdens roll

Vilka grupper kan värvas med i motionen vid hälsovårdscentralen och i öppenvården?

• På hälsovårdscentralen finns tiotalet motionsgrupper för personer med läkarremiss – och flera efterlyses för knäopererade, höftopererade och patienter med kroniska rygg- och nackbesvär. För att förverkliga alla behövs en ansvarsfördelning mellan fysioterapipersonalen och specialidrottsinstruktören. En förebyggande motorikgrupp för 4-6-åringar efterfrågas också – och kan vara en viktig grupp för specialidrottsinstruktören.
• Socialcentralen vill nå ut till äldre som bor hemma och till närståendevårdarna, som ofta är pensionärer. Folkhälsan och vuxeninstitutet kan hjälpa till att ordna en motionsgrupp för närståendevårdarna. För de äldre är det viktigt att träna smidighet, balans och muskelstyrka – och röra sig utomhus. Flera grupper behövs, på olika nivåer – med motionsformer där det är roligt och motiverande att delta.
• Säkra att de yngre som insjuknat eller skadats och deltagit i hälsovårdens grupper kan fortsätta motionera och vet vilka möjligheter som finns efteråt, utan läkarremiss, bland annat i grupper på pensionärshem.

Hur kan de som bor på institutioner delta i motionsverksamheten?

• Hälsovårdscentralens fysioterapipersonal kan hjälpa med handledning för personalen vid institutionerna.
• Socialcentralen välkomnar kompetenta handledare – och ledare, gärna i form av en specialidrottsinstruktör som kan anpassa motionsprogrammet enligt individernas funktionsförmåga.
• Vid Kårkullas boendeenheter ser man fram emot organiserade motionsaktiviteter för specialgrupperna. Olika grupper, så att alla kan delta på egen nivå, efterlyses.
• Arbetsgruppen för idrott och motion för specialgrupper i Korsholm föreslår att alla äldreboenden i
kommunen gör balansbanor, inomhus eller utomhus. En färsk modell finns i Folkhälsans hus i Smedsby.

Hur utbildas social- och hälsovårdens anställda för rehabilitering genom motion och idrott?

• Hälsovårdscentralens fysioterapigrupp deltar ibland i utbildning med specialmotion som tema – och delar med sig av sina kunskaper till andra i personalen. Det kan göras ännu aktivare. På socialcentralen är dylik utbildning sällsynt – och särskild handledning i hur man aktiverar och motiverar klienterna efterlyses.
• En specialidrottsinstruktör med bred kunskap i ämnet kan också utbilda och arrangera utbildning för övrig personal i kommunen.

Skolans roll

Hur undervisas specialgruppseleverna i gymnastik? Hur fortbildas gymnastiklärarna?
Hur utnyttjas skolans klubbtimmar för motion och idrott för elever i specialgrupper?
• Grundskoleleverna i Korsholm är integrerade i den vanliga gymnastikundervisningen och har, om så behövs, enbart lite lättare program. Elever med särskilda behov går i specialskolor i Vasa.
• Lärarna – de som är specialiserade – kan delta i det nationella gymnastiklärarförbundets fortbildning.
• Klubbverksamhet saknas helt. Arbeta för klubbverksamhet, som sporrar specialgruppselever att motionera och idrotta. Det här är en uppgift för en specialidrottsinstruktör, i samarbete med lärare och fritidsledare.

Andra förvaltningsformer

Vuxeninstitutets specialmotionsgrupper och framtidsplaner?
• Vuxeninstitutet är med 17 kurser hösten 2008 den största specialmotionsarrangören i Korsholm. Här finns resurser för ledare och hyror och – läsåret 2008-09 – statsstödda studiesedlar till alla pensionärer. Här har fritidsavdelningen en mycket bra samarbetspart, och får bistå med att ordna ledare och lokaler. Tillsammans med den lokala specialmotionsarbetsgruppen kan kursutbudet, som är öppet för alla, utvecklas ytterligare.
• Vuxeninstitutet kan också vara med och bekosta specialidrottsinstruktörens tjänster.

Samarbete med tekniska sektorn kring lokaliteter och transporter?
• Granska prissättningen på träningstider i Botniahallen och de kommunala anläggningarna: Specialgrupperna kan vara förtjänta av samma rabatter som unga under 18 år.
• Undersök möjligheten att ordna transporter till idrottsanläggningar inom och utanför kommungränserna.

Samarbete med läroinrättningar som utbildar idrottsledare och hälsovårdspersonal?
• Stärk samarbetet och marknadsför specialmotionsaktiviteterna till läroinrättningarna i närområdet: Här kan intresserade studerande få värdefull praktik – och mer långsiktiga engagemang som ledare.

Organisation och resurser

Arbetsgruppen för specialidrott och -motion: Verksamhet och sammansättning?
• Ge arbetsgruppen fortsatt mandat till slutet av projektperioden år 2009. Då ska läget utvärderas och eventuella förändringar göras. En arbetsgrupp behövs även framöver, för att säkra utvecklingen av specialidrott och -motion i kommunen och verka som rådgivande organ för specialidrottsinstruktören.

Resurser för specialidrott och -motion i årsbudgeten för respektive sektor?
• Flera sektorer, som hälsovården, socialvården och vuxeninstitutet, har efterlyst hjälp från fritidsavdelningen för att klara och utveckla sin motionsverksamhet för specialgrupperna. Genom att anställa en specialidrottsinstruktör kan avdelningen möta efterfrågan – och delvis finansiera tjänsten.

Hur följa upp genomslagskraften och resultaten av verksamheten?
• Specialmotionen i Korsholm bör redovisas med verksamhetsberättelse och deltagarstatistik, precis som fritidsavdelningens andra aktiviteter. En aktiv och öppen dialog mellan ledarna, deltagarna och alla engagerade är viktig för att utvärdera och utveckla verksamheten.

Nivala

• Toimenpide-ehdotus: Perustetaan Nivalaan erityisliikunnanohjaajan toimi vuoden 2010 alusta.

Toteutus: Varataan määräraha erityisliikunnan ohjaajan toimen perustamiseen.

• Toimenpide-ehdotus: Lisätään erityisliikuntaryhmien määrää elämänkaariajattelun mukaisesti ”vauvasta vaariin”.

Toteutus: Palkataan erityisliikunnanohjaaja, joka vastaa erityisryhmien ohjauksesta ja tehostaa keskitetyllä suunnittelu- ja organisointityöllä erityisliikuntatoimintaa ja siten lisää ryhmä-määriä.

• Toimenpide-ehdotus: Tehostetaan poikkihallinnollista yhteistyötä erityisliikunnan kehittämiseksi.

Toteutus: Palkataan erityisliikunnanohjaaja, joka toimii yhdyshenkilönä ja ”priimusmoottorina” tiivistäen ja tehostaen yhteistyötä.

• Toimenpide-ehdotus: Tehostetaan erityisliikunnan tiedottamista kuntalaisten ja päättäjien suuntaan.

Toteutus: Palkataan erityisliikunnanohjaaja, joka huolehtii keskitetysti kaikesta erityisliikunnan tiedottamisesta ja siten helpottaa kuntalaisten ja päättäjien tiedonsaantia.

Nurmo

• Erityisliikunnan turvaamiseksi kunnassa tulisi palkata erityisliikunnanohjaaja, joka koordinoisi sekä ohjaisi Nurmon alueen erityisliikuntaa.
• Tuntiohjaajien säännöllinen kouluttaminen takaisi erityisliikunnan laadun kunnassa sekä tulevaisuudessa uudessa Seinäjoen kaupungissa.
• Liikuntatiloja suunniteltaessa tulee ottaa huomioon myös liikuntaa toteuttavat henkilöt kyseisissä tiloissa sekä erityisryhmät, jotka käytännössä käyttävät tiloja ja näkevät sen toimivuuden.
• Uuden kaupungin syntyessä liikuntatoimen tulee tuoda selkeästi esille tarjolla oleva toiminta lehtien sekä internetin kautta.
• Järjestöille omaehtoisen erityisliikunnan toteuttamiseen liikuntatoimen tulee tarjota säännöllisin väliajoin koulutusta.
• Yhteistyö toimimaan terveysaseman sekä fysioterapeuttien kanssa niin, että kunnan alueella saataisiin toimiva hoitoketju aikaan.
• Yhteistyössä kunnan eri sektoreiden kanssa liikunnallisia koulutuksia sekä virikepäiviä voisi toteuttaa kaikkien alueen laitosten henkilökunnan yhteistapahtumilla. Koulutukset sekä virikepäivät pystytään yhdistämään esimerkiksi TYKY-päivän muotoon, jossa samalla henkilökunta saisi lisä ideaa ja inspiraatiota omaan työhönsä.
• Teknisen sektorin tulisi huomioida myös liikuntatoimi suunniteltaessa kevyen liikenteen väyliä.
• Uuden kaupungin synnyttyä painetta tulee erityisliikunnalle ja avustajien sekä tuntiohjaajien tarve kasvaa. Alan opiskelijoita koordinoimalla saisimme avustajat edullisin kustannuksin kaupungin tarjoamiin liikuntapalveluihin.
• Kuntaliitoksen tullessa vuoden 2009 alussa tulee erityisliikunnan työryhmä perustaa myös yhteisen uuden kaupungin tahot huomioon ottaen.

• Kokonaisuudessaan liikuntatoimen budjettiin erityisliikunnan osalta tulisi huomioida noin 40 000€ lisäys talousarvioon tuleville vuosille. Tämä sisältäisi erityisliikunnanohjaajan palkat sosiaalikuluineen, kilometrikorvaukset, välinehankinnat, koulutukset ja tilavuokrat.
• Jokavuotisilla asiakaspalautteilla pystytään seuraamaan kuntalaisten mielipiteitä liikuntatoimen tarjoamista palveluista.

Liite 3. Erityisliikuntaa kuntiin 2007—09 -projektin taulukot

Liite 3. Taulukko 1.

Projektikuntien kokemukset projektin hyödyllisyydestä (5= täysin samaa mieltä, 1= täysin eri mieltä): keskiarvo, keskihajonta ja variaatiokerroin.

	Keskiarvo	Keskihajonta	Variaatiokerroin	N
projekti koettiin välttämättömänä erityisliikunnan kehittämiselle kunnassamme	4,1	0,4	9,8	8
projekti avasi silmät yhteistyötahojen välille	4,0	0,5	12,5	8
projekti auttoi löytämään todennäköisimmän tarpeen ja kohdentamaan voimavaroja olennaisimpiin asioihin	4,3	0,5	11,6	8
projekti oli vaativuudeltaan sopiva	3,9	0,4	9,1	8
projekti oli liian lyhyt	2,4	1,3	53,0	7
projekti opetti ymmärtämään erityisliikuntaa ja sen tarvetta	4,1	0,7	16,8	7

Liite 3. Taulukko 2.

Projektikuntien kokemukset siitä, miten projektin aikaansaamat muutokset näkyvät arkipäivässä (5= täysin samaa mieltä, 1= täysin eri mieltä): keskiarvo, keskihajonta ja variaatiokerroin.

Vammaisten, pitkäaikaissairaiden ja iäkkäiden liikuntatoiminta lisääntyi	Keskiarvo	Keskihajonta	Variaatiokerroin	N
Vammaisten, pitkäaikaissairaiden ja iäkkäiden liikuntatoimi lisääntyi	4,1	0,7	16,7	8
Liikuntatoimi tekee enemmän yhteistyötä	3,6	1,2	32,8	8
Henkilöresursseja on saatu lisää	3,7	0,8	20,4	7
Erityisliikunnasta tiedottaminen on parantunut	4,0	0,5	13,4	8
Erityisliikunnan kartoitus toi tarpeet esille	4,1	0,6	15,5	8
Uudenlaisia toimintakokeiluja on tehty	3,3	0,9	27,3	8
Luottamushenkilöiden sitoutuminen erityisliikunnan järjestämiseen lisääntyi	2,9	1,1	39,2	8
Luottamushenkilöjohdon taloudellinen tuki erityisliikunnalle lisääntyi	2,3	1,3	54,8	7
Erityisliikunnasta tuli liikuntatoimen painopistealue	3,9	0,6	16,5	8
Koulutuksia on pidetty enemmän	4,3	0,7	16,6	8
Ryhmätoimintaa on saatu lisättyä	4,1	0,6	15,5	8
Osallistujien kokonaismäärä on lisääntynyt	4,3	0,5	10,9	8
Erityisliikunta on saanut julkisuutta	4,1	0,4	9,1	8
Erityisliikunta onnistuttiin nivomaan osaksi kunnan muita strategioita ja suunnitelmia	2,9	1,0	34,5	8
Liikuntatilojen/-paikkojen esteettömyyttä on parannettu	3,4	0,9	27,1	8

Liite 3. Taulukko 3.

Projektikuntien arvio siitä, miten kunnan erityisliikunta on projektin aikana muuttunut (5= täysin samaa mieltä, 1= täysin eri mieltä): keskiarvo, keskihajonta ja variaatiokerroin.

Erityisliikunta on lisääntynyt…	Keskiarvo	Keskihajonta	Variaatiokerroin	N
liikuntatoimen järjestämänä	4,1	0,6	15,5	8
sosiaalitoimen järjestämänä	3,1	1,0	31,7	8
terveystoimen järjestämänä	2,8	0,5	16,8	8
koulutoimen järjestämänä	2,9	1,0	34,5	8
kansalais- tai työväenopiston järjestämänä	3,6	0,5	14,3	8
vammais- ja kansanterveysjärjestöjen järjestämänä	3,5	0,8	21,6	8
eläkeläisjärjestöjen järjestämänä	3,8	0,5	12,3	8
urheilu-/liikuntaseurojen järjestämänä	3,1	0,6	20,5	8
sosiaali-/terveydenhuollon laitosten järjestämänä	3,1	1,0	31,7	8
yritysten/liikelaitosten järjestämänä	2,6	1,2	45,2	8

Liite 3. Taulukko 4.

Projektikuntien kokemukset eri tahojen sitoutumisen muutoksesta erityisliikunnan järjestämiseen projektin aikana (5= täysin samaa mieltä, 1= täysin eri mieltä): keskiarvo, keskihajonta ja variaatiokerroin.

	Keskiarvo	Keskihajonta	Variaatiokerroin	N
Liikuntatoimen sitoutuminen erityisliikunnan järjestämiseen on parantunut	4,4	0,5	11,8	8
Sosiaali- ja terveystoimen sitoutuminen on parantunut	3,5	0,8	21,6	8
Koulutoimen sitoutuminen on parantunut	3,0	0,5	17,8	8
Teknisen toimen sitoutuminen on parantunut	2,5	0,5	21,4	8
Kansalais-/työväenopiston sitoutuminen on parantunut	3,5	0,9	26,5	8
Vammais-ja kansanterveysjärjestöjen sitoutuminen on parantunut	3,6	0,9	25,3	8
Eläkeläisjärjestöjen sitoutuminen on parantunut	3,8	0,5	12,3	8
Urheilu- ja liikuntaseurojen sitoutuminen on parantunut	3,3	1,0	31,8	8
Palvelutalojen sitoutuminen on parantunut	3,6	0,5	14,3	8
Liikunnasta vastaavassa lautakunnassa on käyty tarpeellinen määrä liikuntapoliittista arvokeskustelua projektin aikana	3,4	1,1	31,4	8
Kunnanhallituksessa/valtuustossa on käyty tarpeellinen määrä liikuntapoliittista arvokeskustelua projektin aikana	2,9	1,2	43,4	8

Liite 3. Taulukko 5.

Projektikuntien kokemukset erityisryhmien liikunnan järjestämiseksi tarvittavan yhteistyön syntymisestä (5= täysin samaa mieltä, 1= täysin eri mieltä): keskiarvo, keskihajonta ja variaatiokerroin.

Yhteistyö lisääntyi…	**Keskiarvo**	**Keskihajonta**	**Variaatiokerroin**	**N**
liikunnasta vastaavan toimen ja terveystoimen välillä	3,8	0,9	23,6	8
liikunnasta vastaavan toimen ja sosiaalitoimen välillä	3,5	0,9	26,5	8
liikunnasta vastaavan toimen ja teknisen toimen välillä	2,9	0,8	29,0	7
liikunnasta vastaavan toimen ja koulutoimen välillä	3,1	0,8	26,7	8
liikunnasta vastaavan toimen ja oppilaitosten välillä	2,8	1,0	37,6	8
vammais- ja kansanterveysjärjestöjen välillä	3,4	0,7	22,0	8
vammais- ja kansanterveysjärjestöjen sekä eläkeläisjärjestöjen välillä	4,0	0,8	18,9	8
muiden toimien välillä	3,4	0,5	15,6	7

Liite 3. Taulukko 6.

Projektikuntien kokemukset erityisryhmien liikunnan kehittämiselle asetettujen kuntakohtaisten tavoitteiden toteutumiseen vaikuttavista tekijöistä (5= täysin samaa mieltä, 1= täysin eri mieltä): keskiarvo, keskihajonta ja variaatiokerroin.

	Keskiarvo	**Keskihajonta**	**Variaatiokerroin**	**N**
Saatiin ohjaajaresursseja lisää	3,9	0,7	17,9	7
Valtakunnallinen projekti oli mukana tukemassa	4,1	0,6	15,5	8
Paikallistyöryhmä oli oikein koottu ja motivoitunut	3,9	1,0	25,6	8
Kehittämistyöhön löytyi hyvin aikaa	2,6	0,9	34,9	8
Yhteistyö lisääntyi eri toimijoiden välillä	4,0	0,5	13,4	8
Kuntamme aktiivinen järjestökenttä oli kehityksen tukena	3,8	0,9	23,6	8
Kuntaamme alettiin julkaista erityisliikunnan kausikalenteri	4,0	1,3	32,7	8
Kuntamme www-sivuilta saa tietoa erlistä	3,9	1,1	29,1	8
Kunnassamme alettiin järjestää erit.liikunnan yhteistyöfoorumeja	2,9	1,1	39,2	8
Löysimme kehittämiseen kuntamme oikeat avainhenkilöt	3,4	1,1	31,4	8
Koulutusta järjestettiin tavallista enemmän	3,9	0,6	16,5	8
Erityisliikunta sai julkisuutta	3,9	0,8	21,5	8
Eteneminen oli suunnitelmallista	3,4	1,1	31,4	8
Liikuntatilat olivat valmiiksi esteettömiä	2,8	1,0	37,6	8
Yhteistyö päätöstentekijöiden kanssa sujui hyvin	3,4	1,2	35,2	8

Liite 3. Taulukko 7.

Projektikuntien arvio siitä, mille tahoille luottamushenkilöt haluavat kohdistaa taloudellisen tukensa erityisryhmien liikunnan järjestämiseksi tulevina vuosina kunnassaan (5= täysin samaa mieltä, 1= täysin eri mieltä): keskiarvo, keskihajonta ja variaatiokerroin.

	Keskiarvo	Keskihajonta	Variaatiokerroin	N
Liikuntatoimen taloudellinen tilanne paranee huomattavasti seuraavan viiden vuoden aikana	2,5	1,1	42,8	8
Luottamushenkilöt haluavat kohdistaa taloudell. tukea liikuntatoimelle erityisryhmien liikunnan järjestämiseksi	2,9	1,1	39,2	8
Luottamushenkilöt haluavat kohdistaa taloudell. tukea muulle taholle, mille?	2,5	1,2	47,8	8

Liite 3. Taulukko 8.

Projektikuntien kokemukset kunnan luottamusjohdolta ja valtakunnalliselta projektilta saamasta henkisestä ja taloudellisesta tuesta (5= täysin samaa mieltä, 1= täysin eri mieltä): keskiarvo, keskihajonta ja variaatiokerroin.

	Keskiarvo	Keskihajonta	Variaatiokerroin	N
Saatiin kunnanjohdoltamme tarpeelliset taloudelliset lisäresurssit kehittämiselle	2,8	1,3	46,6	8
Saatiin kunnanjohdoltamme henkistä tukea kehittämistyölle	2,5	1,1	42,8	8
Saatiin valtakunnalliselta projektilta tarpeeksi taloudellisia lisäresursseja kehittämiselle	4,4	0,7	17,0	8
Saatiin valtakunnalliselta projektilta henkistä tukea kehittämistyölle	4,6	0,7	16,1	8

Liite 3. Taulukko 9.

Projektikuntien kokemukset erityisliikunnan kehittämistyöryhmän toiminnasta projektin päätyttyä (5= täysin samaa mieltä, 1= täysin eri mieltä): keskiarvo, keskihajonta ja variaatiokerroin.

	Keskiarvo	Keskihajonta	Variaatiokerroin	N
Erityisliikunnan työryhmä jatkaa toimintaansa samalla kokoonpanolla	3,1	1,3	42,8	7
Erityisliikunnan työryhmä jatkaa toimintaansa mutta kokoonpano vaihtuu	3,0	1,7	55,8	6
Erityisliikunnan työryhmän toiminta jatkuu mutta kokouksia järjestetään aikaisempaa vähemmän	3,5	0,5	15,6	6
Tiedonvälitys valtakunnallisen projektin johdon ja työryhmän välillä on vastannut tarpeisiimme	4,6	0,5	11,2	8
Projektipäällikön konsultointi on vastannut kuntamme kehittämistyön tarpeisiin	4,8	0,5	9,7	8
Erityisliikunnan www-sivut ovat olleet hyödyllinen apu kehittämistyölle	4,4	0,5	11,8	8

Liite 3. Taulukko 10.

Projektikuntien kokemukset tarvittavasta taustatuesta projektin päätyttyä (5= täysin samaa mieltä, 1= täysin eri mieltä): keskiarvo, keskihajonta ja variaatiokerroin.

Taustatukena tarvitaan edelleen…	Keskiarvo	Keskihajonta	Variaatiokerroin	N
Taloudellista tukea	4,6	0,5	11,2	8
Koulutusta eri muodoissaan	4,6	0,5	11,2	8
Tiedottamista erityisliikunnan ajankohtaisista aiheista	4,5	0,8	16,8	8
Tukea kunnallisten päättäjien vakuuttamiseksi asian tärkeydestä ja merkityksestä	4,8	0,5	9,7	8
Kuntien välisiä erityisliikunnan yhteistyötapaamisia	4,6	0,7	16,1	8
Erityisliikuntaa koskevaa materiaalia	4,6	0,7	16,1	8
Erityisliikunnan keskitettyä www-sivustoa	4,6	0,5	11,2	8

Liite 4. Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09 -projektin raportointi

Esitelmät, luennot, esittelyt:

- *Erityisliikunnan kuntahankkeiden koordinaatioseminaari 16.5.2007*
- *A Three-Year Intervention Study of Increasing Adapted Physical Activity in 13 Municipalities in Finland. European Congress of Sport Sciences 11.7.2007, Jyväskylä*
- *Promotion of Adapted Physical Activity in Municipalities: The Finnish Experience. International Symposium of Adapted Physical Activity 26.7.2007. Rio Claro, Brazil*
- *Valtion liikuntaneuvoston erityisliikunnan jaosto 7.11.2007, Opetusministeriö*
- *Erityisliikunnan kehittämispäivä 15.11.2007, Vaasa*
- *Erityisliikunnan kehittämispäivä 12.5.2008, Kemi*
- *Erityisliikunnan kuntayhteistyöhankkeet ja hankkeiden vaikuttavuus. Liikuntatieteen päivät 4.–5.6.2008. Jyväskylä*
- *Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09 ja kuntayhteistyöhankkeet Erityisliikunnan kouluttajatapaaminen 6.11.2008. Helsinki*
- *Erityisliikunnan kuntahankkeiden koordinaatioseminaari 25.11.2008*
- *Terve kunta päivät 21.–22.1.2009. Helsinki (posteri)*
- *Suurten kaupunkien erityisliikunnan verkostotapaaminen 22.4.2009. Helsinki*
- *Etelä-Suomen lääninhallitus 29.4.2009*
- *Valtion liikuntaneuvoston erityisliikunnan jaosto 6.5.2009, Eduskunta*
- *Kuntamarkkinat 9.9.2009 Kuntatalo*

Artikkelit:

- *Piispanen, T. Yhdessä kehittäen paikallisiin ratkaisuihin Liikunta & Tiede 2/2007, s. 52*
- *Piispanen, T. Yhdeksän kunnan savotta. Liikunta & Tiede 1/2008, s. 57*
- *Piispanen, T. ERIKU-hanke: Kunnissa haetaan yhteistyötä. Liikunta & Tiede 1/2009, s. 66*
- *Piispanen, T. ERIKU-projekti tuottaa ratkaisuja – hyvien käytäntöjen juurtuminen vaikuttavuutta. Liikunta & Tiede 4/2009, s.64–65*

Erityisliikunnan kehittäminen kunnissa

Liikunnalla on erityistä merkitystä vammaisille, pitkäaikaissairaille ja ikääntyneille henkilöille. Kohdennetut liikuntapalvelut ovat heille välttämättömiä. Kunnilla on päävastuu erityisliikunnan palvelujen ja tukitoimien järjestämisestä. Erityisliikunnanohjaajia on noin 90 kunnassa. Ohjatun erityisliikunnan piirissä liikkuu noin 230 000 henkilöä.

Erityisliikuntaa kuntiin -projekteilla (1997–99; 2004–2006; 2007–2009) on onnistuttu kasvattamaan erityisliikuntaan osallistuvien joukkoa sekä erityisliikuntaryhmien ja -tapahtumien määrää. Projektien avulla on lisätty myös kuntien erityisliikunnanohjaajien määrää, uusia toimintatapoja ja alan koulutusta. Erityisliikunnan asema kuntien liikuntatoimen osana on vahvistunut ja yhteistyö muiden hallinnonalojen kanssa lisääntynyt.

Hyvästä kehityksestä huolimatta erityisliikunnan kehittämisessä on vielä tehtävää. Raportissa annetaan suosituksia eri hallintotasoille sekä luodaan katsaus erityisliikuntaa ohjaaviin säädöksiin ja linjauksiin sekä erityisliikunnan kehittymiseen Suomessa.

Erityisliikuntaa kuntiin -projekteista on vastannut Liikuntatieteellinen Seura yhteistyössä opetusministeriön, sosiaali- ja terveysministeriön, Kuntaliiton ja projektikuntien kanssa.

Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09 -kehittämis- ja konsultointiprojekti

Tavoite: Lisätä vammaisten, pitkäaikaissairaiden ja iäkkäiden liikuntatoimintaa luomalla toimivia toimintatapajärjestelmiä projektikuntiin.
Kohde: Yhdeksän asukasmäärältään noin 10 000–20 000 asukkaan kuntaa
Tuloksia:

- Erityisliikuntaryhmien määrä kasvoi 74:llä (lisäystä 30 %)
- Liikuntaan osallistuvien määrä kasvoi noin 1060 liikkujalla (lisäystä 40 %)
- Erityisliikunnan henkilöresurssit lisääntyivät viidessä kunnassa
- Erityisliikunnan koulutus- ja muiden tapahtumien määrä lisääntyi
- Kunnat tekivät erityisliikunnan peruskartoitukset ja kehittämissuunnitelmat
- Erityisliikunnan asema liikuntatoimen osana vahvistui
- Liikuntatoimen ja sosiaali- ja terveystoimen yhteistyö lisääntyi ja tiivistyi
- Erityisliikunnan saama julkisuus lisääntyi
- Erityisliikunnan kehittämistyö jatkuu projektin päätyttyä
- Kuntien suurin haaste erityisliikunnan kehittämisessä on ohjaajapula

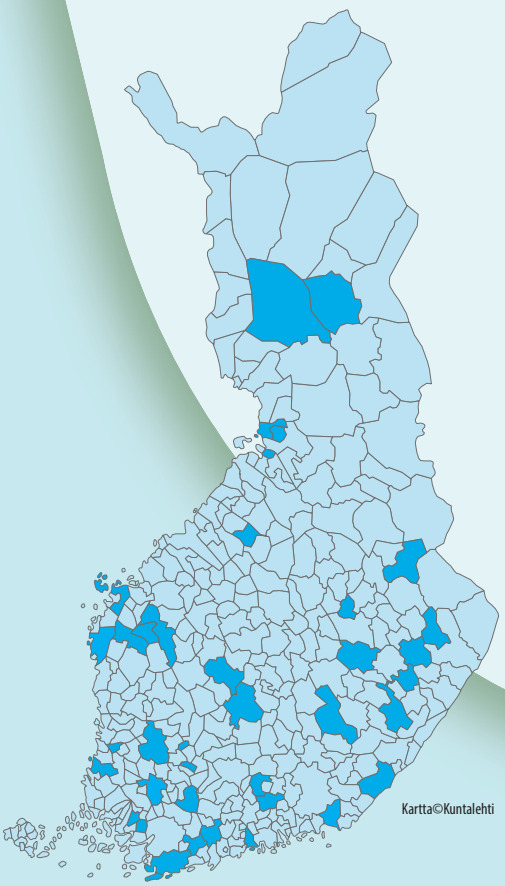

Erityisliikuntaan kuntiin -projekteihin osallistuneet kunnat vuoden 2009 kuntajaon mukaan

Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 164
ISBN 978-951-8982-78-7
ISSN 0356-746X

LTS
Liikuntatieteellinen Seura
Finnish Society of Sport Sciences